

**Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
Στις Διεθνείς Σχέσεις και Ασφάλεια**

Τμήματα

**Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών –
Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών –
Ανωτάτης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«ΤΟ ΤΡΙΓΩΝΟ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ
ΑΡΜΕΝΙΑΣ, ΑΖΕΡΜΠΑΪΤΖΑΝ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΑΣ
ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ»**

Του Δημήτριου Παπαδημητρίου

Επιβλέπων Καθηγητής: Σπυρίδων Μακρής

Θεσσαλονίκη, Δεκέμβριος 2018

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάσθηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία.

Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου».

Δημήτριος Παπαδημητρίου

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

26 χρόνια μετά την είσοδό μου στη «Σχολή Ικάρων» και έχοντας αφήσει το αποτύπωμά μου για περισσότερες από 2500 ώρες στον εναέριο χώρο του Αιγαίου, καταφέρνοντας ταυτόχρονα να δημιουργήσω μια αξιολάτρευτη πενταμελή οικογένεια, αποφάσισα να παρακολουθήσω το «Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στις Διεθνείς Σχέσεις και Ασφάλεια» του Πανεπιστημίου Μακεδονίας. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα χαίρει ιδιαίτερης εκτίμησης στην ακαδημαϊκή κοινότητα και μπορώ να υπερηφανευθώ ότι ανταποκρίθηκε πλήρως στις προσδοκίες μου, εμπλουτίζοντας τις γνώσεις μου στη διαχρονικά επίκαιρη επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων. Νιώθω την ανάγκη να ευχαριστήσω το σύνολο των καθηγητών του προγράμματος για την άοκνη προσπάθειά τους να δημιουργήσουν την «ορθά σκεπτόμενη δεξαμενή» των μελλοντικών εξελίξεων.

Ιδιαίτερα θα ήθελα να ευχαριστήσω τους επιβλέποντες καθηγητές της παρούσας Διπλωματικής Εργασίας κ. Ηλία Κουσκουβέλη και Σπυρίδωνα Μακρή για τις πολύτιμες υποδείξεις και συμβουλές τους, που αποτέλεσαν την πρωταίτια βακτηρία στην ολοκλήρωση του παρόντος πονήματος.

Επίσης, ένα μεγάλο «ευχαριστώ» ανήκει δικαιωματικά στη σύζυγό μου Χρυσούλα και στα παιδιά μου Δήμητρα, Θανάση και Ευαγγελία που, αν και με στερήθηκαν για ακόμη μια φορά, με υποστήριξαν σθεναρά στη μεγάλη αυτή προσπάθεια.

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΣΥΝΟΨΗ

Η περιοχή της Κασπίας θάλασσας χαρακτηρίζεται από πλούσια ενεργειακά αποθέματα και αποτελεί ιδιαίτερα κρίσιμο κόμβο, ικανό να μεταβάλει τον παγκόσμιο ενεργειακό χάρτη και να επαναπροσδιορίσει τις σχέσεις των κρατών στη διεθνή σκακιέρα. Ο Νότιος Καύκασος, ενταγμένος στη συγκεκριμένη περιοχή, προσλαμβάνει εξέχουσα στρατηγική σημασία καθώς αποτελεί το σημείο συνάντησης της Ρωσίας, της Μέσης Ανατολής και της Κεντρικής Ασίας. Ο συγκεκριμένος χώρος χαρακτηρίζεται επίσης από πολλές περίπλοκες εδαφικές και άλλες διαφορές, μεταξύ των κρατών που τον συνθέτουν (Αρμενία, Αζερμπαϊτζάν) αλλά και των γειτονικών στην περιοχή κρατών (Τουρκία, Αρμενία), δημιουργώντας ένα σκληρό αντιπαλότητας, εντάσεων και συγκρούσεων στην πλούσια αυτή περιοχή. Στο πλαίσιο αυτό, τόσο η Δύση όσο και η Ρωσία προσπαθούν να αναδειχθούν σε ρυθμιστές των εξελίξεων, με προφανή οφέλη για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους.

Η παρούσα εργασία, στην προσπάθειά της να αποκρυπτογραφήσει «Το τρίγωνο ανταγωνισμού Αρμενίας, Αζερμπαϊτζάν και Τουρκίας και τις σχέσεις με τη Δύση και τη Ρωσία», παραθέτει αρχικά τα απαραίτητα ιστορικά στοιχεία που περιγράφουν την ιστορική εξέλιξη των κρατών του Νοτίου Καυκάσου αλλά και της γειτονικής Τουρκίας. Στη συνέχεια καθορίζει το θεωρητικό πλαίσιο στο οποίο θα στηριχθεί και εξετάζει τη στρατηγική σημασία της ενέργειας του Καυκάσου, μέσα από το πρίσμα της «Διπλωματίας των Αγωγών». Αφού περιγράψει τις διαχρονικές σχέσεις των τριών δρώντων της περιοχής καθώς και την παρούσα κατάσταση, επιχειρεί να αποτυπώσει τις επιδιώξεις της Δύσης και της Ρωσίας, αποκωδικοποιώντας τη σημερινή αλλά και την πιθανή μελλοντική τους συμπεριφορά.

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ	3
1.1 ΑΡΜΕΝΙΑ	3
1.2 ΑΖΕΡΜΠΑΙΤΖΑΝ	7
1.3 ΤΟΥΡΚΙΑ	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ	11
2.1 ΙΣΧΥΣ	11
2.2 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΙΣΧΥΟΣ	12
2.3 ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΙΣΧΥΟΣ	13
2.3.1 Υλικοί ή αντικειμενικοί συντελεστές	13
2.3.1.1 Γεωγραφία	13
2.3.1.2 Πληθυσμός	14
2.3.1.3 Πηγές πλούτου	14
2.3.1.4 Ένοπλες δυνάμεις	15
2.3.2 Λειτουργικοί συντελεστές	16
2.3.2.1 Πολιτικό σύστημα	16
2.3.2.2 Στρατιωτική κινητοποίηση	16
2.3.2.3 Θέση στο διεθνές σύστημα	17
2.3.3 Υποκειμενικοί συντελεστές	17
2.3.3.1 Ηγεσία	17
2.3.3.2 Κύρος	17
2.4 ΙΣΟΡΡΟΠΙΑ ΙΣΧΥΟΣ	18
2.5 ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΤΗΣ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑΣ ΤΗΣ ΙΣΧΥΟΣ	19
2.6 ΕΞΙΣΟΡΡΟΠΗΣΗ ΙΣΧΥΟΣ	20
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΤΟΥ ΚΑΥΚΑΣΟΥ	22
3.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ	22
3.2 ΤΑ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΑ ΑΠΟΘΕΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΖΕΡΜΠΑΙΤΖΑΝ	23
3.3 Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΠΕΤΡΕΛΑΙΑΓΩΓΩΝ	24
3.4 ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ	25
3.5 ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΟΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΙ ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΙ	27
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ - ΑΖΕΡΜΠΑΙΤΖΑΝ	28
4.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ	28

4.2 ΑΖΕΡΟΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ.....	29
4.3 ΑΖΕΡΟΤΟΥΡΚΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ.....	32
4.4 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	34
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ - ΑΡΜΕΝΙΑΣ	35
5.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	35
5.2 ΑΡΜΕΝΟΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ	36
5.3 ΑΡΜΕΝΟΤΟΥΡΚΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ	37
5.4 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	38
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΣΧΕΣΕΙΣ ΑΡΜΕΝΙΑΣ - ΑΖΕΡΜΠΑΙΤΖΑΝ	40
6.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	40
6.2 ΑΡΜΕΝΟΑΖΕΡΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ	40
6.3 ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΟΥ «ΝΑΓΚΟΡΝΟ ΚΑΡΑΜΠΑΧ»	41
6.3.1 Η πρώτη περίοδος εντάσεων.....	41
6.3.2 Η σοβιετική περίοδος.....	43
6.3.3 Προσπάθειες επανένωσης Αρμενίας - Καραμπάχ	44
6.3.4 Τελευταίες εξελίξεις.....	46
6.4 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	47
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: ΜΕΓΑΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΚΑΙ ΕΛΛΑΔΑ	48
7.1 ΡΩΣΙΑ	48
7.2 ΗΠΑ	51
7.3 ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΝΩΣΗ.....	57
7.4 ΕΛΛΑΔΑ	59
7.5 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	64
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	65
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	70
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	71
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ: ΧΑΡΤΕΣ.....	A-1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αναζητώντας στον παγκόσμιο χάρτη τις περιοχές εκείνες που σημάδεψαν την εξέλιξη της ανθρωπότητας, ανακαλύπτουμε ένα κομβικό σταυροδρόμι, όχι μόνο ισχυρών δρώντων της σύγχρονης διεθνούς πολιτικής σκακιέρας αλλά και των ιστορικών αυτοκρατοριών τους. Η περιοχή που βρίσκεται ανάμεσα στη σύγχρονη Ρωσία, την Τουρκία και το Ιράν, ο Καύκασος, χαρακτηρίζονταν πάντοτε από ιδιαίτερη στρατηγική αξία, τόσο λόγω της γεωγραφικής του θέσης, ως σύνορο της Ανατολής με τη Δύση, όσο και των πλούσιων ενεργειακών κοιτασμάτων που υπήρχαν στο υπέδαφός του.

Το σύνολο των αυτοκρατοριών που διατρανώθηκαν στην ευρύτερη περιοχή της Ασιατικής ηπείρου κατά τη διάρκεια της ιστορίας, αντιλήφθηκε τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της περιοχής και προσπάθησε να τα εκμεταλλευτεί. Η κατάσταση άρχισε να διαφοροποιείται ουσιαστικά μόλις την τελευταία δεκαετία του προηγούμενου αιώνα, με αφορμή τις τεκτονικές μετατοπίσεις που συντελέστηκαν στις παγκόσμιες υποθέσεις.

Η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης άνοιξε το δρόμο για εθνικιστικές διεκδικήσεις, εθνοτικές συγκρούσεις και διακρατικές αντιπαλότητες στην περιοχή, υπογραμμίζοντας τη μετάβαση από την πολυεθνική σοβιετική δομή στο μετασοβιετικό έθνος-κράτος, υπόθεση καθόλου εύκολη. Η σύγκρουση μάλιστα μεταξύ της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν για το διαφιλονικούμενο θύλακα του Ναγκόρνο Καραμπάχ ξεκίνησε πριν τη Σοβιετική κατάρρευση, ως αποτέλεσμα της χαλάρωσης των ιδεολογικών και πολιτικών περιορισμών.

Η Ρωσία προσπάθησε αρχικά να διαχειριστεί το σοκ της διάλυσης της ΕΣΣΔ και του περιορισμού των συνόρων της. *«Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης δημιούργησε μνημειώδη γεωπολιτική σύγχυση. Μέσα σε ένα δεκαπενθήμερο, ο ρωσικός λαός ανακάλυψε ξαφνικά ότι δεν ήταν πια ο αφέντης μιας διηπειρωτικής αυτοκρατορίας, αλλά ότι τα σύνορα της Ρωσίας είχαν υποχωρήσει εκεί που ήταν στον Καύκασο στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, στην Κεντρική Ασία στα μέσα του 19^{ου} αιώνα... Η απώλεια του Καυκάσου αφύπνισε στρατηγικούς φόβους για την επανεμφάνιση της τουρκικής επιρροής, η απώλεια της Κεντρικής Ασίας γέννησε ένα αίσθημα στέρξης των τεράστιων ενεργειακών και ορυκτών πλουτοπαραγωγικών πόρων της περιοχής, καθώς και ανησυχίας για δυνητική ισλαμική πρόκληση... Ο χώρος τον οποίο κατείχε για αιώνες η τσαρική αυτοκρατορία και για τρία τέταρτα η Σοβιετική Ένωση, στην οποία κυριαρχούσε η Ρωσία, γέμισε τώρα από μια δωδεκάδα κράτη, από τα οποία τα περισσότερα (με εξαίρεση τη Ρωσία) ήταν ελάχιστα προετοιμασμένα για γνήσια κυριαρχία και κυμαίνονταν σε μέγεθος από τη σχετικά μεγάλη Ουκρανία, με 52 εκατομμύρια κατοίκους, μέχρι την Αρμενία με 3,5 εκατομμύρια κατοίκους».*¹ Η Τουρκία, από την άλλη μεριά, δεν ήταν σε θέση να αποτελέσει αξιόπιστο σταθεροποιητικό παράγοντα στην περιοχή αλλά ούτε και να διαδραματίσει πρωταγωνιστικό ρόλο, γεγονός που απορρέει από τον σαφή ευρωπαϊκό προσανατολισμό της, τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Οι ΗΠΑ, όντας απροετοίμαστες να αποδεχθούν το ρόλο

¹ Brzezinski Z., *Η μεγάλη σκακιέρα*, μτφ: Ε. Αστερίου, Λιβάνη, Αθήνα, 1998, σελ. 157 - 158

της μεγαλύτερης παγκόσμιας δύναμης και να εκφράσουν μια συνεκτική πολιτική για την περιοχή του Νοτίου Καυκάσου, έστρεψαν αρχικά την προσοχή τους σε σημαντικότερες εξελίξεις τη συγκεκριμένη περίοδο, όπως οι συγκρούσεις στα Βαλκάνια, η τύχη του πυρηνικού οπλοστασίου της Σοβιετικής Ένωσης και η άνοδος της Κίνας.

Ωστόσο οι συγκεκριμένες στοχεύσεις άλλαξαν αρκετά γρήγορα, αναδεικνύοντας τη στρατηγική αξία του Νοτίου Καυκάσου, στο πλαίσιο των διεθνών σχέσεων. Η Ρωσία έστρεψε την προσοχή της στο εγγύς εξωτερικό της, προσπαθώντας να διατηρήσει την επιρροή της στις νεοσύστατες δημοκρατίες, που αποτελούσαν για χρόνια οργανικά κομμάτια της Σοβιετικής Ένωσης. Η Τουρκία αντιλήφθηκε την ματαιοπονία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και την ευκαιρία της διάδοσης του «παντουρκισμού», αρχίζοντας από τα κράτη της γειτονικής Κασπίας. Οι ΗΠΑ διακήρυξαν απερίφραστα την υποστήριξή τους στον περαιτέρω εκδημοκρατισμό των νέων κρατών και προώθησαν τη μετάβαση των οικονομιών τους από οικονομίες της προσταγής σε οικονομίες της αγοράς, ενισχύοντας με αυτό τον τρόπο την επιρροή τους στην περιοχή.

Από τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης έως τις μέρες μας έχουν παρέλθει σχεδόν τρεις δεκαετίες. Στο διάστημα αυτό έχουν παρθεί κρίσιμες αποφάσεις για μια πληθώρα θεμάτων της περιοχής, εξακολουθεί όμως να υφίσταται μια σειρά προβλημάτων, με άμεσο αντίκτυπο στην περιφερειακή ασφάλεια αλλά και την οικονομική ανάπτυξη των νεοσύστατων κρατικών οντοτήτων. Η γεωγραφία της περιοχής και η ανυπαρξία θαλάσσιας διεξόδου για το ενεργειακά πλούσιο Αζερμπαϊτζάν, οδήγησε στο μετασχηματισμό της «Διπλωματίας του Πετρελαίου» στη «Διπλωματία των Αγωγών», με σημαντικές αποφάσεις για το σύνολο των δρώντων στην περιοχή. Η τοπική διαμάχη μεταξύ της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν για τον θύλακα του Ναγκόρνο Καραμπάχ και η τοποθέτηση των ΗΠΑ αλλά και των υπόλοιπων δυνάμεων της περιοχής (Ρωσία, Τουρκία) στο συγκεκριμένο θέμα, έχουν μετατρέψει τη σύγκρουση σε «Frozen Conflict» και έχουν συντελέσει στην αύξηση της πολιτικής και στρατιωτικής αστάθειας, κατά περιόδους. Τελικά, τα αντικρουόμενα συμφέροντα Δύσης και Ανατολής, που εκφράζονται με διαφορετικό τρόπο αλλά αποσκοπούν στην αύξηση της επιρροής στην περιοχή και τον έλεγχο των ενεργειακών κοιτασμάτων, καθιστούν αδήριτη την ανάγκη σύναψης συμμαχιών σε περιβάλλον πολυφωνίας, συνεχή αξιολόγηση των κινήσεων του συνόλου των δρώντων καθώς και μακροπρόθεσμο σχεδιασμό στόχων και επιδιώξεων αλλά και ετοιμότητα «αλλαγής πλεύσης» στην εξωτερική πολιτική, εφόσον αυτό κριθεί αναγκαίο.

Το ερώτημα που τίθεται αβίαστα είναι κατά πόσο το status quo της περιοχής θα παραμείνει αλλά και αν η επόμενη δεκαετία χαρακτηριστεί από την επίλυση των ζητημάτων ασφάλειας ή από ένα νέο γύρο αντιπαλότητας. Ποια θα είναι η αντίδραση των ΗΠΑ στην προσπάθεια επανάκτησης του συνολικού ελέγχου της περιοχής από τη Ρωσία; Ποια της Τουρκίας; Πώς οι εξελίξεις στην περιοχή επηρεάζουν την Ελλάδα; Οι απαντήσεις στα εύλογα αυτά ερωτήματα δεν είναι βέβαια μονοσήμαντες και η προσπάθεια απόδοσης συγκεκριμένης προβολής δεν αποτελεί το σκοπό αυτής της εργασίας. Εντούτοις, η προσπάθεια του συγκεκριμένου πονήματος εστιάζεται στην απόδοση της όσο το δυνατό πληρέστερης εικόνας της κατάστασης που επικρατεί στις μέρες μας, λαμβάνοντας υπόψη τα όσα προηγήθηκαν, σύμφωνα με τη βιβλιογραφία και τις αναλύσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

1.1 ΑΡΜΕΝΙΑ

Η Αρμενία, το επίσημο όνομα της οποίας είναι «Δημοκρατία της Αρμενίας», βρίσκεται στο σταυροδρόμι ανάμεσα στην ανατολική Ευρώπη και τη δυτική Ασία, στο νότιο τμήμα του Καυκάσου. Συνορεύει βόρεια με τη Γεωργία, ανατολικά με το Αζερμπαϊτζάν, νότια με το Ιράν και δυτικά με την Τουρκία. Η συγκεκριμένη γεωγραφική της θέση απαγορεύει την ξεκάθαρη τοποθέτησή της στην περιοχή της Ευρώπης ή την αντίστοιχη της Ασίας.² Ο πληθυσμός της το 2011 ανέρχονταν στους 3.018.854 κατοίκους³ ενώ σήμερα υπολογίζεται στους 2.969.900 κατοίκους.⁴ Πρωτεύουσά της είναι το Γερεβάν.

Η ονομασία της χώρας στην αρμένικη γλώσσα είναι «Χάικ» και προέρχεται από τον Χάικ, μυθικό γενάρχη των Αρμενίων και δισέγγονο του Νώε. Με την προσθήκη της περσικής κατάληξης –σαν (που σημαίνει «χώρα», «τόπος») μετονομάστηκε, κατά τον Μεσαίωνα, σε «Χαγιαστάν». Οι Αρμένιοι κατάγονται από τους αρχαίους Χουρρίτες, οι οποίοι δημιούργησαν αξιόλογους πολιτισμούς από την 3^η χιλιετία π.Χ., στα υψίπεδα που περιβάλλουν το όρος Αραράτ, πάνω στο οποίο προσάραξε η κιβωτός του Νώε, σύμφωνα με την ιουδαϊκή και τη χριστιανική πίστη.

Το «Βασίλειο της Αρμενίας» ιδρύθηκε περί το 600 π.Χ. από τη «Δυναστεία των Οροντιδών». Η στρατηγική του θέση προκάλεσε την εισβολή πολλών λαών⁵ ανά τους αιώνες, μετατρέποντάς το αρκετές φορές από ανεξάρτητο βασίλειο σε προτεκτοράτο ισχυρότερων αυτοκρατοριών. Το «Βασίλειο της Αρμενίας» ήταν το πρώτο κράτος που υιοθέτησε το Χριστιανισμό ως επίσημη θρησκεία του, στις αρχές του 4^{ου} αιώνα μ.Χ. Μεγάλο πλήθος ιεραποστόλων έδρασαν στην περιοχή, προσηλυτίζοντας τις παγανιστικές κοινότητες που επικρατούσαν μέχρι τότε.

Μετά την κατάρρευσή του, το 428 μ.Χ., το μεγαλύτερο μέρος του ενσωματώθηκε στην «Αυτοκρατορία των Σασσανιδών».⁶ Το 451 μ.Χ. οι Χριστιανοί Αρμένιοι εξεγέρθηκαν με επιτυχία, κερδίζοντας για τον εαυτό τους τη θρησκευτική τους ελευθερία και για την περιοχή τους καθεστώς αυτονομίας. Τότε το δυτικό τμήμα ενσωματώθηκε στη «Βυζαντινή Αυτοκρατορία», μετατρέποντας τους υπηκόους του σε πολίτες του Βυζαντίου.

Μετά την κατάκτησή της από τους Άραβες, το 661 μ.Χ., το «Βασίλειο της Αρμενίας» μετονομάστηκε σε «Εμιράτο της Αρμενίας» που, έχοντας ανακτήσει τα εδάφη που είχαν ενσωματωθεί στη «Βυζαντινή Αυτοκρατορία», αποτελούσε μια αυτόνομη περιοχή ενταγμένη στην «Αραβική Αυτοκρατορία». Το Εμιράτο διατηρήθηκε ως το 884 μ.Χ. όταν και απέκτησε και πάλι την ανεξαρτησία του.

Το 1045 μ.Χ. η συγκεκριμένη περιοχή κατακτήθηκε από τη «Βυζαντινή Αυτοκρατορία», για μικρό χρονικό διάστημα. Η νίκη των Σελτζούκων Τούρκων στη

² Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε.) κατατάσσει τη χώρα στη δυτική Ασία ενώ ο παγκόσμιος χάρτης που είναι αναρτημένος στο <https://www.worldatlas.com/webimage/countrys/eu.htm> τη θεωρεί χώρα της ανατολικής Ευρώπης.

³ Τελευταία επίσημη απογραφή

⁴ Επίσημη εκτίμηση της Statistical Committee of the Republic of Armenia, <http://www.armstat.am/en/?nid=126&id=19001&submit=Search>

⁵ Λαοί που εισέβαλαν στην περιοχή ήταν οι Ασσύριοι, οι Έλληνες, οι Ρωμαίοι, οι Βυζαντινοί, οι Άραβες, οι Μογγόλοι, οι Πέρσες, οι Οθωμανοί και οι Ρώσοι.

⁶ Η «Αυτοκρατορία των Σασσανιδών» ήταν η τελευταία προ ισλαμική, ιρανική αυτοκρατορία, που κυβερνήθηκε από τη Δυναστεία των Σασσανιδών από το 224 μ.Χ. έως το 651 μ.Χ.

μάχη του Ματζικέρτ, το 1071 μ.Χ., σήμανε την εγκαθίδρυση στην περιοχή της «Αυτοκρατορίας των Σελτζούκων». Η συγκεκριμένη όμως κατάκτηση μπορεί να χαρακτηριστεί ως σύντομη αφού στις αρχές του 12^{ου} αιώνα η «Αυτοκρατορία των Σελτζούκων» κατέρρευσε και την ηγεμονία στην περιοχή ανέλαβε ο οίκος των Ζακαριδών, εγκαθιδρύοντας το ομώνυμο ημιαυτόνομο πριγκιπάτο στα βόρεια και ανατολικά της Αρμενίας.

Τη δεκαετία του 1230 οι Μογγόλοι κατέκτησαν συνολικά την περιοχή της Αρμενίας. Έως και τον 15^ο αιώνα η περιοχή γνώρισε τις εισβολές και άλλων φύλλων της Κεντρικής Ασίας, βιώνοντας την καθολική αποδυνάμωση αλλά και καταστροφή. Έτσι, κατά τον 16^ο αιώνα η περιοχή της Αρμενίας διαμοιράστηκε ανάμεσα στην «Οθωμανική Αυτοκρατορία» και τη «Δυναστεία των Σαφαβιδών» του Ιράν.⁷ Αργότερα τα τμήματα της ανατολικής Αρμενίας ενσωματώθηκαν στη «Ρωσική Αυτοκρατορία». Παρόλη τη σχετική αυτονομία και τη σχετική ηρεμία που απολάμβαναν οι Αρμένιοι σε σχέση με τις άλλες εθνοτικές ομάδες της περιοχής το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, αρκετές φορές υπήρξαν θύματα διακρίσεων, σε ένα αυστηρά Μουσουλμανικό κοινωνικό σύστημα. Έτσι, στα μέσα του 19^{ου} αιώνα άρχισαν να διεκδικούν την αυτονομία τους, γνωστοποιώντας διεθνώς το αρμένικο ζήτημα.

Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος έφερε στο προσκήνιο την περιφερειακή διαμάχη της Ρωσίας, της Τουρκίας και του Ιράν για την περιοχή του Καυκάσου. Οι Οθωμανοί αντιμετώπιζαν με καχυποψία τους Αρμένιους, εξαιτίας του γεγονότος ότι στο Ρωσικό στρατό υπηρετούσε τμήμα Αρμενίων εθελοντών. Έτσι, το Οθωμανικό κοινοβούλιο νομοθέτησε, στις 29 Μαΐου 1915, την μετακίνηση των αρμένικων πληθυσμών που διαβιούσαν στα εδάφη της Αυτοκρατορίας προς την περιοχή της σημερινής Συρίας, θεωρώντας τους απειλή για την εθνική ασφάλεια. Τα γεγονότα που έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια αυτής της μετακίνησης περιγράφονται ακριβέστερα με τον όρο «Γενοκτονία των Αρμενίων».⁸ Στην αντίπερα όχθη, οι τουρκικές αρχές υποστηρίζουν ότι σε καμία περίπτωση δεν πραγματοποιήθηκε γενοκτονία και οι θάνατοι επήλθαν ως αποτέλεσμα ασθενειών και εμφυλίου πολέμου. Σε κάθε περίπτωση ο αριθμός των θυμάτων ανέρχεται σε 1,5 εκατομμύριο ανθρώπους.

Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και η επικράτηση του ρωσικού στρατού επί των Οθωμανών κατοχύρωσε την επικυριαρχία του ρωσικού ελέγχου στην περιοχή του Καυκάσου. Η Ρωσική επανάσταση του 1917 όμως έδωσε την ευκαιρία στην ανατολική Αρμενία, το Αζερμπαϊτζάν και τη Γεωργία να δημιουργήσουν την «Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Υπερκαυκασίας». Την άνοιξη του 1918 τα συμβαλλόμενα κράτη αποφάσισαν τη διάλυσή της και στις 28 Μαΐου 1918 η «Δημοκρατία της Αρμενίας» κήρυξε την ανεξαρτησία της. Η «Συνθήκη των Σεβρών»⁹ όχι μόνο εγγυού-

⁷ Η Βασιλική Δυναστεία των Σαφαβιδών (1501-1736 μ.χ.) κυβέρνησε μια από τις μεγαλύτερες περσικές Αυτοκρατορίες μετά την μουσουλμανική κατάκτηση της Περσίας και καθιέρωσαν την Δωδεκάτη Σχολή του σιιτικού Ισλάμ (ο σημαντικότερος κλάδος του Σιιτισμού, που πρεσβεύει την ύπαρξη 12 ιμάμηδων). Στην ακμή της η Δυναστεία ήλεγχε όλο το σημερινό Ιράν, το Αζερμπαϊτζάν και την Αρμενία, τμήματα του Ιράκ, της Γεωργίας, του Αφγανιστάν, του Πακιστάν της Τουρκίας και του Τουρκμενιστάν.

⁸ Το κοινοβούλιο των Η.Π.Α. έχει αναγνωρίσει τα συγκεκριμένα γεγονότα ως «Γενοκτονία των Αρμενίων», παρόλο που η κυβέρνηση αρνείται να υποστηρίξει τη συγκεκριμένη θέση. Συνολικά 48 από τις 50 πολιτείες των ΗΠΑ και 26 ακόμα χώρες παγκοσμίως (μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα) έχουν αναγνωρίσει τη συγκεκριμένη «Γενοκτονία».

⁹ Η «Συνθήκη των Σεβρών» υπογράφηκε στις 28 Ιουλίου / 10 Αυγούστου 1920 στην πόλη Σεβρ της Γαλλίας, ανάμεσα στην «Οθωμανική Αυτοκρατορία» και τις Συμμαχικές δυνάμεις, μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

νταν την ύπαρξη της «Δημοκρατίας της Αρμενίας» αλλά προέβλεπε και την ενσωμάτωση σε αυτή των εδαφών που είχαν περιέλθει στην «Οθωμανική Αυτοκρατορία». Παρόλα αυτά, η συγκεκριμένη συνθήκη απορρίφθηκε από το Τουρκικό Εθνικό κίνημα¹⁰ και ξεκίνησε ο πόλεμος μεταξύ των δύο κρατών. Στις 2 Δεκεμβρίου 1920 υπογράφηκε η «Συνθήκη του Αλεξαντροπόλ», σύμφωνα με την οποία τερματίστηκαν οι συγκρούσεις, η Αρμενία επέστρεψε στην Τουρκία το 50% των προπολεμικών εδαφών της και εγκατέλειψε τις αξιώσεις της για τη δημιουργία κράτους, ακυρώνοντας με τον τρόπο αυτό τις προβλέψεις της «Συνθήκης των Σεβρών». Ταυτόχρονα, ο ρωσικός στρατός εισέβαλε από βόρεια, καταλύοντας με τον τρόπο αυτό τη «Δημοκρατία της Αρμενίας».

Στις 22 Μαρτίου 1922 συστάθηκε η «Ομοσπονδία Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών της Υπερκαυκασίας» (ΟΣΣΔΥ), αποτελούμενη από την Αρμενία, τη Γεωργία και το Αζερμπαϊτζάν. Γενικά οι Αρμένιοι βίωσαν κλίμα σταθερότητας κατά την πρώτη περίοδο της σοβιετικής επιρροής, σε σχέση με τα τελευταία χρόνια της Οθωμανικής κηδεμονίας. Η κατάσταση δυσκόλεψε μετά το θάνατο του Λένιν,¹¹ όταν ηγέτης της «Ένωσης Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών» (ΕΣΣΔ) ανέλαβε ο Στάλιν,¹² ξεκινώντας μια νέα εποχή διώξεων για αρκετούς Αρμένιους. Με διαταγή του Στάλιν, ο θύλακας του Ναγκόρνο – Καραμπάχ διαχωρίστηκε από την Αρμενία το 1923, παρόλο που η συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού του ήταν αρμένικης καταγωγής. Η ΟΣΣΔΥ έπαψε να υπάρχει το 1936, οπότε και δημιουργήθηκε η Σοβιετική Σοσιαλιστική Δημοκρατία (ΣΣΔ) της Αρμενίας, η ΣΣΔ της Γεωργίας και η ΣΣΔ του Αζερμπαϊτζάν.

Με το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου οι Αρμένιοι ζήτησαν από τον Στάλιν να επιστραφούν οι επαρχίες, που εν τω μεταξύ είχαν παραχωρηθεί στην Τουρκία.¹³ Η προγραμματισμένη όμως εισβολή του σοβιετικού στρατού στην Τουρκία, με σκοπό την προσάρτηση των συγκεκριμένων εδαφών ματαιώθηκε, υπό το φόβο αναζωπύρωσης μιας ευρύτερης σύρραξης στην περιοχή καθώς ο Ψυχρός Πόλεμος είχε ήδη ξεκινήσει και η Τουρκία είχε προχωρήσει σε σύναψη δεσμών με τη Δύση. Παράλληλα, το χρονίζον πρόβλημα του θύλακα του Ναγκόρνο Καραμπάχ παρέμενε και κανένας σοβιετικός ηγέτης, έως την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, δεν κατάφερε να επιλύσει.

Στις 23 Αυγούστου 1991 η Αρμενία διακήρυξε ξανά την ανεξαρτησία της, με πρώτο Πρόεδρο τον Λεβόν Πετροσιάν. Τα πρώτα χρόνια που ακολούθησαν σηματοδεύτηκαν από οικονομικές δυσκολίες, καθώς και τη συμμετοχή της Αρμενίας στον πόλεμο των Αρμενίων του Ναγκόρνο Καραμπάχ με το Αζερμπαϊτζάν. Απόρροια του πολέμου αυτού ήταν η επιβολή σιδηροδρομικού και αεροπορικού αποκλεισμού της

¹⁰ Αρχηγός του κινήματος ήταν ο Κεμάλ Ατατούρκ, ο οποίος χρησιμοποιώντας τους ταπεινωτικούς όρους της Συνθήκης πήρε την εξουσία στην Τουρκία και αντικατέστησε τη μοναρχία με τη δημοκρατία.

¹¹ **Ο Λένιν** (ψευδώνυμο του Βλαντίμιρ Ίλιτς Ουλιάνοφ, 22 Απριλίου 1870 – 21 Ιανουαρίου 1924), ήταν Ρώσος κομμουνιστής επαναστάτης, πολιτικός θεωρητικός, ηγέτης της Ρωσικής επανάστασης και επικεφαλής της ΕΣΣΔ (1922-1924).

¹² **Ο Στάλιν** (ψευδώνυμο του Ιωσήφ Βησσαρίονοβιτς Τζουγκασβίλι, 18 Δεκεμβρίου 1878 – 5 Μαρτίου 1953), ήταν γενικός γραμματέας του Κομμουνιστικού Κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης το 1922 και σοβιετικός ηγέτης (δικτάτορας). Διαδέχθηκε τον Ιωσήφ Λένιν επικρατώντας του Λέοντα Τρότσκι κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1920.

¹³ Στις 16 Μαρτίου 1921 υπογράφηκε η σοβιετοτουρκική «Συνθήκη Φιλίας και Αδελφότητας», σύμφωνα με την οποία εκχωρήθηκαν από τη Σοβιετική Ένωση στην Τουρκία τα κατεχόμενα εδάφη Καρς, Αρνταχάν και Ιγκντίρ.

Αρμενίας από το Αζερμπαϊτζάν ενώ το 1993 και η Τουρκία επέβαλε αποκλεισμό στην Αρμενία, υποστηρίζοντας τους αδελφούς Αζέρους.

Η πολυπόθητη κατάπαυση του πυρός επιβλήθηκε το 1994, ύστερα από προσπάθειες της Ρωσικής ηγεσίας. Κρίνοντας από το αποτέλεσμα, ο πόλεμος θεωρείται επιτυχημένος για τους Αρμένιους του Καραμπάχ, αφού το τέλος του τους βρήκε να ελέγχουν το 14% του αναγνωρισμένου εδάφους του Αζερμπαϊτζάν. Από την άλλη μεριά οι οικονομίες και των δύο χωρών είχαν πληγεί αρκετά από το κλείσιμο των συνόρων και ιδιαίτερα της Αρμενίας, εξαιτίας της γεωγραφικής της θέσης.

Τον Μάιο του 1997 ο Αρμένιος ηγέτης εξέφρασε την πρόθεσή του να αποδεχθεί πρόταση της «Ομάδας Μινσκ»,¹⁴ με στόχο την επίλυση της διαμάχης με το Αζερμπαϊτζάν για τον θύλακα του Ναγκόρνο Καραμπάχ. Η συγκεκριμένη πρόθεση προκάλεσε θύελλα αντιδράσεων στο εσωτερικό της Αρμενίας αλλά και στον θύλακα, ο Πρόεδρος κατηγορήθηκε για προδοσία και αναγκάστηκε σε παραίτηση. Νέος Πρόεδρος εξελέγη ο Ρομπέρτ Κοτσαριάν,¹⁵ ο οποίος διέκοψε αμέσως τις διαπραγματεύσεις για την ενσωμάτωση του θύλακα στο Αζερμπαϊτζάν.

Επόμενος Πρόεδρος εκλέχθηκε το 2008 ο Σερζ Σαργκσιάν και το 2018¹⁶ επιχείρησε να μετακινηθεί στη θέση του Πρωθυπουργού. Η συγκεκριμένη εξέλιξη προκάλεσε θύελλα αντιδράσεων στο εσωτερικό της χώρας, αναγκάζοντάς τον σε παραίτηση. Ο σημερινός Πρόεδρος της Αρμενίας είναι ο Αρμέν Σαρκισιάν.¹⁷

Η έλευση του 21^{ου} αιώνα έχει βρει την οικονομία της Αρμενίας σε σαφώς βελτιωμένη θέση. Οι σχέσεις της χώρας με την Ευρώπη αλλά και τη Μέση Ανατολή έχουν βοηθήσει το εμπόριό της να αναπτυχθεί και την οικονομία της να μεταστραφεί σε οικονομία της αγοράς. Το γεγονός αυτό αποτυπώνεται με τον καλύτερο τρόπο από την 44^η θέση που κατέχει η οικονομία της για το 2018 ως πιο απελευθερωμένη οικονομία, ανάμεσα στις 180 οικονομίες των χωρών του κόσμου.¹⁸

¹⁴ Η «**Ομάδα Μινσκ**» του ΟΑΣΕ (Οργανισμού για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη) δημιουργήθηκε το 1992 για την ενθάρρυνση της ειρηνικής επίλυσης της σύγκρουσης μεταξύ Αζερμπαϊτζάν και Αρμενίας για τον θύλακα Ναγκόρνο Καραμπάχ. Προεδρεύοντα κράτη είναι η Γαλλία, η Ρωσία και οι ΗΠΑ ενώ συμμετέχοντα κράτη είναι η Λευκορωσία, η Γερμανία, η Ιταλία, η Πορτογαλία, οι Κάτω Χώρες, η Σουηδία, η Φινλανδία, η Τουρκία και φυσικά η Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν.

¹⁵ **Ρομπέρτ Κοτσαριάν**: Πολιτικός, που υπηρέτησε ως Πρόεδρος της Αρμενίας από το 1998 έως το 2008. Το 1994 εξελέγη πρώτος Πρόεδρος του Ναγκόρνο Καραμπάχ. Πολύ καλός μεσολαβητής, πέτυχε να φέρει τη σταθερότητα στην περιοχή και να της εξασφαλίσει αίτηση για ένταξη στον ΟΑΣΕ.

¹⁶ Σύμφωνα με το Σύνταγμα της Αρμενίας, οι δύο πενταετίες είναι το μέγιστο επιτρεπόμενο διάστημα για το αξίωμα του Προέδρου.

¹⁷ **Αρμέν Σαρκισιάν**: Μέχρι την εκλογή του στο Προεδρικό αξίωμα ήταν πρεσβευτής της Αρμενίας στη Βρετανία. Διατέλεσε Πρωθυπουργός της Αρμενίας από το 1996 έως το 1997.

¹⁸ **Index Of Economic Freedom 2018**, <https://www.heritage.org/index/ranking>. Για σκοπούς σύγκρισης, η Ελλάδα στο συγκεκριμένο δείκτη κατέχει την 115^η θέση.

1.2 ΑΖΕΡΜΠΑΪΖΑΝ

Το Αζερμπαϊτζάν, η επίσημη ονομασία του οποίου είναι «Δημοκρατία του Αζερμπαϊτζάν», είναι χώρα στην περιοχή του Καυκάσου. Συνορεύει βόρεια με τη Ρωσία, νότια με το Ιράν, δυτικά με την Αρμενία, βορειοδυτικά με τη Γεωργία ενώ ανατολικά βρέχεται από την Κασπία θάλασσα. Όπως και στην περίπτωση της Αρμενίας, η συγκεκριμένη γεωγραφική του θέση απαγορεύει την ξεκάθαρη τοποθέτησή του στην περιοχή της Ευρώπης ή την αντίστοιχη της Ασίας, ανήκει στην περιοχή της Ευρασίας. Ο πληθυσμός του το 2009 ανέρχονταν στους 8.922.400 κατοίκους¹⁹ ενώ σήμερα υπολογίζεται στους 9.898.085 κατοίκους.²⁰ Πρωτεύουσά του είναι το Μπακού.

Η ονομασία της χώρας προέρχεται από τον Ατροπάτη²¹, ο οποίος κυβέρνησε την περιοχή της Ατροπατηνής, το σημερινό Αζερμπαϊτζάν. Ενδείξεις ύπαρξης ανθρώπινης ζωής στην περιοχή υπάρχουν από τη λίθινη εποχή. Επίσης, σύμφωνα με διάφορες μαρτυρίες, στην περιοχή ζούσαν Σκύθες κατά τον 9^ο αιώνα π.Χ. Η περιοχή κατακτήθηκε από τους Αχαιμενίδες, περί το 550 π.Χ., ενώ αργότερα αποτέλεσε τμήμα της «Αυτοκρατορίας του Μεγάλου Αλεξάνδρου» και της διάδοχης «Αυτοκρατορίας των Σελευκιδών». Το πρώτο ανεξάρτητο Βασίλειο της περιοχής ιδρύθηκε τον 4^ο αιώνα π.Χ. από τους καυκάσιους Αλβανούς.

Το 252 μ.Χ. η «Αυτοκρατορία των Σασσανιδών» μετέτρεψε το Αζερμπαϊτζάν σε υποτελή επικράτειά της, η οποία όμως διατηρήθηκε ως ανεξάρτητη οντότητα μέχρι και τον 9^ο αιώνα μ.Χ., παρά τις συνεχείς επιδρομές των Βυζαντινών αλλά και των Σασσανιδών. Τον 4^ο αιώνα μ.Χ. ο Χριστιανισμός υιοθετήθηκε ως επίσημη θρησκεία του κράτους. Το 667 μ.Χ. το χαλιφάτο των Ομεΰαδών²² απώθησε τους Βυζαντινούς και τους Σασσανίδες από την περιοχή, μετατρέποντάς τη σε υποτελές κράτος.

Στις αρχές του 11^{ου} αιώνα, η περιοχή κατακλύσθηκε από τουρκομανικές φυλές της κεντρικής Ασίας, οι οποίες καθιέρωσαν τις δικές τους δυναστείες. Αποτέλεσμα του γεγονότος αυτού είναι οι παλαιότεροι ιρανόφωνοι πληθυσμοί να εκδιωχθούν σε ορεινές περιοχές. Ο εκτουρκισμός των Αζέρων ολοκληρώθηκε τον 17^ο αιώνα. Έτσι, το σύνολο του Αζέρικου πληθυσμού στις μέρες μας είναι τουρκόφωνοι.

Με τη «Συνθήκη του Τουρκμεντσάι»²³ το 1828, το βόρειο τμήμα του Αζερμπαϊτζάν παραχωρήθηκε στη Ρωσία. Η Οκτωβριανή Επανάσταση στην τσαρική Ρωσία προκάλεσε την εμφάνιση διάφορων ανεξάρτητων οντοτήτων στην περιοχή, που επιχείρησαν να δημιουργήσουν τετελεσμένα, σύμφωνα με τα συμφέροντά τους. *«Τα πετρέλαια της περιοχής αποδείχθηκαν μοιραία για τους κατοίκους. Οι Γερμανοί ίδρυσαν την ειδική Δύναμη Εκστρατείας του Καυκάσου για να ελέγξουν, με τη βοήθεια και των Οθωμανών, τις πλουτοπαραγωγικές πηγές του Μπακού. Οι Βρετανοί, από την πλευρά τους, είχαν στείλει από τη Βαγδάτη τον στρατηγό Λάιονελ Ντάνστερβιλ με στρατό ώστε να φτάσει μέχρι το Μπακού και να προστατεύσει εκεί τα διεθνή*

¹⁹ Τελευταία επίσημη απογραφή

²⁰ Επίσημη εκτίμηση The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan, <https://www.stat.gov.az/news/index.php?id=3776?lang=en>

²¹ Ο Ατροπάτης ήταν σατράπης της Μήδίας. Μετά το θάνατο του Δαρείου αναγνώρισε τον Μέγα Αλέξανδρο ως Μέγα Βασιλέα και διατήρησε το αξίωμά του. Έτσι έγινε ανεξάρτητος ηγεμόνας στη χώρα του που πήρε από αυτόν το όνομα Ατροπατηνή (εκ παραφράσεως το σημερινό Αζερμπαϊτζάν).

²² Το χαλιφάτο των Ομεΰαδών ήταν το δεύτερο από τα τέσσερα μεγάλα ισλαμικά χαλιφάτα, που ιδρύθηκαν μετά το θάνατο του Μωάμεθ.

²³ Η «Συνθήκη του Τουρκμεντσάι» ήταν συμφωνία ανάμεσα στην Περσία και τη «Ρωσική Αυτοκρατορία», η οποία συνήφθη κατά το Ρωσοπερσικό πόλεμο (1826-1828).

οικονομικά συμφέροντα. Οι Μπολσεβίκοι έβλεπαν τον κίνδυνο να πλησιάζει και ήσαν αποφασισμένοι να μην χάσουν τις πετρελαιοπηγές της Κασπίας». ²⁴ Τελικά, το Αζερμπαϊτζάν κατάφερε να ανακηρύξει την ανεξαρτησία του, τον Μάιο του 1918, όντας το πρώτο ανεξάρτητο μουσουλμανικό κράτος στην ιστορία, με δομές και λειτουργίες μιας οιονεί φιλελεύθερης δημοκρατίας. Η «Λαϊκή Δημοκρατία του Αζερμπαϊτζάν» έμεινε στην ιστορία για αρκετές πρωτοποριακές, για την εποχή, κατακτήσεις όπως το δικαίωμα ψήφου στις γυναίκες, πριν ακόμη από τη Βρετανία και τις ΗΠΑ, την ίδρυση του κρατικού πανεπιστημίου στο Μπακού και την εκπροσώπηση στο καινούργιο Κοινοβούλιο όλων των εθνικών ομάδων του κράτους. ²⁵ Δυστυχώς, η εξέλιξη των γεγονότων δεν επέτρεψε την επιβίωση της συγκεκριμένης μορφής δημοκρατίας για μεγάλο χρονικό διάστημα, και η χώρα συνέχισε την ιστορική της πορεία υπό τη Σοβιετική κηδεμονία, είτε ως μέλος της ΟΣΣΔΥ (1922-1936) είτε ως ΣΣΔ του Αζερμπαϊτζάν (1936-1991).

Στα τέλη της δεκαετίας του 1980 εκδηλώθηκε στο εσωτερικό του Αζερμπαϊτζάν μια από τις μεγαλύτερες εθνικιστικές αναταραχές στην ιστορία της πρώην ΕΣΣΔ. Πιο συγκεκριμένα, οι Αρμένιοι που ζούσαν στην αυτόνομη περιοχή του Ναγκόρνο Καραμπάχ αποφάσισαν να διεκδικήσουν την ένωση της περιοχής με την Αρμενία. Η Μόσχα εκδήλωσε αμέσως την αντίθεσή της σε μια τέτοια προοπτική, απορρίπτοντας κατηγορηματικά το συγκεκριμένο αίτημα. Το αποτέλεσμα της συγκεκριμένης αντιπαράθεσης ήταν να οργανωθούν μεγάλες απεργίες, να ξεσπάσουν αιματηρές διαδηλώσεις και η αυτόνομη περιοχή του Ναγκόρνο Καραμπάχ να περιέλθει στη δικαιοδοσία της Μόσχας, σε μια προσπάθεια να δοθεί λύση στο πρόβλημα. Η εξέλιξη αυτή προκάλεσε την έντονη δυσαρέσκεια του Αζερμπαϊτζάν, το οποίο προσπάθησε αμέσως να διεκδικήσει την ανεξαρτησία του, αναγκάζοντας το στρατό της Σοβιετικής Ένωσης να εισέλθει στην πρωτεύουσα Μπακού.

Μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ το Αζερμπαϊτζάν διακήρυξε την ανεξαρτησία του, στις 30 Αυγούστου 1991. Ο πόλεμος στο Ναγκόρνο Καραμπάχ συνεχίστηκε έως το 1994, με τελικούς νικητές (εδαφικά) τους Αρμένιους και τις οικονομίες των δύο χωρών αρκετά τραυματισμένες.

Η έλευση του νέου αιώνα έχει βρει την οικονομία της χώρας σε βελτιωμένη θέση, έχοντας ολοκληρώσει τη μετασοβιετική της μετάβαση στη νέα εποχή, βασιζόμενη κατά κύριο λόγο στη βιομηχανία του πετρελαίου. Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) της χώρας ανέρχεται στα 165.533 δις. \$ για το 2016²⁶, κατατάσσοντάς τη στην 72^η θέση παγκοσμίως ενώ η οικονομία της χαρακτηρίζεται ως «μέτρια απελευθερωμένη», καταλαμβάνοντας την 67^η θέση παγκοσμίως²⁷ για το 2018.

²⁴ Ανδριανόπουλος Α., *Αζερμπαϊτζάν, Κυρίαρχος στο σταυροδρόμι της Ευρασίας*, Επίκεντρο, Αθήνα, 2016, σελ. 31-32

²⁵ Στο ίδιο, σελ. 34

²⁶ Πηγή ΔΝΤ <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/01/weodata/weorept.aspx>

²⁷ Index of Economic Freedom 2018 <https://www.heritage.org/index/ranking>

1.3 ΤΟΥΡΚΙΑ

Η Τουρκία, η επίσημη ονομασία της οποίας είναι «Δημοκρατία της Τουρκίας» ή «Τουρκική Δημοκρατία», είναι μια χώρα που το μεγαλύτερο μέρος της επικράτειάς της βρίσκεται στο νοτιοδυτικό τμήμα της Ασίας ενώ ένα μικρό τμήμα της βρίσκεται στη νοτιοανατολική Ευρώπη. Συνορεύει ανατολικά με την Αρμενία, τη Γεωργία, το Ιράν και τον θύλακα του Ναχitseβάν του Αζερμπαϊτζάν, νοτιοανατολικά με το Ιράκ και τη Συρία, δυτικά με την Ελλάδα και βορειοδυτικά με τη Βουλγαρία. Επίσης, βρέχεται νότια από τη Μεσόγειο θάλασσα, δυτικά από το Αιγαίο Πέλαγος και βόρεια από τη Μαύρη θάλασσα. Η συγκεκριμένη γεωγραφική θέση της Τουρκίας, στο σταυροδρόμι Ανατολής και Δύσης, της προσδίδουν ιδιαίτερη στρατηγική αξία. Πρωτεύουσά της είναι η Άγκυρα.

Η ονομασία της χώρας είναι σύνθετη λέξη, αποτελούμενη από δύο κύρια συστατικά: το εθνώνυμο «Τουρκ» και την κατάληξη «-ία» (που σημαίνει «η χώρα του»).

Η Μικρά Ασία αποτελεί μια από τις αρχαιότερες κατοικημένες περιοχές στον κόσμο. Κατά τη Νεολιθική περίοδο πολλοί αρχαίοι Μικρασιατικοί πληθυσμοί κατοικούσαν στη Μικρά Ασία, η ιστορία των οποίων φτάνει στην εποχή της κατάκτησης του Μεγάλου Αλεξάνδρου (334 π.Χ.). Οι αρχαιότεροι καταγεγραμμένοι κάτοικοι της περιοχής ήταν οι Χουρρίτες, που κατοικούσαν στη Μικρά Ασία περίπου από το 2000 π.Χ. Η «Αυτοκρατορία των Χετταίων» ήταν η πρώτη μεγάλη Αυτοκρατορία της περιοχής, που διήρκεσε από το 18^ο έως και το 13^ο αιώνα π.Χ., αφομοιώνοντας τους Χουρρίτες στο σύνολό τους. Παράλληλα, στο νοτιοανατολικό τμήμα της σημερινής Τουρκίας εγκαταστάθηκαν οι Ασσύριοι, από το 1950 έως το 612 π.Χ.

Το 1180 π.Χ. οι Φρύγες, επωφελούμενοι της κατάρρευσης της «Αυτοκρατορίας των Χετταίων», κυριάρχησαν στην περιοχή της Μικράς Ασίας, μέχρι την καταστροφή του Βασιλείου τους από τους Κιμμέριους, τον 7^ο αιώνα π.Χ. Παράλληλα με την εγκατάσταση των Φρυγών, Έλληνες Αιολείς αλλά και Ίωνες κατοίκησαν στα παράλια της Μικράς Ασίας, ιδρύοντας μια σειρά από ιδιαίτερα σπουδαίες πόλεις, όπως την Έφεσο, τη Σμύρνη, τη Μίλητο αλλά και το Βυζάντιο (μετέπειτα Κωνσταντινούπολη).

Η «Αυτοκρατορία των Αχαιμενιδών» κατέκτησε την περιοχή της Μικράς Ασίας τον 6^ο αιώνα π.Χ., κατάκτηση που διήρκεσε ως τη νικηφόρα επέλαση του Μεγάλου Αλεξάνδρου (334 π.Χ.). Μετά το θάνατο του μεγάλου στρατηλάτη, το σύνολο της περιοχής διαιρέθηκε σε μικρότερα Ελληνιστικά Βασίλεια, τα οποία στη συνέχεια αποτέλεσαν αναπόσπαστα τμήματα της «Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας». Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι ο εξελληνισμός της περιοχής, που ξεκίνησε από την κατάκτηση του Μεγάλου Αλεξάνδρου, συνεχίστηκε με αμείωτο ρυθμό και κατά τα χρόνια της «Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας», έχοντας αντικαταστήσει πλήρως τις τοπικές γλώσσες και τα έθιμα της Ανατολίας με τα αντίστοιχα Ελληνικά.

Η έλευση στην περιοχή της Μικράς Ασίας των Σελτζούκων Τούρκων έλαβε χώρα τον 11^ο αιώνα και είχε ως αποτέλεσμα την έναρξη του εκτουρκισμού των κατοίκων της περιοχής. Η συγκεκριμένη διαδικασία επιταχύνθηκε μετά τη μάχη του Ματζικέρτ (1071 μ.Χ.), στην οποία οι Σελτζούκοι επιβλήθηκαν των Βυζαντινών. Τόσο η τουρκική γλώσσα όσο και η νέα θρησκεία του Ισλάμ εξαπλώθηκαν γρήγορα, καθιστώντας τη μετάβαση της Χριστιανικής και ελληνόφωνης Μικράς Ασίας στην αντίστοιχη Μουσουλμανική και τουρκόφωνη απλή διαδικασία.

Οι στρατιές των Σελτζούκων νικήθηκαν το 1243 από τους Μογγόλους και η Αυτοκρατορία τους διαχωρίστηκε σε μικρότερα πριγκιπάτα. Ένα από αυτά, με κυβερνήτη τον Οσμάν τον Α', κατάφερε να γιγαντωθεί και να αποτελέσει τη μετέπειτα «Οθωμανική Αυτοκρατορία». Η εξάπλωση της «Οθωμανικής Αυτοκρατορίας» ξεκίνησε το 13^ο αιώνα και σταδιακά περιέλαβε το μεγαλύτερο μέρος της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, της Δυτικής Ασίας καθώς και της Βόρειας Αφρικής. Το έτος 1453 μ.Χ. έπεσαν οι τίτλοι τέλους της «Βυζαντινής Αυτοκρατορίας», με την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς. Η αίγλη της «Οθωμανικής Αυτοκρατορίας» έφτασε στο ζενίθ της κατά το 16^ο και 17^ο αιώνα μ.Χ.

Η παρακμή της «Οθωμανικής Αυτοκρατορίας» άρχισε να γίνεται εύκολα ορατή στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Το μέγεθος, η στρατιωτική ισχύς αλλά και ο πλούτος της άρχισαν να συρρικνώνονται δραματικά ενώ ταυτόχρονα έκαναν την εμφάνισή τους και διάφορα εθνικιστικά κινήματα λαών, που ζητούσαν την αυτοδιάθεσή τους.

Το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου βρήκε την ήδη σημαντικά συρρικνωμένη «Οθωμανική Αυτοκρατορία» στην πλευρά των ηττημένων, με αποτέλεσμα την κατάληψη αρκετών περιοχών της επικράτειάς της από τους Συμμάχους, γεγονός που οδήγησε στη δημιουργία του τουρκικού εθνικού κινήματος, με ηγέτη τον Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ²⁸. Μέχρι τις 18 Σεπτεμβρίου 1922 όλοι οι στρατοί κατοχής είχαν εκδιωχθεί από την επικράτεια της χώρας. Η «Συνθήκη της Λοζάνης» αναγνώρισε επίσημα την κυριαρχία της «Δημοκρατίας της Τουρκίας» ως του κράτους συνεχιστή της «Οθωμανικής Αυτοκρατορίας».

Η Τουρκία παρέμεινε ουδέτερη στο μεγαλύτερο μέρος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου αλλά στη τελική φάση του προσχώρησε στο πλευρό των συμμάχων.

Μετά από μια δεκαετία Κυπριακής διακοινοτικής βίας καθώς και το πραξικόπημα στις 15 Ιουλίου 1974, η Τουρκία εισέβαλε στην Κύπρο, στις 20 Ιουλίου 1974, καταλαμβάνοντας το 38% του νησιού. Εννέα χρόνια αργότερα η Τουρκία εγκατέστησε, στην υπό κατάληψη περιοχή, την «Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου», που βέβαια αναγνωρίζεται μόνο από την Τουρκία.

Στον τομέα της οικονομίας, η παρούσα κατάσταση της χώρας μπορεί να περιγραφεί από τη βελτίωση του ΑΕΠ της τουρκικής οικονομίας κατά 7,4%, στο πρώτο τρίμηνο του 2018. Ωστόσο, η οικονομία της Τουρκίας παρουσιάζει σημάδια χαμηλής αξιοπιστίας, γεγονός που οφείλεται στο τεράστιο εξωτερικό χρέος (μεγαλύτερο από το 50% του ΑΕΠ), την υποτίμηση της τουρκικής λίρας (στις 13 Αυγούστου 2018 η ισοτιμία έφτασε στο ιστορικό χαμηλό των 7,24 λιρών ανά δολάριο), την επιδείνωση του ελλείματος ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών (αυξήθηκε στα 5,4 δις δολάρια τον Απρίλιο 2018 έναντι των 3,72 δις δολαρίων πριν από ένα χρόνο) καθώς και της περιφερειακής αστάθειας αλλά και της ενσωμάτωσης πολλών προσφύγων (άνω των 4 εκατ.) του εγγύς εξωτερικού περιβάλλοντός της.²⁹

²⁸ Ο Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ (19 Μαΐου 1881 – 10 Νοεμβρίου 1938) ήταν τούρκος στρατιωτικός, πολιτικός και ο πρώτος Πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας. Ανέλαβε με πραξικόπημα τη διαλυμένη «Οθωμανική Αυτοκρατορία» και κατόρθωσε να τη μετατρέψει σε κράτος δυτικού τύπου, με την ονομασία «Τουρκία».

²⁹ Έκθεση έδρας «ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ», <http://www.geetha.mil.gr/media/pdf-arxeia/pa-mak/2018/ekthesi-ioulios-augoustos-2018.pdf>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ³⁰

2.1 ΙΣΧΥΣ

Η έννοια της ισχύος είναι από τις κεντρικές, πλέον πολυσυζητημένες έννοιες των Διεθνών Σχέσεων και κατά κύριο λόγο του σκληρού πυρήνα, της διεθνούς πολιτικής. Η πολιτική συχνά ταυτίζεται πλήρως με την ισχύ. Σύμφωνα με την άποψη του μεγάλου Αμερικανού πολιτικού επιστήμονα και καθηγητή διεθνών σχέσεων N. J. Spykman «όλος ο πολιτισμός στηρίζεται στην ισχύ».³¹ Για το συγκεκριμένο θέμα, ένας από τους σημαντικότερους μελετητές των διεθνών σχέσεων, ο επίσης Αμερικανός H. J. Morgenthau υποστηρίζει ότι η πολιτική δεν είναι τίποτε άλλο παρά «η πάλη για την ισχύ».³² Παράλληλα, ο επίσης σπουδαίος ιστορικός και θεωρητικός των Διεθνών σχέσεων, ο Βρετανός E. H. Carr εύστοχα σημειώνει ότι «η πολιτική είναι κατά μια έννοια πάντα πολιτική της ισχύος».³³

Επιχειρώντας να ορίσουμε την έννοια της ισχύος, ανακαλύπτουμε την πληθώρα των ανάλογων προσπαθειών που είναι καταγεγραμμένες στη βιβλιογραφία των Διεθνών Σχέσεων. Γενικά, θα μπορούσαμε να υιοθετήσουμε την άποψη ότι «ισχύς είναι η δυνατότητα να ενεργεί κανείς θετικά ή αρνητικά πάνω σε κάποιον ή σε κάτι» αλλά και ότι «ισχύς είναι η δυνατότητα πρόκλησης ή παραγωγής αποτελεσμάτων, τα οποία δεν θα συνέβαιναν διαφορετικά».³⁴

Εκτός όμως από την προσπάθεια ορισμού της έννοιας της ισχύος, ένας άλλος παράγοντας που μας βοηθάει να κατανοήσουμε το πεδίο δράσης της είναι ο διαφορετικός τρόπος με τον οποίο αυτή εμφανίζεται στην πράξη. Μια πρώτη προσέγγιση, που υπογραμμίζει την υλική πλευρά της ισχύος, είναι ότι η ισχύς εμφανίζεται ως δύναμη. Η τοποθέτηση αυτή στηρίζεται στη χρήση, κατά κύριο λόγο, των υλικών και φυσικών μέσων, στα οποία μπορεί κάποιος να προσφύγει και να χρησιμοποιήσει, προκειμένου να επιβάλει τη θέλησή του. Ως παράδειγμα υλικού συντελεστή ισχύος μπορούμε να αναφέρουμε το επίπεδο εξοπλισμού των Ενόπλων Δυνάμεων ενός κράτους (άρματα μάχης, πολεμικά πλοία, αεροσκάφη) ενώ οι φυσικοί συντελεστές ισχύος του είναι, για παράδειγμα η γεωγραφική του θέση, ο πληθυσμός του αλλά και οι πηγές πλούτου που αυτό διαθέτει.

Εξετάζοντας τον τομέα του πνεύματος, του συναισθήματος και γενικότερα τον εσωτερικό κόσμο του ανθρώπου, συναντούμε μια άλλη έκφραση της ισχύος που ταυτίζεται με την επιρροή. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι το όριο που διαχωρίζει την έκφραση της ισχύος ως δύναμη από αυτό της επιρροής είναι εξαιρετικά δυσδιάκριτο, αφού όποιος κατέχει τη δύναμη μπορεί εύκολα να επηρεάσει αλλά και το αντίστροφο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση των μεγάλων δυνάμεων, οι οποίες κατέχουν τη δύναμη αλλά ταυτόχρονα και την επιρροή απέναντι στα υπόλοιπα κράτη, δύο έννοιες δηλαδή που η μία συμπληρώνει αλλά και εκπορεύεται από την άλλη.

³⁰ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Κουσκουβέλης Η., *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, Ποιότητα, Αθήνα, 2004

³¹ Spykman N. J., *America's strategy in world politics*, Harcourt Brace, N. York, 1942, σελ.11

³² Morgenthau H. J., *Politics among Nations*, Knopf, N. York, σελ. 25-26

³³ Carr E. H., *Η εικοσαετής κρίση, 1919-1939*, μτφ: Η. Στροϊκού, επιμ: Κ. Αρβανιτόπουλος, Ποιότητα, Αθήνα, 2000, σελ.147

³⁴ Κουσκουβέλης Η., ό.π. no 30, σελ. 140

2.2 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΙΣΧΥΟΣ

Ένας καθοριστικός παράγοντας, στην προσπάθεια κατανόησης της έννοιας της ισχύος, είναι η αποτύπωση των χαρακτηριστικών που τη συνθέτουν και της εξασφαλίζουν το μερίδιο εφαρμογής της στο σύγχρονο διεθνές σύστημα. Τα κυριότερα χαρακτηριστικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι συνοψίζονται στις έννοιες της κατοχής της ισχύος, του μικρότερου ή μεγαλύτερου μεγέθους της, του τομέα στον οποίο ενδείκνυται η εφαρμογή της, το σημείο ισορροπίας, την αποτελεσματικότητά της και φυσικά το σημαντικότερο, για τις μέρες μας, κόστος χρήσης της.

Μελετώντας τις τρεις κυριότερες θεωρήσεις της επιστήμης των Διεθνών Σχέσεων, του ρεαλισμού, του πλουραλισμού και του μαρξισμού, αντιλαμβανόμαστε εύκολα ότι η ισχύς δεν αναφέρεται απαραίτητα σε έναν και μόνο κάτοχο (π.χ. το κράτος) αφού οι βασικοί παράγοντες του διεθνούς συστήματος, ανάλογα με την εξεταζόμενη θεώρηση είναι τα κράτη, τα κράτη και οι διεθνείς οργανισμοί ή οι τάξεις αντίστοιχα. Η αποδοχή λοιπόν μιας θεώρησης έχει ιδιαίτερη σημασία στη συνέχεια της συγκεκριμένης μελέτης διότι μέσω αυτής θα διαφανεί ο κάτοχος της ισχύος. Στην προκειμένη περίπτωση, συντασσόμενοι με τη θεώρηση του ρεαλισμού, θεωρούμε ως αδιαφιλονίκητο κάτοχο της ισχύος το κράτος και το μόνο που μένει είναι να διαπιστώσουμε ποιο από τα εξεταζόμενα κράτη είναι το ισχυρότερο.

Η απόδοση του τίτλου του ισχυρότερου ή του ασθενέστερου σε ένα κράτος, το μέγεθος της ισχύος του με άλλα λόγια, προϋποθέτει τη σύγκριση των συντελεστών ισχύος του με τους αντίστοιχους των υπολοίπων κρατών. Οι συντελεστές ισχύος των κρατών, όπως θα δούμε και στη συνέχεια της συγκεκριμένης εργασίας είναι είτε υλικό (εξοπλισμός ενόπλων δυνάμεων) είτε άυλο (πολιτικό σύστημα, κύρος, διοίκηση κράτους κ.α.). Έτσι κατηγοριοποιούμε τα κράτη ως ασθενέστερα, ισχυρότερα, μεγάλες δυνάμεις, υπερδυνάμεις κ.ο.κ.

Η ύπαρξη ανεπτυγμένων συντελεστών ισχύος σε ορισμένα κράτη δεν σημαίνει ότι τα κράτη εμφανίζουν το ίδιο ποσοστό αποτελεσματικότητας στην επιβολή της βούλησής τους, μέσω της έκφρασης – εφαρμογής της ισχύος που διακατέχουν. Πολλά κράτη για παράδειγμα διαθέτουν ισχυρή Πολεμική Αεροπορία, τεχνολογικά εξοπλισμένα, αλλά το επίπεδο αποτελεσματικότητας χρησιμοποίησής της διαφέρει από κράτος σε κράτος.

Η κατανομή της ισχύος των κρατών χαρακτηρίζει αλλά και διαμορφώνει το σύγχρονο διεθνές σύστημα. Η εξέτασή της δεν θα πρέπει να γίνεται μεμονωμένα αλλά πάντα μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο του διεθνούς συστήματος, του χώρου δηλαδή στον οποίο καθημερινά δραστηριοποιούνται τα κράτη. Η χρήση αυτή της ισχύος, άλλοτε με τη μορφή της άσκησης και άλλοτε με τη μορφή της απλής επίδειξης, φανερώνει τα σημεία υπεροχής – υστέρησης των κρατών αλλά και το ιδιαίτερα σημαντικό σημείο ισορροπίας τους. Το συγκεκριμένο σημείο δεν πρέπει να ερμηνευτεί ως σημείο ισότητας, μιας και η ισορροπία της ισχύος των κρατών απαντάται και σε καταστάσεις ανισότητας.

Ένας άλλος παράγοντας της ισχύος, που θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να μελετηθεί, τόσο κατά την φάση της δημιουργίας της όσο και κατά την περίοδο επιβολής της, είναι το κόστος. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να έχουμε πάντα κατά νου ότι κανένα κράτος στον κόσμο δεν έχει απεριόριστους πόρους, ώστε να τους διαθέσει στους συντελεστές ισχύος που αυτό επιθυμεί. Επίσης, αναφερόμενοι στο κόστος άσκησης της ισχύος θα πρέπει να κατανοήσουμε ότι αυτό δεν έχει μόνο οικονομική υπόσταση αλλά και πολιτική, περιβαλλοντική, ανθρωπίνη. Ο συνδυασμός όλων των προαναφερόμενων παραγόντων καθιστά απαγορευτική την άσκηση της ισχύος σε

αρκετές περιπτώσεις. Το χαρακτηριστικότερο ίσως παράδειγμα απαγόρευσης χρήσης της ισχύος είναι η πυρηνική αποτροπή, όπως αυτή εκφράστηκε κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου.

2.3 ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΙΣΧΥΟΣ

Η ισχύς ενός κράτους καθορίζεται από τους παράγοντες εκείνους που διαμορφώνουν το μέγεθός της, τους συντελεστές ισχύος της. Σύμφωνα με την άποψη του N. Spykman³⁵ υπάρχουν δέκα συντελεστές ισχύος: ο πληθυσμός, η έκταση, η φύση των συνόρων, οι πρώτες ύλες, η οικονομική και τεχνολογική ανάπτυξη, η οικονομία, η κοινωνική συνοχή, η εθνική ομοιογένεια, το εθνικό φρόνημα και η πολιτική σταθερότητα.

Στη βιβλιογραφία των διεθνών σχέσεων συχνά συναντούμε την τάση για κατηγοριοποίηση των συντελεστών ισχύος. Η συνηθέστερη και ευκολότερα κατανοητή κατηγοριοποίηση είναι αυτή που τους διακρίνει σε υλικούς ή αντικειμενικούς, λειτουργικούς και υποκειμενικούς.

2.3.1 Υλικοί ή αντικειμενικοί συντελεστές

Οι υλικοί ή αντικειμενικοί συντελεστές, που επηρεάζουν την ισχύ ενός κράτους, είναι η γεωγραφία, ο πληθυσμός, οι πηγές πλούτου και οι ένοπλες δυνάμεις. Οι συντελεστές αυτοί δεν είναι άσχετοι μεταξύ τους αλλά αλληλοεπιδρούν και αλληλοσυμπληρώνουν ο ένας τον άλλο, στοιχειοθετώντας με τον τρόπο αυτό το «πολιτικό δυναμικό» του κράτους.³⁶

2.3.1.1 Γεωγραφία

Στην προσπάθεια να αναλύσουμε την επίδραση της γεωγραφίας ως συντελεστή ισχύος ενός κράτους, διακρίνουμε τρεις διαφορετικές διαστάσεις της, που της προσδίδουν μια σειρά πλεονεκτημάτων αλλά και μειονεκτημάτων ταυτόχρονα. Οι διαστάσεις αυτές είναι η φυσική έκταση του κράτους, η μορφολογία του εδάφους του καθώς και η γειτνίασή του με άλλα κράτη – δρώντες του διεθνούς συστήματος.

Αποτελεί κοινή διαπίστωση η άποψη ότι η γεωγραφική έκταση ενός κράτους, το φυσικό του μέγεθος δηλαδή, αποτελεί έναν από τους εύκολα αναγνωρίσιμους συντελεστές ισχύος, μιας και όσο μεγαλύτερη είναι τόσο δυσκολότερη μοιάζει η φυσική κατάκτησή του. Γενικά θα μπορούσαμε να ταυτίσουμε την έκταση που κατέχει μια χώρα με το λεγόμενο «στρατηγικό της βάθος», την μικρότερη ή μεγαλύτερη δυνατότητα που αυτή κατέχει για υποχώρηση, ανασύνταξη και ανεφοδιασμό. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της Τουρκίας καθώς το στρατηγικό της βάθος αποτέλεσε καθοριστικό παράγοντα που έγειρε την πλάστιγγα υπέρ της στον πόλεμο με την Ελλάδα το 1922. Από την άλλη μεριά, η μεγάλη έκταση ενός κράτους μπορεί να επιφέρει αρνητικές επιπτώσεις και να δυσκολέψει την οργάνωσή του. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η αχανής έκταση της ΕΣΣΔ, η οποία αντιμετώπιζε ανυπέρβλητα, πολλές φορές, προβλήματα σε διάφορες κρατικές υποδομές, όπως οι συγκοινωνίες και οι τηλεπικοινωνίες.

Ένας άλλος παράγοντας, που εντάσσεται στο γεωγραφικό συντελεστή ισχύος και που δεν μεταβάλλεται, αποτελεί η μορφολογία του εδάφους ενός κράτους. Έτσι, είναι διαφορετικό να μιλάμε για ένα ηπειρωτικό κράτος με μεγάλη χερσαία επικράτεια, άρα και μεγάλο στρατηγικό βάθος, που έχει πρόσβαση στις θαλάσσιες

³⁵ Spykman N. J., ό.π. no 31, σελ. 19

³⁶ Κονδύλης Π., *Θεωρία του πολέμου*, Θεμέλιο, Αθήνα, 3^η έκδοση, 1999, σελ. 383-393

οδούς, όπως για παράδειγμα η Τουρκία και διαφορετικό να μιλάμε για ένα ηπειρωτικό κράτος με μικρή επικράτεια, χωρίς πρόσβαση στη θάλασσα, όπως η Αρμενία. Γενικά, η μορφολογία του εδάφους είναι δεδομένη, σταθερή και αναλλοίωτη στους αιώνες ενώ εκείνο που μπορεί να αλλάξει στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι το θέατρο επιχειρήσεων μεταξύ των δύο αντιπάλων κρατών.

Το θέμα της γειννίαςσης του κράτους αποτελεί έναν επίσης σημαντικό γεωγραφικό συντελεστή ισχύος, ο οποίος δεν δύναται να διαφοροποιηθεί, διότι πολύ απλά δεν διαλέγουμε τους γείτονές μας. Τα περισσότερα προβλήματα στο διεθνές σύστημα δημιουργούνται μεταξύ των κρατών που γειννιάζουν και όχι μεταξύ αυτών που απέχουν μεταξύ τους. Η αντιπαλότητα της Τουρκίας με την γειτονική Αρμενία για παράδειγμα αλλά και η συγκρουσιακή σχέση της Αρμενίας με το γειτονικό Αζερμπαϊτζάν αποτελούν αδιάψευστη απόδειξη της συγκεκριμένης θέσης. Γενικά, η γειννίαση με φιλικά κράτη προσφέρει ευκαιρίες για συνεργασία, ασφάλεια και υποστήριξη ενώ αντίθετα η γειννίαση με κράτη που εκφράζουν αλυτρωτισμό δημιουργεί συνεχώς προβλήματα αλλά και αίσθημα ανασφάλειας.

2.3.1.2 Πληθυσμός

Ανατρέχοντας κανείς στα παραδείγματα της ιστορίας, ανακαλύπτει αρκετές περιπτώσεις στις οποίες μικροί λαοί ύψωσαν το ανάστημά τους με επιτυχία απέναντι σε μεγάλες πληθυσμιακές ομάδες. Παρόλα αυτά, η συγκεκριμένη θέση δεν αποτελεί τον κανόνα αλλά την ένδοξη εξαίρεση, μιας και το μέγεθος αλλά και η ποιότητα του πληθυσμού αποτελούν έναν πολύ σημαντικό συντελεστή ισχύος για τα κράτη. Ένα κράτος με μεγάλο πληθυσμό μπορεί να οργανώσει καλύτερα τις ένοπλες δυνάμεις του από τον καιρό της ειρήνης καθώς επίσης και να αναπληρώσει γρηγορότερα τις ανθρώπινες απώλειες, στην περίπτωση εφαρμογής της πολεμικής διαδικασίας. Επίσης, ένα μεγάλο σε πληθυσμό κράτος, είναι δύσκολο να κατακτηθεί και να ελεγχθεί από κάποιον εισβολέα. Το ερώτημα βέβαια που αβίαστα προκύπτει είναι αν το μεγάλο μέγεθος του πληθυσμού ενός κράτους γεννά αισθήματα επιθετικότητας εναντίον των γειτόνων του. Η απάντηση στο συγκεκριμένο ερώτημα δεν μπορεί να προέλθει χωρίς την προηγούμενη συνεξέταση όλων εκείνων των παραγόντων που οριοθετούν τη θέση του κράτους στο διεθνές σύστημα, των υπόλοιπων δηλαδή συντελεστών ισχύος που κατέχει ή στερείται το συγκεκριμένο κράτος.

Η περίπτωση της Τουρκίας, συγκρινόμενη με την Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν, πιστοποιεί με τον καλύτερο τρόπο την ανάδειξη του πληθυσμιακού παράγοντα σε συντελεστή ισχύος. Ο πληθυσμός της ανέρχεται στα 80.810.525,³⁷ είναι οκταπλάσιος από τον αντίστοιχο Αζερμπαϊτζάν και είκοσι πέντε φορές μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο της Αρμενίας.

2.3.1.3 Πηγές πλούτου

Το σύνολο των πηγών ενέργειας, των υποδομών, των μέσων παραγωγής των προϊόντων αλλά και των υπηρεσιών που παρέχει ένα κράτος στους πολίτες του, με άλλα λόγια το σύνολο των περιουσιακών στοιχείων αλλά και της παραγωγικής δραστηριότητάς του αποτελούν τις κυριότερες πλουτοπαραγωγικές πηγές του.³⁸ Η ύπαρξη του συγκεκριμένου συντελεστή ισχύος επιδρά άμεσα στην οικονομική ευρωστία του κράτους. Η αντικατάσταση του στρατιωτικού όπλου από το οικονομικό

³⁷ Επίσημη κρατική εκτίμηση για το 2017, <http://www.turkstat.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=27587>

³⁸ Shively Ph. W., *Power and choice, an introduction to Political Science*, Random House, N. York, 1987, σελ. 72-75

– αυτό που ο Marx ονόμασε αντικατάσταση των κανονιών από το κεφάλαιο – είναι μια ένδειξη όχι τόσο ανώτερης ηθικής, αλλά ανώτερης δύναμης.³⁹

Μεταξύ των τριών κρατών, που αποτελούν το αντικείμενο εξέτασης της παρούσης εργασίας, το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα κράτους, που διαθέτει εργατικό δυναμικό και συνεχώς αναπτυσσόμενη βιομηχανία είναι η Τουρκία.⁴⁰ Παρόλα αυτά και το Αζερμπαϊτζάν εμφανίζει ιδιαίτερη δυναμική στο συγκεκριμένο συντελεστή ισχύος, λόγω των μεγάλων ενεργειακών κοιτασμάτων που υπάρχουν στο υπέδαφός του.

Γενικά, είναι σαφές ότι ένα κράτος που διαθέτει πρώτες ύλες, εργατικό δυναμικό αλλά και ισχυρή βιομηχανία τεχνολογικά προηγμένη, έχει την άνεση να διαθέτει κονδύλια και να χαράσσει πολιτικές, που θα ισχυροποιήσουν τη θέση του στο διεθνές σύστημα.

2.3.1.4 Ένοπλες δυνάμεις

Η στρατιωτική ισχύς είναι η υπέρτατη μορφή ισχύος και εκείνη που θα έπρεπε να χρησιμοποιείται ως το έσχατο μέσο για την επίλυση των διαφορών ή τον προσδιορισμό των σχέσεων μεταξύ των κρατών. Η συγκεκριμένη μορφή ισχύος εξαρτάται κατά κύριο λόγο από το μέγεθος αλλά και την οργάνωση των ενόπλων δυνάμεων του κράτους.

Στην προσπάθεια περαιτέρω εξέτασης του όρου της στρατιωτικής ισχύος καθίσταται ολοφάνερη η αλληλεξάρτησή της, σε σχέση με τους υπόλοιπους υλικούς συντελεστές ισχύος δηλαδή τη γεωγραφία, τον πληθυσμό και τις πηγές πλούτου του κράτους. Το γεγονός αυτό γίνεται ευκολότερα κατανοητό αν αναζητήσουμε την επίδραση του καθενός από αυτούς στη σφυρηλάτηση των ενόπλων δυνάμεων. Η γεωγραφία επιδρά στη μεγαλύτερη ή μικρότερη τρωτότητά του, αρά και στην ανάγκη ύπαρξης ή όχι ισχυρών ενόπλων δυνάμεων. Ο πληθυσμός τροφοδοτεί τις ένοπλες δυνάμεις με δυναμικό και αναπληρώνει τις απώλειες στην περίπτωση πολεμικής αναμέτρησης και οι πηγές πλούτου επιτρέπουν την εκταμίευση κονδυλίων για την αγορά ή την κατασκευή σύγχρονου τεχνολογικά εξοπλισμού.

Σε καμία περίπτωση όμως δεν θα πρέπει να διαλάβει της προσοχής μας ότι η ανάπτυξη μεγάλων και ταυτόχρονα ισχυρών ενόπλων δυνάμεων είναι και θέμα επιλογής της ηγεσίας του κράτους, γεγονός που μετουσιώνεται στη συναίνεση του λαού, εφόσον μιλάμε για δημοκρατικά κράτη. Αυτό συμβαίνει διότι κανένα κράτος στο σύγχρονο διεθνές σύστημα δεν διαθέτει απεριόριστα κονδύλια για την κάλυψη με τον πλέον ιδανικό τρόπο του συνόλου των αναγκών του. Έτσι, σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να ιεραρχηθούν οι ανάγκες, ώστε να διανεμηθούν χρηστά οι οικονομικοί πόροι του κράτους.

Η Τουρκία αποτελεί τον κύριο εκφραστή του συγκεκριμένου συντελεστή ισχύος, γεγονός που πιστοποιείται από την οργάνωση του δεύτερου σε μέγεθος στρατού, στο πλαίσιο της Βορειοατλαντικής συμμαχίας, μετά τις ΗΠΑ.⁴¹ Το Αζερμπαϊτζάν, αναγνωρίζοντας τη σπουδαιότητα ύπαρξης ισχυρών ενόπλων δυνάμεων, έχει επιδοθεί σε μια προσπάθεια εκσυγχρονισμού τους, επενδύοντας μέρος των εσόδων από την εκμετάλλευση των φυσικών του πόρων, στο συγκεκριμένο πυλώνα.

³⁹ Carr E., ο.π. no 33, σελ. 176

⁴⁰ Η μέση ετήσια αύξηση της βιομηχανικής παραγωγής της Τουρκίας, από το 1986 έως το 2018 παρουσίασε αύξηση 5,36%. Για περισσότερες πληροφορίες <https://tradingeconomics.com/turkey/industrial-production>

⁴¹ http://www.natolibguides.info/srch.php?q=Turkey+has+the+second-largest+number+of+troops+in+the+alliance&guide_id=48558

Στον αντίποδα, η Αρμενία έχει στηρίξει το αξιόμαχο του στρατεύματός της στη στρατηγική συμμαχία της με τη Ρωσία.

2.3.2 Λειτουργικοί συντελεστές

Οι παράγοντες εκείνοι που επηρεάζουν τη λειτουργία του κράτους, είτε αυτή οριοθετείται στις εσωτερικές του δραστηριότητες είτε εξετάζεται στο πλαίσιο συμμετοχής του στο διεθνές σύστημα, είναι το πολιτικό σύστημα του κράτους, η ικανότητα της στρατιωτικής του κινητοποίησης και τελικά η θέση του στο διεθνές σύστημα.

2.3.2.1 Πολιτικό σύστημα

Αποτελεί κοινή παραδοχή η άποψη ότι η σταθερότητα του πολιτικού συστήματος ενός κράτους αποτελεί ένα σημαντικό συντελεστή ισχύος, στο σύγχρονο διεθνές περιβάλλον. Εξετάζοντας όμως το είδος των πολιτικών συστημάτων, ανακαλύπτουμε πλεονεκτήματα αλλά και μειονεκτήματα που αυτά παρουσιάζουν.

Τα αυταρχικά πολιτικά συστήματα χαρακτηρίζονται από την ευκολία με την οποία μπορούν να κινητοποιήσουν αλλά ταυτόχρονα και να διαχειριστούν τους συντελεστές ισχύος που διαθέτουν. Η δυνατότητά τους αυτή αποτελεί απόρροια του γεγονότος ότι τα συγκεκριμένα καθεστώτα δεν εμποδίζονται ούτε από νόμους, ούτε από τη λαϊκή αντίδραση ή το λεγόμενο πολιτικό κόστος, που συνήθως αντιμετωπίζουν δημοκρατικές κυβερνήσεις. Αντίθετα, τα δημοκρατικά πολιτικά συστήματα κινητοποιούν με μεγαλύτερη δυσκολία τους συντελεστές ισχύος που διαθέτουν, διότι μέσα από τις δημοκρατικές διαδικασίες θα πρέπει να αντιμετωπίσουν και να επιλύσουν διάφορα προβλήματα. Η επίλυση όμως όλων αυτών των δύσκολων καταστάσεων εγγυάται την επιβίωση του ίδιου του πολιτικού συστήματος.

Η Τουρκία, η Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν απέχουν ακόμη αρκετά από την κατάκτηση του δημοκρατικού ιδεώδους και τη μετάλλαξη του συστήματος διακυβέρνησής τους. Στα πολιτικά συστήματα των χωρών αυτών δεν είναι σπάνια η χρησιμοποίηση αυταρχικών μεθόδων, στην προσπάθεια επίτευξης των στόχων της πολιτικής τους, γεγονός που μειώνει αισθητά το δημοκρατικό χαρακτήρα που προσπαθούν να ενδυθούν,⁴² προσφέροντάς τους το πλεονέκτημα της άμεσης κινητοποίησης των συντελεστών ισχύος αλλά και επιφορτίζοντάς τους ταυτόχρονα με το μειονέκτημα της ανασφάλειας στην επιβίωση.

2.3.2.2 Στρατιωτική κινητοποίηση

Η χρήση του όρου «στρατιωτική κινητοποίηση», ως συντελεστή ισχύος ενός κράτους, δεν αφορά μόνον στις ένοπλες δυνάμεις του αλλά αναφέρεται στο σύνολο του κρατικού μηχανισμού, το οποίο οφείλει να κινητοποιηθεί, αναπροσαρμόζοντας τις λειτουργίες του, προκειμένου να ανταπεξέλθει στις ιδιαίτερες απαιτήσεις που προκύπτουν τόσο κατά τη διάρκεια μιας κρίσης – έντασης όσο και κατά την διάρκεια της πολεμικής διαδικασίας. Το καθοριστικό έργο του συντονισμού θα πρέπει να το αναλάβει η σωστά προετοιμασμένη κρατική διοίκηση, γεγονός που θα το καταφέρει μέσω της χρηστής κατανομής του έργου στους πολίτες. Γενικά, αυτό που μας ενδιαφέρει στην επιστήμη των διεθνών σχέσεων είναι το μέγεθος των στρατιωτικών δυνάμεων που μπορεί να κινητοποιήσει ένα κράτος, σε συνάρτηση πάντα με το χρόνο που απαιτείται για τη συγκεκριμένη κινητοποίηση.

Όπως γίνεται εύκολα κατανοητό, ο συγκεκριμένος συντελεστής ισχύος δεν είναι εύκολο να αξιολογηθεί για τις νεοσύστατες δημοκρατίες του Καυκάσου, λόγω

⁴² Για περισσότερες πληροφορίες <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2018/turkey>, <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2018/armenia>, <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2018/azerbaijan>

της μυστικότητας που κληρονόμησαν, στα θέματα στρατιωτικής οργάνωσης, από τα χρόνια της σοβιετικής κηδεμονίας. Βέβαια, η επικράτηση των Αρμενίων έναντι των Αζέρων στην περίπτωση του Ναγκόρνο Καραμπάχ, ενδέχεται να στηρίχθηκε στο συγκεκριμένο συντελεστή ισχύος, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό.

2.3.2.3 Θέση στο διεθνές σύστημα

Η τοποθέτηση του κράτους στο διεθνές σύστημα αναδεικνύεται μέσα από τη συμμετοχή του σε συμμαχίες και διεθνείς οργανισμούς. Η βοήθεια από τα υπόλοιπα μέλη της συμμαχίας, σε περίπτωση απειλής, αλλά και η διεθνής υποστήριξη σε κρίσιμα ζητήματα, είναι μερικά μόνο από τα πλεονεκτήματα που απολαμβάνει το κράτος από τη συμμαχία. Γενικά, η ένταξη ενός κράτους σε συμμαχίες ή σε διεθνείς οργανισμούς του προσφέρει ένα συντελεστή ισχύος θεσμικού χαρακτήρα.

Από την άλλη βέβαια μεριά δεν θα πρέπει να αποσιωπούμε το γεγονός ότι η συμμετοχή σε συμμαχία συνεπάγεται αυτόματα και δεσμεύσεις για τα κράτη. Οι δεσμεύσεις αυτές δεν είναι πάντα εύκολα υλοποιήσιμες καθώς υπάρχουν πλείστες περιπτώσεις στις οποίες διαφαίνεται η απόκλιση των στοχεύσεων του κράτους μέσα στη συμμαχία από τις στοχεύσεις της ίδιας της συμμαχίας ή της ηγεμονεύουσας δύναμης, που είναι ενταγμένη σε αυτή.

Τουρκία, Αρμενία και Αζερμπαϊτζάν αποτελούν μέλη μιας πληθώρας διεθνών οργανισμών, στην προσπάθειά τους να διασφαλίσουν τα συμφέροντά τους. Όσον αφορά στις στρατηγικές συμμαχίες, ξεχωρίζει αυτή της Τουρκίας με το ΝΑΤΟ (μέλος από το 1952), της Αρμενίας με τη Ρωσία και η διαμετρικά αντίθετη επιλογή του Αζερμπαϊτζάν, να μην εκδηλώσει δηλαδή ξεκάθαρα ενδιαφέρον για είσοδο στο ΝΑΤΟ ή συμμαχία με τη Ρωσία.

2.3.3 Υποκειμενικοί συντελεστές

Στη συγκεκριμένη κατηγορία κατατάσσονται οι συντελεστές ισχύος της ηγεσίας του κράτους αλλά και του διεθνούς κύρους του, δηλαδή συντελεστές που αφορούν στην προσωπικότητα και την ψυχοσύνθεση των ατόμων που αναλαμβάνουν τη διακυβέρνηση του κράτους καθώς και στην φήμη ή αξία που προσδίδουν τα άλλα κράτη σε αυτό.

2.3.3.1 Ηγεσία

Ένας σημαντικός συντελεστής, που συνθέτει το παζλ της ισχύος του κράτους, είναι η ηγεσία του. Θεωρητικά, η ιστορική συνέχεια ενός κράτους στο χρόνο θα πρέπει να διενεργείται χωρίς την απαραίτητη ύπαρξη ενός «μεγάλου ηγέτη», για τον απλούστατο λόγο ότι αυτός δεν είναι δυνατό να υπάρχει σε όλη την ιστορική εξέλιξή του. Η ίδια η ιστορία έρχεται να επιβεβαιώσει τη συγκεκριμένη τοποθέτηση, προσδίδοντας σε ορισμένες μόνο προσωπικότητες τον ανωτέρω χαρακτηρισμό: Θεμιστοκλής, Περικλής, Μέγας Αλέξανδρος, Μέγας Ναπολέον και ορισμένοι άλλοι.

Τα δύο από τα τρία εξεταζόμενα κράτη μοιάζουν να εναποθέτουν την ιστορική τους συνέχεια σε δύο ηγετικές μορφές. Για την Τουρκία, αδιαμφισβήτητη ηγετική μορφή αποτελεί ο πρώην Πρωθυπουργός (2003 - 2014) και νυν Πρόεδρος (2014 - σήμερα) Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν ενώ για το Αζερμπαϊτζάν τον αντίστοιχο ρόλο διεκδικεί ο νυν Πρόεδρος (2003 – σήμερα) Ιλχάμ Αλίγιεφ.

2.3.3.2 Κύρος

Το κύρος ενός κράτους είναι συνυφασμένο με τη φήμη που αποδίδεται στο κράτος και αφορά στην ισχύ του, τις ικανότητές του καθώς και στον τρόπο συμπεριφοράς του στις σχέσεις του με τους υπόλοιπους δρώντες του διεθνούς συστήματος. Όπως συμβαίνει και στις ανθρώπινες σχέσεις έτσι και στις σχέσεις μεταξύ των

κρατών, η φήμη των ηγετών τους ή της ισχύος τους παίζει σημαντικό ρόλο στη θέση που κατέχουν στο διεθνές σύστημα. Τα κράτη με τη σειρά τους δίνουν ιδιαίτερη σημασία στη διατήρηση ή, αν είναι δυνατό, τη μεγιστοποίηση του κύρους – φήμης τους.

Οι δύο νεοσύστατες δημοκρατίες του Καυκάσου, αντιλαμβανόμενες τη σπουδαιότητα του συγκεκριμένου συντελεστή ισχύος προσπαθούν μέσω της εκμετάλλευσης των πόρων τους αλλά και της σύναψης συμμαχιών να αυξήσουν το κύρος τους στη διεθνή πολιτική σκηνή. Αντίθετα η Τουρκία, δείχνει να μειώνει το ενδιαφέρον της για το κύρος που της προσδίδει η συμμετοχή της στη Βορειοατλαντική συμμαχία, στο βωμό της εξυπηρέτησης μιας νέας στρατηγικής στόχευσης, διατηρώντας την πεποίθηση ότι η συγκεκριμένη επιλογή θα της αποφέρει μεγαλύτερα οφέλη.

2.4 ΙΣΟΡΡΟΠΙΑ ΙΣΧΥΟΣ

Η ισορροπία ισχύος (*balance of power*) αποτελεί θεμελιακή έννοια στη θεωρία των διεθνών σχέσεων, με την οποία γίνεται αντιληπτός ο τρόπος με τον οποίο λειτουργεί το άναρχο διεθνές σύστημα. Στη βιβλιογραφία των διεθνών σχέσεων έχουν αποτυπωθεί διάφορες προσεγγίσεις ορισμού της συγκεκριμένης έννοιας, όπως: η οποιαδήποτε ίση ή άνιση κατανομή ή συσχετισμός ισχύος μεταξύ κρατών ή συνασπισμών, η προσπάθεια ή η διαδικασία εξισορρόπησης, η σταθερότητα και η ειρήνη στα πλαίσια ενός συστήματος ισχύος, ένας παγκόσμιος νόμος της ιστορίας κ.α. Σύμφωνα με τον Vattel ως ισορροπία ισχύος μπορούμε να ορίσουμε «Μια κατάσταση των πραγμάτων τέτοια, που καμιά δύναμη να μην είναι σε θέση υπεροχής, ώστε να μπορεί να επιβάλει το νόμο στις άλλες». Όταν χρησιμοποιούμε τον όρο, εννοούμε συνήθως τη στρατιωτική ισχύ, μπορεί όμως να εννοούμε και άλλα είδη ισχύος στην παγκόσμια πολιτική.⁴³

Η περαιτέρω ανάλυση της έννοιας και η χρησιμοποίησή της στην οποιαδήποτε περιπτωσιολογική μελέτη, με στόχο την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων, προϋποθέτει τον ακριβή προσδιορισμό των ορίων μέσα στα οποία κινείται. Έτσι, αρχικά μπορούμε να επιχειρήσουμε μια διάκριση ανάμεσα στην «απλή» και τη «σύνθετη» ισορροπία ισχύος. Ως απλή, χαρακτηρίζεται η ισορροπία ανάμεσα σε δύο δυνάμεις ενώ η σύνθετη ισορροπία απαρτίζεται από τρεις ή περισσότερες, όπως αυτή που εξετάζουμε στην παρούσα εργασία.

Το αξιοσημείωτο στοιχείο στη συγκεκριμένη διάκριση είναι ότι ενώ η απλή ισορροπία προϋποθέτει την ύπαρξη ισότητας ή ισοτιμίας, στη σύνθετη ισορροπία το στοιχείο αυτό απουσιάζει. Η ανάπτυξη ανισοτήτων μεταξύ των κρατών δεν θέτει ουσιαστικά το κυρίαρχο κράτος σε θέση υπεροχής, αφού τα υπόλοιπα έχουν τη δυνατότητα να ενώσουν τις δυνάμεις τους σε μία συμμαχία. Στην απλή ισορροπία το μόνο μέσο που διαθέτει το ασθενέστερο κράτος είναι να αυξήσει την εσωτερική του ισχύ, να προωθήσει με άλλα λόγια την «εσωτερική του ενδυνάμωση». Αντίθετα, στη σύνθετη ισορροπία ισχύος το ίδιο ασθενές κράτος μπορεί να εκμεταλλευτεί την ύπαρξη των υπολοίπων κρατών και να αυξήσει την ισχύ του συμμαχώντας με αυτά, προωθώντας με τον τρόπο αυτό την «εξωτερική του ενδυνάμωση» (περίπτωση Αρμενίας).

Μια δεύτερη διάκριση, την οποία οφείλουμε να αποδεχθούμε, είναι αυτή ανάμεσα στη «γενική» ισορροπία ισχύος και την «τοπική» ή αλλιώς «ειδική» ισορροπία. Στην πρώτη περίπτωση αναφερόμαστε στην παντελή απουσία μιας κυρίαρχης δύναμης, μιας υπερδύναμης στο διεθνές σύστημα συνολικά ενώ στη δεύτερη περι-

⁴³ Bull H., *Η άναρχη κοινωνία*, Ποιότητα, Αθήνα, 3^η έκδοση, 2007, σελ. 147

πτωση ο εξεταζόμενος χώρος περιορίζεται σε μια περιοχή ή ένα τμήμα του συστήματος. Ο διαχωρισμός αυτός συχνά συγχέεται με τη διάκριση μεταξύ «κυρίαρχης» και «δευτερευουσών» ισορροπιών ισχύος. Ο διαχωρισμός γίνεται ευκολότερα κατανοητός αν αναλογιστούμε ότι η κυρίαρχη ισορροπία στον κόσμο είναι η αμερικανορωσική ενώ όλες οι υπόλοιπες, άρα και η περίπτωση που εξετάζουμε, κατατάσσονται αυτόματα στην κατηγορία των δευτερευουσών ισορροπιών. Η ιστορία βέβαια έχει αποδείξει ότι οι δυνάμεις που απαρτίζουν την κυρίαρχη ισορροπία, σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο, συμμετέχουν άμεσα και επεμβαίνουν στις δευτερεύουσες ισορροπίες.

Εκτός από τις παραπάνω κατηγοριοποιήσεις, διακρίνουμε επίσης την «υποκειμενική» από την «αντικειμενική» ισορροπία ισχύος. Στην πρώτη περίπτωση θεωρούμε ότι κανένα κράτος δεν υπερέχει έναντι των υπολοίπων ενώ στη δεύτερη περίπτωση πραγματικά κανένα κράτος δεν υπερτερεί. Αυτό σημαίνει ότι αν ένα κράτος δεν μπορεί στην πραγματικότητα να υπερισχύσει έναντι κάποιου άλλου, αλλά η γενική πεποίθηση είναι ότι είναι πραγματικά ισχυρό, τότε είναι σε θέση να επιβάλει τη βούλησή του στο αντίπαλο κράτος. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι θα πρέπει να παραγνωρίζεται η ανάγκη ύπαρξης της αντικειμενικής ισορροπίας ισχύος. Γενικά, μια ισορροπία που δεν στηρίζεται στην πραγματική βούληση και την ικανότητα ενός κράτους να αντισταθεί στους αντιπάλους του αλλά μόνο στις εντυπώσεις, στις περισσότερες των περιπτώσεων είναι παροδική και εύθραυστη.

Μια άλλη διάκριση της ισορροπίας ισχύος που απαντάται αρκετά συχνά στη βιβλιογραφία των διεθνών σχέσεων είναι αυτή ανάμεσα στην «τυχαία» και τη «σχεδιασμένη». Στην περίπτωση της τυχαίας ισορροπίας, καμία συνειδητή προσπάθεια δεν έχει λάβει χώρα προκειμένου να καταλήξει ένα κράτος σε αυτή. Αντίθετα, η σχεδιασμένη ισορροπία οφείλει την ύπαρξή της στις συνειδητές πολιτικές ενός ή περισσότερων κρατών. Στις περισσότερες των περιπτώσεων η τυχαία ισορροπία είναι απλώς η στιγμή του αδιεξόδου σε έναν εξοπλιστικό αγώνα δύο κρατών, που το καθένα από αυτά στοχεύει στην απόλυτη επικράτηση έναντι του άλλου. Από την άλλη μεριά, η σχεδιασμένη ισορροπία προϋποθέτει την εκτίμηση της ισχύος του αντιπάλου (συνήθως στρατιωτική), ώστε το κράτος να προσδιορίσει το δικό του επιθυμητό επίπεδο ισχύος (υψηλότερο, ίσο ή χαμηλότερο), λαμβάνοντας υπόψη και τις υπόλοιπες εναλλακτικές πηγές άντλησης ισχύος (π.χ. εξωτερική ενδυνάμωση). Η περίπτωση των κρατών που εξετάζουμε, μας παραπέμπει ευθέως στη «σχεδιασμένη» ισορροπία ισχύος.

2.5 ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΤΗΣ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑΣ ΤΗΣ ΙΣΧΥΟΣ

Σύμφωνα με την άποψη του Hedley Bull, η σημαντικότερη λειτουργία της ισορροπίας ισχύος δεν είναι η διατήρηση της ειρήνης, όπως ίσως πολλοί από εμάς θα περίμεναν, αλλά η διατήρηση του υφιστάμενου συστήματος των κρατών. Αυτό συμβαίνει διότι στην περίπτωση που ο πόλεμος αποτελεί το μόνο μέσο ελέγχου ενός κυρίαρχου κράτους, η προσφυγή σε αυτόν αποτελεί την ικανή και αναγκαία συνθήκη διατήρησης της ισορροπίας ισχύος. Ακόμα όμως και σε αυτή την περίπτωση, η διατήρηση της ειρήνης είναι ο δευτερεύων στόχος στο σχεδιασμό των ισορροπιών ισχύος.

Γενικά τα κράτη είναι διαρκώς υποχρεωμένα να επιλέγουν ανάμεσα στο να διαθέτουν τους πόρους τους και την ενεργητικότητά τους στη διατήρηση ή στην επέκταση της διεθνούς σχέσης της ισχύος τους και στο να διαθέτουν τους πόρους και την ενεργητικότητά τους για άλλους σκοπούς. Το μέγεθος των αμυντικών δαπανών, η παροχή ξένης βοήθειας, το διπλωματικό σώμα, η δραστηριοποίηση ή μη για

συγκεκριμένα διεθνή ζητήματα και η συμμετοχή σε ένα πόλεμο, η συμμετοχή σε μια συμμαχία ή σε ένα διεθνή οργανισμό, η υιοθέτηση μιας θέσης σχετικά με μια διεθνή διαμάχη, είναι ζητήματα γύρω από τα οποία περιστρέφεται η συζήτηση για την εξωτερική πολιτική κάθε χώρας.⁴⁴

Ένα παράδοξο της αρχής της ισορροπίας ισχύος είναι ότι, ενώ η ύπαρξη μιας ισορροπίας ισχύος είναι βασική προϋπόθεση για τη λειτουργία του διεθνούς δικαίου, οι ενέργειες που απαιτούνται για τη διατήρησή της οδηγούν συχνά στην παραβίαση των εντολών του διεθνούς δικαίου. Όταν ένα κράτος υπερέχει, υπάρχει περίπτωση να επιλέξει να αγνοήσει τα δικαιώματα των άλλων κρατών, χωρίς να φοβάται ότι τα άλλα κράτη θα του ανταποδώσουν στο μέλλον τη συγκεκριμένη στάση του. Γενικά, μπορούμε αβίαστα να ισχυριστούμε ότι όλοι οι πόλεμοι που ξεκίνησαν για την αποκατάσταση της ισορροπίας της ισχύος, οι πόλεμοι που απειλήθηκαν για τη διατήρησή της, οι στρατιωτικές επεμβάσεις στις εσωτερικές υποθέσεις ενός άλλου κράτους για την καταπολέμηση της καταχρηστικής ισχύος, είτε το κράτος παραβίασε τους νομικούς κανόνες είτε όχι, θέτουν την ισορροπία ισχύος απέναντι από τις επιταγές του διεθνούς δικαίου.

2.6 ΕΞΙΣΟΡΡΟΠΗΣΗ ΙΣΧΥΟΣ

Η εξισορρόπηση αποτελεί ίσως την πιο συνηθισμένη μακροσκοπική στρατηγική των κρατών. Είναι μια στρατηγική αμυντικού χαρακτήρα, που σκοπό έχει τη βελτίωση των συσχετισμών ισχύος μεταξύ των κρατών, στην προσπάθειά τους να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους στο άναρχο διεθνές σύστημα. Συνέπεια της διεθνούς αναρχίας είναι η δημιουργία αισθήματος ανασφάλειας και φόβου στα κράτη. Ο φόβος αυτός, καθώς και το ζήτημα της αντιμετώπισης των απειλών, λαμβάνει τα χαρακτηριστικά κυρίαρχου κινήτρου στρατηγικής συμπεριφοράς. Πρωταρχικός στόχος των κρατών είναι να μεγιστοποιήσουν την ασφάλειά τους. Στην πράξη, αυτό σημαίνει ότι τα κράτη από μόνα τους πρέπει να μεριμνούν για την ασφάλειά τους, σύμφωνα με την αρχή της «αυτοβοήθειας», πράγμα που τα αναγκάζει να ασχολούνται με την εξισορρόπηση των αντιπάλων τους.⁴⁵

Σύμφωνα με τον Kenneth Waltz η εξισορρόπηση ενός αντιπάλου μπορεί να γίνει με δύο τρόπους, την «εσωτερική» αλλά και την «εξωτερική» εξισορρόπηση. Η επιστράτευση εσωτερικών πόρων και δεξιοτήτων, όπως λόγου χάρη η κινητοποίηση του πληθυσμού, η τεχνολογική καινοτομία, η υιοθέτηση επιτυχημένων πρακτικών, τα εξοπλιστικά προγράμματα και η αύξηση των αμυντικών δαπανών, αποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση εσωτερικής εξισορρόπησης. Από την άλλη μεριά η δημιουργία συμμαχιών, η εξασθένιση των συμμαχιών του αντιπάλου και η συμμετοχή σε συνασπισμούς αποτελούν μορφές εξωτερικής εξισορρόπησης.⁴⁶ Σύμφωνα με τον Αθ. Πλατιά «Ο δανεισμός δυνάμεων απ' έξω αποτελεί κλασική μέθοδο εξισορρόπησης αντιπάλου. Η εξωτερική εξισορρόπηση μπορεί να γίνει μέσω συμμαχιών ή μέσω δημιουργίας αξόνων, όταν το επιτρέπει η διεθνής συγκυρία».⁴⁷

Η εξωτερική εξισορρόπηση προσφέρει μια σειρά από πλεονεκτήματα, τα οποία είναι δύσκολο να παραβλεφθούν. Η βασικότερη παράμετρος της είναι ίσως η αύξηση της διαθέσιμης ισχύος, καθώς οι πόροι των συνασπιζόμενων κρατών συγκεντρώνονται και χρησιμοποιούνται για ένα κοινό σκοπό, ενώ οι δράσεις τους πιθανώς να συντονίζονται μέσα από τη δημιουργία συμμαχικών θεσμών. Εκτός όμως

⁴⁴ Στο ίδιο, σελ. 159

⁴⁵ Waltz K., *Θεωρία διεθνούς πολιτικής*, Ποιότητα, Αθήνα, 2011, σελ. 19

⁴⁶ Στο ίδιο, σελ. 20

⁴⁷ Πλατιάς Α., *Ελληνική αποτρεπτική στρατηγική*, Παπαζήσης, Αθήνα, 1992, σελ.172

αυτού ένα κράτος, το οποίο επιλέγει να συνασπιστεί με ισοδύναμα ή περισσότερο αδύναμα κράτη και να μην προσκολληθεί στον ισχυρότερο, επιτυγχάνει ευχερέστερη και αποτελεσματικότερη πρόσβαση στη διαχείριση της από κοινού διαθέσιμης ισχύος.⁴⁸

Για τον Waltz, η πιο συνηθισμένη μορφή εξισορρόπησης είναι αυτή της ισχύος του αντιπάλου. Αυτό συμβαίνει, γιατί όταν ένα κράτος αυξάνει την ισχύ του, οι ανταγωνιστές του δεν μπορεί να μείνουν αδιάφοροι. Οι κινήσεις εξισορρόπησης που κάνουν τα κράτη για να προστατευτούν, μειώνουν την ασφάλεια των άλλων κρατών, που με τη σειρά τους δημιουργούν αντισυσπειρώσεις. Αυτή η δυναμική που αναπτύσσεται στο διεθνές σύστημα οδηγεί στην αρχή της ισορροπίας ισχύος, σαν ένα «αόρατο χέρι» να αυτορρυθμίζει τη διεθνή πολιτική.⁴⁹

Η λογική της εξισορρόπησης βασίζεται στην πεποίθηση ότι δύο κράτη που εμφανίζουν σχετική ισορροπία ισχύος δεν θα διακινδυνεύσουν σε καμία περίπτωση να αναμετρηθούν στρατιωτικά στο πεδίο της μάχης, διότι γνωρίζουν και τα δύο πως η σύγκρουση θα είναι σφοδρή, οι ανθρώπινες απώλειες μεγάλες, το κόστος δυσβάστακτο και το επιθυμητό αποτέλεσμα της επικράτησης αβέβαιο. Επομένως, τα κράτη επιδιώκουν την εξισορρόπηση θέλοντας να εκμηδενίσουν τις πιθανότητες εμπλοκής σε πόλεμο, με την προϋπόθεση βέβαια ότι τα αντίπαλα κράτη είναι ορθολογικοί δρώντες.

Η αντίθετη άποψη υποστηρίζει ότι η απομάκρυνση της πιθανότητας του πολέμου εκπορεύεται από την ύπαρξη ανισορροπίας ισχύος, στις σχέσεις των κρατών. Αυτό συμβαίνει διότι ο λιγότερο ισχυρός, ο υποδεέστερος με όρους ισχύος, δεν πρόκειται να προκαλέσει την προσφυγή στην πολεμική διαδικασία, διότι γνωρίζει εκ των προτέρων τις ικανότητές του, γνωρίζει το αποτέλεσμα, γνωρίζει ότι μια τέτοια κίνηση αποτελεί βέβαιη παραφροσύνη. Από την άλλη μεριά, ούτε ο ισχυρότερος θα χρειαστεί να καταφύγει στην ένοπλη βία, διότι γνωρίζει πως με την ισχύ που κατέχει, σε συνδυασμό με σωστές διπλωματικές κινήσεις, μπορεί να επιβάλει τη βούλησή του, να προασπιστεί τα συμφέροντά του αλλά και να γλυτώσει το μεγάλο κόστος της πολεμικής αντιπαράθεσης. Αντίθετα, αν ο ισχυρότερος αισθανθεί ότι ο ασθενέστερος αυξάνει την ισχύ του και τον προσεγγίζει, μπορεί να επιλέξει την πολεμική αναμέτρηση προκειμένου να αποσοβήσει τον κίνδυνο, πριν αυτός εξελιχθεί περισσότερο. Η συγκεκριμένη τοποθέτηση μας παραπέμπει ευθέως στην ερμηνεία του Θουκυδίδη για την έναρξη του Πελοποννησιακού Πολέμου, ότι δηλαδή η Σπάρτη επιτέθηκε στην Αθήνα, λόγω του φόβου της από την αύξηση της ισχύος της δεύτερης.

Σύμφωνα με την άποψη του Waltz *«τα κράτη εξισορροπούν την ισχύ, αντί να τη μεγιστοποιούν. Τα κράτη σπανίως έχουν την πολυτέλεια να θέσουν ως σκοπό τους τη μεγιστοποίηση της ισχύος. Η διεθνής πολιτική παραείναι σοβαρή υπόθεση για κάτι τέτοιο»*.⁵⁰ Παρόλα αυτά, στην προσπάθεια βελτίωσης της θεωρίας της ισορροπίας ισχύος ανέκυψε το ερώτημα του κατά πόσο τα κράτη εξισορροπούν την ισχύ ή την απειλή των αντίπαλων κρατών. Με το συγκεκριμένο θέμα ασχολήθηκε ο S. Walt, ο οποίος πρότεινε μια νέα θεωρία, την εξισορρόπηση της απειλής. Σύμφωνα λοιπόν με τη θεωρία αυτή, τα κράτη δεν αντιδρούν ενάντια στο κράτος που εμφανίζεται ως ισχυρότερο από αυτά, αντιδρούν ενάντια στο κράτος που θεωρούν ως μεγαλύτερη απειλή.⁵¹

⁴⁸ Κουσκουβέλης Η., ό.π. no 30, σελ. 215

⁴⁹ Waltz K., ό.π. no 45, σελ. 20

⁵⁰ Στο ίδιο, σελ. 270

⁵¹ Walt S., *The origins of alliances*, Cornell University Press, Ithaca, 1987, σελ. 22, 263

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΤΟΥ ΚΑΥΚΑΣΟΥ⁵²

3.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η πλούσια σε ενεργειακά αποθέματα περιοχή της Κασπίας θάλασσας επανήλθε στο προσκήνιο του διεθνούς ενδιαφέροντος, μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, προκαλώντας τον ανταγωνισμό, που σε αρκετές περιπτώσεις θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως έντονος, τόσο μεταξύ των κρατών της περιοχής όσο και μεταξύ άλλων χωρών. Το ζητούμενο βέβαια σε όλες τις περιπτώσεις ήταν ο έλεγχος των ενεργειακών κοιτασμάτων καθώς και των οδών μεταφοράς τους. Ο ανταγωνισμός αυτός ήταν και εξακολουθεί να είναι μεγάλος, υπογραμμίζοντας τη στρατηγική αξία της περιοχής στη διεθνή πολιτική, εξαιτίας του γεγονότος ότι το Αζερμπαϊτζάν, στην κατοχή του οποίου βρίσκονται τα σημαντικότερα ενεργειακά αποθέματα της περιοχής, δεν έχει πρόσβαση στην ανοικτή θάλασσα και επομένως ο μόνος τρόπος για την μεταφορά τους είναι μέσω της κατασκευής αγωγών.

Το Αζερμπαϊτζάν είναι η παλαιότερη χώρα παραγωγής πετρελαίου στον κόσμο. Σε αρχαία χειρόγραφα, που γράφτηκαν πριν από την εποχή του Χριστού, γίνονται αναφορές στην εξόρυξη του «μαύρου χρυσού» από πηγάδια και στη χρήση του σε διάφορους τομείς της ζωής, όπως οι κατασκευές, η ιατρική και ο στρατός. Από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα ξένες εταιρείες επένδυσαν μεγάλα κεφάλαια στη χώρα, τόσο στον τομέα της εξόρυξης, όσο και στον τομέα της μεταφοράς του προς τη Δύση. Εκείνη μάλιστα την εποχή, κατασκευάστηκε από τους ξένους ο μεγαλύτερος παγκόσμιος αγωγός μεταφοράς πετρελαίου, με τερματικό σταθμό το Μπατούμι της Μαύρης θάλασσας. Η τελική φάση της μεταφοράς στις χώρες της Ευρώπης πραγματοποιούνταν με τα πλοία της εποχής.⁵³

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα δημιουργήθηκε ένα μεγάλο κενό ισχύος στην περιοχή, λόγω της κατάρρευσης του ρωσικού κράτους. Έτσι, ο οθωμανικός έλεγχος της κρατικής πετρελαϊκής βιομηχανίας αρχικά, ο αντίστοιχος βρετανικός που ακολούθησε και ο τελικός ρωσικός που σφραγίστηκε από την είσοδο του ρωσικού στρατού στη χώρα το 1920, αποτέλεσαν το φυσικό επακόλουθο των ανακατατάξεων αλλά και των γενικότερων ζυμώσεων που έλαβαν χώρα στην περιοχή, τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Αργότερα, κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου ο αζέριος «μαύρος χρυσός» αποτέλεσε τον διακαή πόθο της διψασμένης για ενέργεια Γερμανίας, λόγω της εξέλιξης των πολεμικών επιχειρήσεων. Η γερμανική επίθεση στο Αζερμπαϊτζάν είχε προγραμματιστεί για το φθινόπωρο του 1942 αλλά ο ρωσικός στρατός κατάφερε να ανακόψει την επέλαση των Γερμανών.

Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, στα τέλη του 20^{ου} αιώνα, αναζωπύρωσε το ενδιαφέρον των ξένων εταιρειών για τα κοιτάσματα του Μπακού, δημιουργώντας ευνοϊκότερες συνθήκες για τη δραστηριοποίησή τους στην περιοχή. Το επονομαζόμενο και «Συμβόλαιο του Αιώνα» υπογράφηκε το Σεπτέμβριο το 1994 και προέβλεπε τη δημιουργία κοινοπραξίας με την επωνυμία AIOC (Azerbaijan International Operating Consortium).⁵⁴ Από τη συγκεκριμένη κοινοπραξία αποκλείστηκε η

⁵² Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Καραγιάννης Μ., *Η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική στον Καύκασο*, Παπαζήση, Αθήνα, 2015, σελ. 139 - 176

⁵³ Aliyev N., *The history of oil in Azerbaijan*, vol.2, no.2, summer 1994

⁵⁴ Στην κοινοπραξία μετείχαν οι εξής εταιρείες με τα ακόλουθα ποσοστά: SOCAR (Αζερμπαϊτζάν) 20%, British Petroleum (Ηνωμένο Βασίλειο) 17,12%, Amoco (ΗΠΑ) 17,01%, Lukoil (Ρωσία) 10%, Pennzoil (ΗΠΑ) 9,82%, Unocal (ΗΠΑ) 9,52%, Statoil (Νορβηγία) 8,56%, McDermott International (ΗΠΑ) 2,45%, Ramco (Σκωτία) 2,08%, Τουρκική Εταιρεία Πετρελαίου (Τουρκία) 1,75%, Delta-Nimir (Σαουδική Αραβία) 1,68%. Για περισσότερες πληροφορίες: https://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/24_folder/24_articles/24_aioc.html

συμμετοχή της Ιρανικής πλευράς, ύστερα από ισχυρές πιέσεις των Αμερικανών, γεγονός που οδήγησε στη χειροτέρευση των σχέσεων Τεχεράνης - Μπακού και είχε ως αποτέλεσμα την υποστήριξη της Αρμενίας από το Ιράν, στον πόλεμο του Ναγκόρνο Καραμπάχ.

3.2 ΤΑ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΑ ΑΠΟΘΕΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΖΕΡΜΠΑΪΤΖΑΝ

Τα αποδεδειγμένα αποθέματα αργού πετρελαίου του Αζερμπαϊτζάν εκτιμήθηκαν στα 7 δις βαρέλια ετησίως, για το 2015. Την ίδια χρονιά, το Αζερμπαϊτζάν παρήγαγε ημερησίως περίπου 850.000 βαρέλια πετρελαίου και άλλων υγρών ενώ κατανάλωνε περίπου 100.000 βαρέλια. Οι μεγαλύτερες λεκάνες υδρογονανθράκων της χώρας βρίσκονται στην ανοικτή θάλασσα, στην περιοχή της Κασπίας. Ιδιαίτερα τα πεδία της Αζερίας – Chirag – Gunashi, τα οποία παρήγαγαν 634.000 βαρέλια ημερησίως το 2015, αντιπροσωπεύουν σχεδόν το 75% της συνολικής παραγωγής πετρελαίου της χώρας.⁵⁵

Το πετρέλαιο του Αζερμπαϊτζάν έχει στρατηγική σημασία για τις χώρες της Δύσης, για μια σειρά από λόγους, οι κυριότεροι από τους οποίους είναι οι εξής:

- Είναι εξαιρετικής ποιότητας.
- Το μεγαλύτερο τμήμα της παραγωγής προορίζεται για εξαγωγή.
- Δεν υπόκειται σε περιορισμούς, αφού το Αζερμπαϊτζάν δεν είναι χώρα του ΟΠΕΚ.
- Ένα σημαντικό μέρος της ολοένα και περισσότερο αυξανόμενης ζήτησης της Ευρώπης μπορεί να καλυφθεί από τα συγκεκριμένα αποθέματα, δίνοντας ουσιαστική λύση στην ενεργειακή ομηρεία της Δύσης από τη Ρωσία και το Ιράν.

Εκτός όμως από τα κοιτάσματα πετρελαίου, η χώρα διαθέτει και σημαντικά υποθαλάσσια κοιτάσματα φυσικού αερίου, τα οποία της προσδίδουν ακόμα περισσότερο κύρος στη διεθνή πολιτική σκηνή. Το Αζερμπαϊτζάν έγινε εξαγωγός χώρα φυσικού αερίου το 2007. Το 2014 εξήγαγε περίπου 240 δις κυβικά πόδια (Bcf) φυσικού αερίου. Οι περισσότερες εξαγωγές καταλήγουν στην Τουρκία.⁵⁶ Η εξαγωγή των κοιτασμάτων φυσικού αερίου της χώρας, με κατεύθυνση τη Δύση, βρίσκεται σε πλήρη σύμπλευση με την προσπάθεια των Ευρωπαίων να απεμπλακούν από το μονοπώλιο της ρωσικής GAZPROM και να οδηγήσουν την οικονομία τους στην μεταβατική εποχή της απεξάρτησης από το ρυπογόνο πετρέλαιο.

Το Αζερμπαϊτζάν, χρησιμοποιώντας τον ενεργειακό υποθαλάσσιο πλούτο του προσπαθεί να απεμπλακεί ουσιαστικά από τη ρωσική επιρροή, να ενδυναμώσει τις σχέσεις του με τη Δύση και να ισχυροποιήσει τη διεθνή του εικόνα. Τα κέρδη που προσδοκά να αποκομίσει από αυτή την προσπάθεια εμφανίζουν διττό χαρακτήρα. Από τη μία μεριά η περεταίρω ανάπτυξη της χώρας αλλά και η άνοδος του βιοτικού επιπέδου των πολιτών της περνάει μέσα από την οικονομική ισχυροποίησή της, ως αποτέλεσμα της εκμετάλλευσης των ενεργειακών της πόρων. Από την άλλη μεριά, η βελτίωση της εικόνας του νεοσύστατου κράτους αναμένεται ότι θα εξασφαλίσει τη διπλωματική υποστήριξη της Δύσης στο χρονίζον πρόβλημα του Ναγκόρνο Καραμπάχ.

⁵⁵ <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=AZE>

⁵⁶ <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=AZE>

3.3 Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΠΕΤΡΕΛΑΙΑΓΩΓΩΝ

Αμέσως μετά την κήρυξη της ανεξαρτησίας του το Αζερμπαϊτζάν προσπάθησε να αξιοποιήσει το ισχυρό χαρτί που διέθετε στα χέρια του, την ουσιαστική εκμετάλλευση δηλαδή των ενεργειακών του αποθεμάτων, μέσω της κατασκευής αγωγών, που θα επέτρεπαν την ασφαλή μεταφορά τους στις περιοχές ενδιαφέροντος. Η πρώτη προσπάθεια που έγινε προς την κατεύθυνση αυτή προέβλεπε τη δημιουργία κοινοπραξίας μεταξύ χωρών της περιοχής και τη δημιουργία αγωγού με τερματικό σταθμό στη Μεσόγειο, τη Μαύρη θάλασσα ή τον Περσικό κόλπο. Η προσπάθεια αυτή τελικά απέτυχε γιατί αντιμετώπισε, όπως ήταν αναμενόμενο, τη σθεναρή αντίδραση της Ρωσίας.

Η υπογραφή του «Συμβολαίου του Αιώνα» επανέφερε στο προσκήνιο, με τρόπο επιτακτικό, το ζήτημα της μεταφοράς του «μαύρου χρυσού». Οι πρώτες διαβουλεύσεις για την επιλογή του δρόμου ξεκίνησαν το 1995. Ως επικρατέστερες λύσεις εμφανίστηκαν η χρησιμοποίηση του ήδη υπάρχοντος αγωγού Μπακού – Νοβοροσίσκ (ρωσικό λιμάνι) και η κατασκευή αγωγού Μπακού – Σούπσα (γεωργιανό λιμάνι). Όπως ήταν αναμενόμενο, οι μεγάλες δυνάμεις αλλά και τα κράτη της περιοχής προσπάθησαν να προωθήσουν την επιλογή που εξυπηρετούσε καλύτερα τα συμφέροντα του καθενός. Η Μόσχα επιθυμούσε, για ευνόητους λόγους, τη χρησιμοποίηση του ήδη υπάρχοντος αγωγού Μπακού – Νοβοροσίσκ, επιλογή που εμπειρείχε όμως προβλήματα ασφάλειας, εξαιτίας του γεγονότος της διέλευσης του αγωγού διαμέσου της ήδη αποσχισθείσας περιοχής των Τσετσένων. Η Άγκυρα επιθυμούσε την κατασκευή του αγωγού με τερματικό σταθμό τη Σούπσα, διότι θεωρούσε ότι με αυτή την επιλογή θα αναλάμβανε στο μέλλον ενεργό ρόλο ως διαμετακομιστής φυσικού αερίου, μέσω της κατασκευής ενός νέου αγωγού με τερματικό σταθμό στο έδαφός της. Η Ουάσιγκτον συντασσόταν με την επιλογή της Τουρκίας, διότι έτσι θα δημιουργούνταν η εναλλακτική επιλογή στο ρωσικό μονοπώλιο. Το Μπακού, λαμβάνοντας υπόψη τους διεθνείς συσχετισμούς στον Καύκασο, υιοθέτησε τη λεγόμενη «multi vector policy» και επέλεξε να πραγματοποιήσει και τις δύο επιλογές, εκπληρώνοντας τις επιθυμίες όλων των δρώντων. Όσον αφορά στην επιλογή του ρωσικού αγωγού που διερχόταν από την Τσετσενία, η επιλογή του έδινε ένα σημαντικό κίνητρο στη Ρωσία να εργαστεί για τη σταθεροποίηση στη περιοχή. Τελικά, η Ρωσία επέλεξε να κατασκευάσει μια μικρή παράκαμψη, για την αποφυγή των συγκεκριμένων εδαφών. Η κατασκευή του γεωργιανού αγωγού ολοκληρώθηκε το 1999 από τουρκοαζερική κοινοπραξία, ικανοποιώντας τόσο τον τουρκικό όσο και τον δυτικό παράγοντα και θέτοντας τα θεμέλια για τη δημιουργία ενός ανεξάρτητου δρόμου, παρακάμπτοντας τη Ρωσία. Επίσης, η επιλογή χρησιμοποίησης και του ρωσικού αγωγού τελικά ικανοποίησε την Ουάσιγκτον, που απέφυγε την απευθείας αντιπαράθεση με τη Ρωσία.

Η επιλογή των δύο αυτών αγωγών σύντομα φάνηκε ότι ήταν ανεπαρκής για μακροχρόνια χρήση, λόγω των μικρών διαστάσεών τους. Τα επικρατέστερα σενάρια που προτάθηκαν στο συγκεκριμένο πρόβλημα ήταν τα ακόλουθα:

- Την κατασκευή ενός αγωγού μεγαλύτερων διαστάσεων και με προορισμό το Νοβοροσίσκ, παράλληλα με τον ήδη υπάρχοντα.
- Την κατασκευή ενός αγωγού μεγαλύτερων διαστάσεων και με προορισμό τη Σούπσα, παράλληλα με τον ήδη υπάρχοντα.
- Την κατασκευή ενός αγωγού, μέσω Γεωργίας, στο τουρκικό λιμάνι Τσεύχάν της Μεσογείου.

Το βασικό πλεονέκτημα της τρίτης επιλογής ήταν η αποφυγή των στενών του Βοσπόρου και η διοχέτευση του αζέρικου πετρελαίου στη Μεσόγειο. Η επιλογή αυτή, όπως γίνεται εύκολα κατανοητό, προωθήθηκε συστηματικά από την Τουρκία και τις ΗΠΑ. Τελικά, η κατασκευή του αγωγού ξεκίνησε το 2002 και ολοκληρώθηκε το 2005. Η λειτουργία του έχει αποφέρει μεγάλα οικονομικά οφέλη για την Άγκυρα, διότι προσφέρει μεγάλες ποσότητες πετρελαίου στην τουρκική βιομηχανία και σημαντικά διαμετακομιστικά τέλη στην τουρκική οικονομία. Εκτός όμως αυτού, έχει αναβαθμίσει τη θέση της Τουρκίας στη διεθνή πολιτική, καθιστώντας την τον κυριότερο διαμετακομιστή του αζέρικου πετρελαίου.

Συνοψίζοντας, η μεταφορά του αζέρικου πετρελαίου γίνεται με πολλούς αγωγούς, η κατασκευή των οποίων ξεκίνησε στα μέσα της δεκαετίας του 1990. Πιο συγκεκριμένα, η μεταφορά προς τη Ρωσία πραγματοποιείται από τον αγωγό Μπακού – Νοβοροσίσκ, με χωρητικότητα 100.000 βαρέλια την ημέρα, η μεταφορά προς τη Γεωργία με τον αγωγό Μπακού – Σούπσα, με χωρητικότητα 145.000 βαρέλια την ημέρα και προς την Τουρκία με τον αγωγό Μπακού – Τιφλίδα – Τσεϋχάν, με χωρητικότητα 1.000.000 βαρέλια την ημέρα.⁵⁷ Γενικά, η κυβέρνηση του Αζερμπαϊτζάν, μέσω της πολιτικής που ακολουθεί σταθερά τα τελευταία χρόνια, προσπαθεί να οικοδομήσει έναν νέο ενεργειακό άξονα με τη Δύση, χωρίς να δημιουργήσει πρόβλημα στις σχέσεις της με τη Ρωσία.

3.4 ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ

Η απλή και μόνο αναφορά στα ενεργειακά αποθέματα της Ρωσίας υπογραμμίζει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο την κυρίαρχη θέση που κατέχει η χώρα στον παγκόσμιο ενεργειακό χάρτη. Πιο συγκεκριμένα, η παραγωγή φυσικού αερίου για το έτος 2017 εμφάνισε ποσοστό αύξησης της τάξης του 8,2%, ξεπερνώντας το ένα τρίτο της παγκόσμιας ανάπτυξης. Η παραγωγή πετρελαίου για την ίδια χρονιά παρέμεινε στα 11,3 εκατομμύρια βαρέλια την ημέρα, ποσοστό που αντιπροσωπεύει το 12,2% της παγκόσμιας παραγωγής. Οι εξαγωγές ρωσικού πετρελαίου αυξήθηκαν κατά 3,1%, γεγονός που μεταφράζεται σε 8,6 εκατομμύρια βαρέλια την ημέρα και αντιπροσωπεύει το 12,7% του παγκόσμιου συνόλου. Η Ρωσία παρέμεινε ο δεύτερος μεγαλύτερος παραγωγός φυσικού αερίου, μετά τις ΗΠΑ, με το 17,3% της παγκόσμιας παραγωγής, ενώ οι εξαγωγές αερίου αυξήθηκαν κατά 7,9%, αντιπροσωπεύοντας το 25,9% της παγκόσμιας αύξησης των εξαγωγών φυσικού αερίου. Γενικά, τα στοιχεία του 2017 καταδεικνύουν απερίφραστα ότι η Ρωσία παρέμεινε ο μεγαλύτερος εξαγωγέας πετρελαίου αλλά και φυσικού αερίου στον κόσμο.⁵⁸

Η σύγχρονη Ρωσία είναι μια χώρα που, στηριζόμενη στα τεράστια ενεργειακά της αποθέματα, προσπαθεί να διεκδικήσει τη θέση που πιστεύει ότι της αξίζει στο διεθνές σύστημα και που αυτή τη στιγμή μεταφράζεται, κατ' ελάχιστο, σε ηγεμονική δύναμη στο εγγύς εξωτερικό της. Η επέκταση του Βορειοατλαντικού συμφώνου στην Ανατολική Ευρώπη καθώς και η ανεξαρτητοποίηση αρκετών εδαφών της, της δημιουργούν ήδη αρκετά προβλήματα στην απρόσκοπτη διάθεση του ενεργειακού της πλούτου και αυτό διότι η πρόσβασή της στην ανοιχτή θάλασσα είναι πλέον περιορισμένη. Έτσι, η εναλλακτική λύση που απομένει στη Ρωσία είναι η τροφοδότηση της διψασμένης για ενέργεια Ευρώπης μέσω αγωγών. Στο συγκεκριμένο πλαίσιο εντάσσεται η συμφωνία του 2007, σύμφωνα με την οποία η Ρωσία αποφάσισε να

⁵⁷ <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=AZE>

⁵⁸ <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy/country-and-regional-insights/russia.html>

καταστήσει την Ελλάδα και τη Βουλγαρία κόμβο για τη διοχέτευση του ρωσικού πετρελαίου στην ευρωπαϊκή αγορά, κατασκευάζοντας τον αγωγό Μπουργκάς – Αλεξανδρούπολη. Τελικά το μεγάλο αυτό έργο ματαιώθηκε ύστερα από υπαναχώρηση της βουλγαρικής πλευράς, το 2011.

Ένα άλλο σχέδιο της Μόσχας ήταν η κατασκευή του South Stream, ενός αγωγού για τη μεταφορά του φυσικού αερίου της Ρωσίας στη Βουλγαρία, τη Σερβία, την Ουγγαρία, την Ιταλία και την Αυστρία. Η ολοκλήρωσή του αναμενόταν το 2015. Τελικά τον Δεκέμβριο του 2014 ο Ρώσος Πρόεδρος Βλαντιμίρ Πούτιν ανακοίνωσε τη ματαίωση και αυτού του εγχειρήματος.

Σε αντιδιαστολή με τα προαναφερθέντα έργα, το Δεκέμβριο του 1997, η Ρωσία και η Τουρκία υπέγραψαν διακυβερνητική συμφωνία, σύμφωνα με την οποία η ρωσική εταιρεία φυσικού αερίου GAZPROM και η τουρκική BOTAS συμφώνησαν να διοχετευθούν, τα επόμενα 25 χρόνια, 365 δις κυβικά μέτρα φυσικού αερίου από τη Ρωσία στην Τουρκία, μέσω της κατασκευής του νέου αγωγού BLUE STREAM. Το Φεβρουάριο του 1999 η GAZPROM και η ιταλική ENI υπέγραψαν μνημόνιο συνεργασίας για την από κοινού υλοποίηση του έργου. Στις 30 Δεκεμβρίου 2002 τέθηκε σε λειτουργία ο αγωγός φυσικού αερίου. Οι εμπορικές προμήθειες αερίου, μέσω του αγωγού φυσικού αερίου, ξεκίνησαν τον Φεβρουάριο του 2003. Η πλήρης χωρητικότητα του αγωγού είναι 16 δις κυβικά μέτρα φυσικού αερίου ετησίως. Αξίζει να σημειωθεί ότι σε ορισμένες περιόδους και εφόσον έχει προηγηθεί αίτημα της τουρκικής κυβέρνησης, ο συγκεκριμένος αγωγός μπορεί να μεταφέρει καθημερινά ποσότητα φυσικού αερίου ίση με την πλήρη χωρητικότητά του. Αυτό θα συμβεί στην περίπτωση που το Ιράν αθετήσει τις υποχρεώσεις του. Ο συγκεκριμένος αγωγός είναι επίσης σε θέση να καλύψει πλήρως τις απαιτήσεις της Τουρκίας, κατά τη διάρκεια του χειμώνα, όταν επικρατούν ιδιαίτερα ψυχρές συνθήκες.⁵⁹

Το ενδιαφέρον βέβαια της Μόσχας δεν εξαντλείται στην αγορά της Ευρώπης αλλά τα τελευταία χρόνια έχει ενισχύσει τις σχέσεις της με την επίσης διψασμένη για ενέργεια Άπω Ανατολή. Οι ολοένα και περισσότερο αναπτυσσόμενες αγορές της Κίνας, της Νότιας Κορέας και της Ιαπωνίας έχουν κάθε λόγο να επιθυμούν τα πλούσια ρωσικά αποθέματα ενέργειας, προκειμένου να κινηθεί η ατμομηχανή της βιομηχανίας τους. Ο ρωσικός όμιλος φυσικού αερίου GAZPROM, ανακοίνωσε το καλοκαίρι του 2018 ότι έχει περατωθεί η κατασκευή του αγωγού φυσικού αερίου «Power of Siberia», ο οποίος θα μεταφέρει ρωσικό φυσικό αέριο στην Κίνα, σε ποσοστό 90,5%. Σύμφωνα με την εταιρία, έχουν ολοκληρωθεί 954 χιλιόμετρα αγωγών, από το ρωσικό πεδίο φυσικού αερίου Chayandinskoye, μέχρι την περιοχή Amur της Κίνας. Η κύρια φάση κατασκευής του έργου θα έχει ολοκληρωθεί στο τέλος του τρέχοντος έτους ενώ η δοκιμή λειτουργίας του αγωγού προγραμματίζεται για το 2019. Η Ρωσία σχεδιάζει να προμηθεύει με 38 δις κυβικά μέτρα φυσικού αερίου ετησίως την Κίνα, με την ασιατική χώρα να είναι μια από τους μεγαλύτερους εισαγωγείς φυσικού αερίου στον κόσμο.⁶⁰

Η συνεργασία της Μόσχας με το Πεκίνο στον ενεργειακό τομέα είναι μια σχέση με πολλαπλά οφέλη και για τους δύο δρώντες. Η Κίνα επιτυγχάνει μέσω της συγκεκριμένης συνεργασίας να απεξαρτηθεί από τις χώρες του Περσικού κόλπου και να διατηρήσει τους υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης της οικονομίας της, στηριζόμενη σε

⁵⁹ <http://www.gazprom.com/projects/blue-stream/>

⁶⁰ <https://www.energia.gr/article/145379/shedon-etoimos-o-agogos-fysikoy-aerioy-rosiaskinas>

φθηνότερες και περιβαλλοντολογικά καθαρότερες μορφές ενέργειας. Η Ρωσία αποκομίζει σημαντικά κέρδη για την οικονομία της, αυξάνοντας ταυτόχρονα την επιρροή της στην Άπω Ανατολή.

3.5 ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΟΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΙ ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΙ

Αποτελεί κοινή παραδοχή, ακόμη και για τον κοινό θεατή των γεγονότων της περιοχής, ότι η προσπάθεια ελέγχου των οδών διαμετακόμισης των ενεργειακών πόρων της Κασπίας έχει οδηγήσει τους δρώντες της περιοχής στην προώθηση αλληλοσυγκρουόμενων συμφερόντων, διαχωρίζοντάς τους σε δύο μεγάλα στρατόπεδα: από την μία πλευρά διακρίνουμε το στρατόπεδο Αζερμπαϊτζάν – Γεωργίας – Τουρκίας – ΗΠΑ και από την άλλη το στρατόπεδο Ρωσίας – Αρμενίας – Ιράν.

Το «φιλοδυτικό» στρατόπεδο στηρίζει την ύπαρξή του στη σύγκλιση των ενεργειακών συμφερόντων των υπόψη κρατών. Η κατασκευή του αζερο-γεωργιανο-τουρκικού αγωγού υπογραμμίζει με τον καλύτερο τρόπο τη σύσφιξη σχέσεων των συγκεκριμένων κρατών, σχηματίζοντας έτσι ένα τόξο συνεργασίας και αλληλεξάρτησης που, στην προκειμένη περίπτωση, ταυτίζεται και με τα συμφέροντα των ΗΠΑ.

Το «φιλορωσικό» στρατόπεδο κινείται σε διαφορετικό μήκος κύματος, προσπαθώντας να υπονομεύσει τον φιλοδυτικό ενεργειακό δρόμο. Η Μόσχα, προσπαθεί να αποτρέψει τόσο την οικονομική ενδυνάμωση και ανεξαρτητοποίηση των κρατών που βρίσκονται στο μαλακό της υπογάστριο και που πριν από 30 περίπου χρόνια αποτελούσαν επαρχίες της όσο και την επιρροή της Δύσης στη συγκεκριμένη περιοχή. Η Αρμενία συντάσσεται πλήρως με τις ρωσικές θέσεις, επιθυμώντας τη ρωσική ηγεμονία στον Καύκασο, προκειμένου να αποκοπεί η ανάμιξη της Τουρκίας στην διαμάχη της με το Αζερμπαϊτζάν για τον θύλακα του Ναγκόρνο Καραμπάχ. Επίσης, το Γερεβάν φοβάται την ισχυροποίηση του Μπακού στη διεθνή σκηνή, λόγω της εκμετάλλευσης των ενεργειακών του κοιτασμάτων και την πιθανή μελλοντική άσκηση πιέσεων προς την Αρμενία για την εύρεση λύσης στο φλέγον θέμα του Ναγκόρνο Καραμπάχ.

Το συμπέρασμα βέβαια στο οποίο καταλήγουμε είναι ότι το ενεργειακό πεδίο της περιοχής του Καυκάσου συνδυάζει αυξημένα επίπεδα ανταγωνισμού μεταξύ των δρώντων της περιοχής καθώς και των μεγάλων δυνάμεων από τη μία μεριά και επίπεδα αλληλεξάρτησης συμφερόντων από την άλλη μεριά. Γενικά, η κατασκευή των αγωγών και η μεταφορά των υδρογονανθράκων της Κασπίας αποτελούν ιδιαίτερα σημαντικούς παράγοντες για τη διαμόρφωση των διακρατικών σχέσεων στην ευρύτερη περιοχή του Καυκάσου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ - ΑΖΕΡΜΠΑΪΤΖΑΝ

4.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Δεκάδες νομαδικά φύλα, με καταγωγή από την Μογγολία και τη Νοτιοανατολική Σιβηρία, μετανάστευσαν κυρίως μεταξύ του 6^{ου} και 11^{ου} αιώνα μ.Χ. Τα φύλα αυτά, που μιλούσαν διάφορες διαλέκτους της αρχαίας τουρκικής γλώσσας, αποτέλεσαν τη μεγάλη τουρκική οικογένεια και κατέλαβαν αρχικά μια μεγάλη εδαφική έκταση, που εκτεινόταν από τη Μικρά Ασία έως τη Μαύρη θάλασσα. Με το πέρασμα των αιώνων μερικές από τις περιοχές τους προσαρτήθηκαν από ισχυρότερα βασίλεια της εποχής (Ρωσία, Κίνα) ενώ άλλες επιβίωσαν και μετεξελίχθηκαν στα έξι σημερινά κράτη: Τουρκία, Τουρκμενιστάν, Αζερμπαϊτζάν, Ουζμπεκιστάν, Καζακστάν, Κιργιζία.

Ο λαός του Αζερμπαϊτζάν λοιπόν είναι κατά βάση τουρκογενής, που έχει αναμιχθεί όμως κατά τη διάρκεια της ιστορίας με διάφορα ιρανικά φύλα. Το ιστορικό Αζερμπαϊτζάν, εκτός από τα σημερινά του εδάφη, περιλάμβανε και εδάφη του βορείου Ιράν. Η επίσημη γλώσσα της χώρας αποτελεί διάλεκτο της τουρκικής γλώσσας. Τα δύο τρίτα του πληθυσμού των Αζέρων είναι μουσουλμάνοι Σιίτες ενώ το υπόλοιπο ένα τρίτο είναι μουσουλμάνοι Σουνίτες. Όλα τα ανωτέρω στοιχεία καταμαρτυρούν τους ισχυρούς δεσμούς που υπάρχουν ανάμεσα στις δύο χώρες.

Η νεότερη πολιτική ιστορία του Αζερμπαϊτζάν ξεκινάει το 1813, όταν το τμήμα του, που βρίσκονταν βόρεια του ποταμού Αράξη, πέρασε στην κατοχή των Ρώσων. Σε αντίθεση με το νότιο τμήμα του, που αφομοιώθηκε από το ιρανικό κράτος, το βόρειο τμήμα αποτέλεσε διακριτό κομμάτι του σοβιετικού κράτους. Το 1918 οι Αζέροι κήρυξαν την ανεξαρτησία του κράτους τους από τη ρωσική κηδεμονία. Οι Βρετανοί, ανησυχώντας για την συνέχιση της ομαλής λειτουργίας της εξόρυξης του αζέρικου «μαύρου χρυσού», έστειλαν αμέσως στρατεύματα στην περιοχή. Όταν το 1919 οι Βρετανοί αποχώρησαν αιφνιδιαστικά, ο ρωσικός στρατός εκμεταλλεύτηκε την ευκαιρία, εισέβαλε στα εδάφη του Αζερμπαϊτζάν και ενσωμάτωσε τη χώρα στην ΕΣΣΔ.

Η κυβέρνηση των σοβιετικών, θέλοντας να πραγματοποιήσει μια κίνηση καλής θέλησης, τόσο προς το μουσουλμανικό πληθυσμό της περιοχής όσο και προς την Τουρκία, παραχώρησε στο Αζερμπαϊτζάν τον θύλακα του Ναγκόρνο Καραμπάχ, ο οποίος απολάμβανε ήδη καθεστώς αυτονομίας. Η συγκεκριμένη κίνηση βέβαια δυσαρέστησε και την Αρμενία, που θεωρούσε ότι ο θύλακας αποτελεί εθνικό της έδαφος αλλά και το Αζερμπαϊτζάν που μετέφρασε ως υπονόμηση την παραχώρηση αυτονομίας στους Αρμένιους του θύλακα. Εκτός όμως από την παραπάνω κίνηση, η Ρωσία παραχώρησε στο Αζερμπαϊτζάν και την περιοχή του Ναχitseβάν, ως αυτόνομη δημοκρατία, γεγονός που προσέδιδε στη χώρα φυσικά σύνορα με την Τουρκία.

Στις αρχές του 1988, η ηγεσία της αυτόνομης περιοχής του Ναγκόρνο Καραμπάχ ζήτησε την απόσχιση της από την ΣΣΔ του Αζερμπαϊτζάν και την ενσωμάτωσή της στη ΣΣΔ της Αρμενίας. Παρόλο που η σοβιετική κυβέρνηση θεώρησε την κίνηση αυτή ως αντισυνταγματική, εντούτοις δεν κατάφερε να ελέγξει την κατάσταση. Έτσι, η κήρυξη της περιοχής, από την ηγεσία του Ναγκόρνο Καραμπάχ, ως ανεξάρτητη σοβιετική δημοκρατία το 1991, αποτέλεσε φυσικό επακόλουθο. Λίγους μήνες αργότερα το Αζερμπαϊτζάν ανακήρυξε και αυτό την ανεξαρτησία του, γεγονός που περιέπλεξε ακόμη περισσότερο τα πράγματα, χωρίς να αργήσουν να ξεσπάσουν βίαιες

ένοπλες συγκρούσεις. Οι Αρμένιοι κατάφεραν να επικρατήσουν σε πολλές περιπτώσεις ενάντια στους Αζέρους, γεγονός που δημιούργησε μεγάλη πολιτική αναταραχή στο Μπακού και πτώση της κυβέρνησης του αζέρου ηγέτη Μουταλίμποφ.

Στις εκλογές που ακολούθησαν επικράτησε το Λαϊκό Μέτωπο του φιλότουρκου Αμπουλφέζ Ελτσιμπέη, που ερχόμενο στην εξουσία εκδήλωσε αμέσως την αντίθεσή του στη ρωσική επιρροή και τη σύμπλευσή του με τα τουρκικά συμφέροντα. Η αντίδραση της Μόσχας ήταν άμεση. Ο ρωσικός στρατός αποχώρησε από την περιοχή, αφήνοντας μεγάλες ποσότητες οπλισμού στον Χασσίνωφ, ο οποίος ανέτρεψε με πραξικόπημα τον Ελτσιμπέη, το 1993. Ο Χασσίνωφ δεν διέθετε την απαραίτητη δύναμη για να κυβερνήσει και έτσι ο Πρόεδρος της Βουλής του Ναχιτσεβάν, Χειντάρ Αλίγιεφ, ανέλαβε προσωρινός Πρόεδρος της Δημοκρατίας, με πρωθυπουργό τον Χασσίνωφ. Μετά από την εκλογή Αλίγιεφ, η κατάσταση άρχισε να εξομαλύνεται, τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και στην περίπτωση της σύγκρουσης με την Αρμενία για το Ναγκόρνο Καραμπάχ, γεγονός που μεταφράστηκε σε τερματισμό των εχθροπραξιών το 1994. Τη συγκεκριμένη στιγμή η Αρμενία βρέθηκε να ελέγχει το Ναγκόρνο Καραμπάχ αλλά και τα περί της περιοχής εδάφη του Αζερμπαϊτζάν.

Τις δύο χρονιές που ακολούθησαν (1994 και 1995) έλαβαν χώρα δύο αποτυχημένα πραξικοπήματα, προφανώς με μυστικό υποκινητή την Τουρκία. Ο Αζέρος Πρόεδρος κατάφερε να παραμείνει στη θέση του, αποδεικνύοντας με τον τρόπο αυτό την αποδοχή που απολάμβανε από το πολιτικό σύστημα της χώρας του, έως το 2003, οπότε λόγοι υγείας τον ανάγκασαν να αποσυρθεί και να παραδώσει τη θέση του στο γιο του Ιλχάμ Αλίγιεφ.

4.2 ΑΖΕΡΟΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Παρόλο που η περιοχή του Αζερμπαϊτζάν δεν αποτέλεσε ποτέ κτήση της «Οθωμανικής Αυτοκρατορίας», οι γλωσσικοί και πολιτιστικοί δεσμοί των δύο λαών είναι κάτι παραπάνω από έκδηλοι. Η επικράτηση του φιλότουρκου Αλμπουφάζ Ελτσιμπέη στις προεδρικές εκλογές του νεοσύστατου κράτους, στις αρχές της δεκαετίας του 1990, υπογράμμισε με τον πλέον αδιάσειστο τρόπο την οθωμανική κληρονομία της εποχής. Είχαν βέβαια προηγηθεί περισσότερα από εβδομήντα χρόνια που οι Αζέροι διαβιούσαν υπό την σκέπη της Σοβιετικής Ένωσης, γεγονός που τους απομάκρυνε λίγο από την τουρκική ιδεολογία.

Η Τουρκία, θέλοντας να επισημάνει τους στενούς δεσμούς της με το Αζερμπαϊτζάν, ήταν η πρώτη χώρα που έσπευσε να αναγνωρίσει το νεοσύστατο κράτος, το 1991. Οι Αζέροι ανταπέδωσαν τη στήριξη των Τούρκων, μέσω της επίσκεψης του Προέδρου τους Μουταλίμποφ στην Άγκυρα, στις αρχές του 1992 και της υπογραφής δεκαετούς συμφώνου φιλίας με τους Τούρκους. Το συγκεκριμένο βέβαια σύμφωνο δεν επικυρώθηκε ποτέ από τη βουλή, λόγω της πολιτικής αστάθειας και της πτώσης του Μουταλίμποφ.

Η έλευση στην εξουσία του φιλότουρκου Ελτσιμπέη, που θεωρούσε την Τουρκία χώρα – πρότυπο, αναθέρμανε τις σχέσεις των δύο χωρών. Η προσέγγισή τους ήταν τόσο μεγάλη που έφτασαν να ακουστούν απόψεις για δημιουργία συνομοσπονδιακού κράτους μεταξύ τους, σε 20 -30 χρόνια.

Η ανατροπή του Ελτσιμπέη με πραξικόπημα και η έλευση στην εξουσία του φιλορώσου Αλίγιεφ απογοήτευσε την τουρκική πλευρά και θεωρήθηκε ότι υποκινήθηκε από τη Μόσχα. Η συγκεκριμένη πολιτική εξέλιξη ήταν ένα ισχυρό πλήγμα στις

βλέψεις της τουρκικής ηγεσίας για μεγαλύτερη ανάμειξη στα τεκτενόμενα του Καυκάσου.

Ο Αλίγιεφ, αφού κατάφερε να επιτύχει την κατάπαυση του πυρός στον θύλακα Ναγκόρνο Καραμπάχ, προσπάθησε να αποκαταστήσει τις τραυματισμένες σχέσεις της χώρας του με τη Ρωσία, αποβλέποντας ταυτόχρονα και στην οικονομική βοήθεια. Η επιβεβαίωση της συγκεκριμένης πολιτικής υπογραμμίζεται από την επανένταξη της χώρας στην Κοινοπολιτεία Ανεξάρτητων Κρατών (ΚΑΚ), το 1994. Η πολιτική του Προέδρου Αλίγιεφ προκάλεσε, όπως θα ήταν αναμενόμενο, τη δυσαρέσκεια της Τουρκίας, διότι ένωσε ότι η συγκεκριμένη προσέγγιση απειλεί την ύπαρξη της στην περιοχή. Ο Αλίγιεφ γρήγορα συνειδητοποίησε ότι η Τουρκία αποτελεί έναν φυσικό σύμμαχο της χώρας του και, προκειμένου να εξομαλύνει τις σχέσεις των δύο χωρών, επισκέφθηκε την Άγκυρα στις αρχές του 1994, υπογράφοντας μάλιστα δεκαετή συνθήκη φιλίας και συνεργασίας.

Από την άλλη μεριά, η τουρκική εξωτερική πολιτική απέναντι στο Αζερμπαϊτζάν επιδεικνύει μια αξιολήλυτη σταθερότητα. Η προσπάθεια αύξησης της τουρκικής επιρροής στο Αζερμπαϊτζάν, ενορχηστρώθηκε στηριζόμενη στους εξής πέντε πυλώνες:

- Εκπαίδευση: Αζέροι φοιτητές σπούδασαν σε τουρκικά πανεπιστήμια με υποτροφίες. Επίσης, το κυριλλικό αλφάβητο του Αζερμπαϊτζάν αντικαταστάθηκε από το λατινικό, στα πρότυπα της Τουρκίας.
- Επικοινωνίες: Μέσω του τουρκικού δορυφόρου TURKSAT αποκαταστάθηκε πλήρης επικοινωνία μεταξύ των δύο χωρών.
- Οικονομία – Εμπόριο: Η Τουρκία αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους εμπορικούς εταίρους του Αζερμπαϊτζάν, με δεκάδες εταιρείες να δραστηριοποιούνται στη χώρα.
- Πολιτική – Διπλωματία: Η Τουρκία, συνεπικουρούμενη από τις ΗΠΑ, πρόβαλε το μοντέλο του κοσμικού κεμαλισμού ως πρότυπο, στην ανάπτυξη μιας άλλης χώρας με παρόμοια μουσουλμανικά χαρακτηριστικά.
- Ενέργεια: Η ύπαρξη μεγάλου ενεργειακού πλούτου της χώρας, προκάλεσε το ενδιαφέρον των Τούρκων. Το Αζερμπαϊτζάν, ως χώρα που δεν έχει πρόσβαση στη θάλασσα δεν έχει άλλο τρόπο μεταφοράς των ποσοτήτων αργού πετρελαίου και φυσικού αερίου, παρά μόνο αυτή των αγωγών. Το ιδιαίτερα λεπτό σημείο βέβαια είναι ο δρόμος που θα επιλεγεί να ακολουθήσει ο σταθμός, προκειμένου να φτάσει στον αποδέκτη του. Η Τουρκία πρότεινε την κατασκευή ενός αγωγού που θα ξεκινάει από το Μπακού και στη συνέχεια μέσω Γεωργίας θα καταλήγει σε τερματικό σταθμό της Τουρκίας.

Στον ευαίσθητο τομέα της άμυνας, το Αζερμπαϊτζάν δεν εκδήλωσε εξ αρχής πρόθεση συνεργασίας με την Τουρκία, φοβούμενο την αντίδραση της Ρωσίας. Οι δυσμενείς εξελίξεις όμως, καθώς και η τροπή στην υπόθεση του Ναγκόρνο Καραμπάχ, έδωσαν στην Τουρκία την ευκαιρία να διεισδύσει στις υποθέσεις των Αζέρων. Στο πλαίσιο αυτό, η Τουρκία βοήθησε στην αναδιοργάνωση του νεοσύστατου αζερικού στρατού αποστέλλοντας προσωπικό της που παρείχε συμβουλές και παραχωρώντας πλεονάζων πολεμικό υλικό. Παρόλα αυτά, η Άγκυρα αρνήθηκε να εγγυηθεί την εδαφική ακεραιότητα του Αζερμπαϊτζάν στον πόλεμο με την Αρμενία, είτε

λόγω του μεγέθους του συγκεκριμένου εγχειρήματος είτε επειδή φοβήθηκε την αντίδραση της Μόσχας.

Όσον αφορά στην περίπτωση του Ναγκόρνο Καραμπάχ, η Τουρκία έχει προσπαθήσει αρκετές φορές να αναλάβει το ρόλο του διαμεσολαβητή στην εύρεση κοινά αποδεκτής λύσης. Εμπόδιο στις συγκεκριμένες προσπάθειες αποτελούν οι πανθομολογούμενοι στενοί φυλετικοί δεσμοί μεταξύ των δύο χωρών, οι οποίοι υποστηρίζουν την έλλειψη ουδετερότητας από την πλευρά της Τουρκίας. Βέβαια, η Τουρκία έχει προσπαθήσει να υποβαθμίσει σε επίσημο επίπεδο τους ισχυρούς δεσμούς που υπάρχουν μεταξύ των δύο λαών.

Οι αμυντικές σχέσεις των δύο χωρών στηρίζονται σε δύο νομικά πλαίσια. Το πρώτο είναι οι νομικές ρυθμίσεις που έλαβαν χώρα στη δεκαετία του 1990 και προβλέπουν την εκπαίδευση στρατιωτικού προσωπικού του Αζερμπαϊτζάν στην Τουρκία. Το δεύτερο είναι η συμφωνία που υπεγράφη το Σεπτέμβριο του 2010 περί «Στρατιωτικού Συνεταιρισμού και Αμοιβαίας Αλληλοβοήθειας», με δεκαετή ισχύ και δυνατότητα ανανέωσης για άλλα δέκα χρόνια. Η συγκεκριμένη συμφωνία, στην οποία υπάρχει αναφορά στο άρθρο 51 των Ηνωμένων Εθνών περί δικαιώματος στη νόμιμη άμυνα, αναφέρει ότι αν οποιαδήποτε από τις δύο πλευρές δεχθεί επίθεση από τρίτη χώρα ή χώρες, τότε η άλλη δύναται, χωρίς όμως να είναι υποχρεωμένη, να τη συνδράμει στρατιωτικά, μέσω της σύστασης συμμαχίας. Επίσης, το άρθρο 7 στη συγκεκριμένη συμφωνία προβλέπει τον συντονισμό των κέντρων διοίκησης και των δυνάμεων ανάμεσα στις ένοπλες δυνάμεις των δύο χωρών.⁶¹

Τα τελευταία χρόνια η βελτιωμένη εικόνα των στρατιωτικών ασκήσεων Τουρκίας – Αζερμπαϊτζάν καταδεικνύει απερίφραστα το ιδιαίτερα ανεπτυγμένο επίπεδο στρατιωτικής συνεργασίας των δύο χωρών. Μεταξύ των άλλων, οι πλέον εντυπωσιακές ασκήσεις, σε επίπεδο αεροπορικών δυνάμεων, των τελευταίων ετών είναι οι Tur-Az Kartali και Tur-Az Sahini. Οι συγκεκριμένες ασκήσεις διεξάγονται με αεροσκάφη Mig-29 / Su-25 του Αζερμπαϊτζάν και F-16 της Τουρκίας και περιλαμβάνουν διευρυμένα σενάρια αποστολών αέρος – αέρος και αέρος – εδάφους. Μια επίσης σημαντική άσκηση μεταξύ των δύο χωρών έλαβε χώρα το Μάιο του 2017, το προφίλ της οποίας αξίζει ιδιαίτερης μνείας. Στη συγκεκριμένη άσκηση μετείχε το πεζικό, μονάδες τεθωρακισμένων, μονάδες πυροβολικού, μονάδες της αεροπορίας στρατού καθώς και μονάδες αεράμυνας. Πρόκειται δηλαδή για μια ολοκληρωμένη σύνθεση δυνάμεων, παρόμοια με αυτή που αναμένεται να χρησιμοποιηθεί σε κάθε σύγχρονη πολεμική διαδικασία.⁶²

Εκτός όμως από τις κοινές αεροπορικές ασκήσεις, ξεχωριστή σημασία προσλαμβάνει και η στήριξη των μονάδων του Ναχιτσεβάν από την 3^η Στρατιά των Τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων (ΤΕΔ). Οι μονάδες του Ναχιτσεβάν έχουν κομβική σημασία στον αμυντικό σχεδιασμό του Αζερμπαϊτζάν, διότι σε μια υποτιθέμενη σύρραξη με την Αρμενία αναμένεται να ανοίξουν ένα νέο μέτωπο στα μετόπισθεν της Αρμενίας, δυσκολεύοντας με τον τρόπο αυτό τον ανεφοδιασμό των αρμενικών ενόπλων δυνάμεων, που θα βρίσκονται στην πρώτη γραμμή. Αυτός είναι ακριβώς ο λόγος που τις καθιστά αναπόσπαστο κομμάτι του στρατηγικού σχεδιασμού του Α-

⁶¹ Για περισσότερες πληροφορίες: <http://www.eurasianet.org/node/62732> Abbasov S., *Azerbaijan – Turkey Military Pact Signals Impatience with Minsk Talks – Analysts*, Eurasianet, 18 January 2011

⁶² <https://tourkikanea.gr/2017/12/baku/>

ζερμπαϊτζάν. Στο πλαίσιο αυτό πραγματοποιήθηκε τον Ιούνιο του 2017 κοινή άσκηση με τη συμμετοχή 5.000 στελεχών, στέλνοντας ένα ισχυρό στρατιωτικό μήνυμα.⁶³

Η υπογραφή της συμφωνίας «Στρατηγικού Συνεταιρισμού και Αμοιβαίας Αλληλοβοήθειας» μεταξύ της Τουρκίας και του Αζερμπαϊτζάν αποτελεί προέκταση των στενών φυλετικών δεσμών των δύο λαών αλλά και των κοινών τους συμφερόντων στην περιοχή του Καυκάσου. Χαρακτηριστικό επιχείρημα που ενισχύει την άποψη αυτή είναι η τοποθέτηση του Τούρκου Πρωθυπουργού Αχμέτ Νταβούτογλου, ο οποίος καταδίκασε τις αρμένικες επιθέσεις εναντίων του Ναγκόρνο Καραμπάχ και είπε πως η Τουρκία θα συνεχίσει να τάσσεται στο πλευρό του Αζερμπαϊτζάν στη σύγκρουση αυτή.⁶⁴

Όλα όσα αναφέρθηκαν βέβαια παραπάνω σε καμία περίπτωση δεν τοποθετούν το Αζερμπαϊτζάν στη θέση της απόλυτα υπερέχουσας δύναμης, σε σύγκριση με την Αρμενία. Η θέση αυτή πηγάζει από το γεγονός της προμήθειας των ρωσικών πυραύλων 9K720 Iskander⁶⁵ από τις αρμενικές ένοπλες δυνάμεις. Το νέο αυτό οπλικό σύστημα αναβάθμισε την ικανότητα της Αρμενίας να πλήξει εθνικές υποδομές του αντιπάλου, όπως οι εγκαταστάσεις εξόρυξης υδρογονανθράκων, σε μεγάλη απόσταση. Πρόκειται για ένα προηγμένο οπλικό σύστημα με ιδιαίτερα τεχνικά χαρακτηριστικά, το οποίο είναι δύσκολο να αντιμετωπιστεί από συστήματα αεράμυνας. Για το λόγο αυτό τα αντιαεροπορικά συστήματα S-300 PMU-2 που διαθέτει το Αζερμπαϊτζάν είναι αμφισβητούμενο αν είναι αποτελεσματικά απέναντι στους πυραύλους Iskander.

Γενικά, οι στενές σχέσεις της Άγκυρας με το Μπακού αλλά και ο ρόλος του δεύτερου στις επιδιώξεις της πρώτης στην περιοχή της Κασπίας αποτυπώνονται με τον πλέον ξεκάθαρο τρόπο από τον Αχμέτ Νταβούτογλου: *«Αν χρειαστεί να γίνει κάποια σύγκριση από την άποψη των περιφερειακών συνδέσμων, όσο δεν αποκτά μια σταθερή και ισχυρή θέση το Αζερμπαϊτζάν στον Καύκασο και η Αλβανία στα Βαλκάνια, δεν θα είναι εφικτό για την Τουρκία ούτε να αυξήσει τη βαρύτητά της και στις δύο περιοχές αλλά ούτε και να αναπτύξει πολιτικές στην Αδριατική και την Κασπία, που βρίσκονται στην εγγύτερή της θαλάσσια περιοχή και εντός της σφαίρας επιρροής της»*.⁶⁶

4.3 ΑΖΕΡΟΤΟΥΡΚΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, η Τουρκία προσπάθησε να επωφεληθεί από την αρχική πολιτική αστάθεια που επικρατούσε στη χώρα και να εντάξει τη νεοσύστατη δημοκρατία του Αζερμπαϊτζάν στη σφαίρα επιρροής της. Έτσι, η διαδοχή στην ηγεσία του φιλότουρκου Ελτσιμπέη από τον γνωστό για τα ρωσικά του αισθήματα Αλίγιεφ, δυσαρέστησε την Άγκυρα. Αν και δεν έχει αποσαφηνιστεί απολύτως ο ρόλος της Τουρκίας στο πραξικόπημα που έλαβε χώρα το 1994, εντούτοις φαίνεται ότι μεγάλος αριθμός Τούρκων πρακτόρων και ακροδεξιών οργανώσεων

⁶³ <https://tourkikanea.gr/2017/12/baku/>

⁶⁴ Η συγκεκριμένη δήλωση έγινε στις 05 Απριλίου 2016, <https://www.cnn.gr/news/kosmos/story/27704/azermpaitzan-armenia-toylaxiston-64-nekroi-apo-tis-sygkroyseis-sto-nagkorno-karampax>

⁶⁵ **9K720 Iskander**: Κινητό σύστημα βαλλιστικών πυραύλων, βεληνεκούς 500 km. Η κωδική του ονομασία για το NATO είναι SS-26.

⁶⁶ Νταβούτογλου Α., *Το στρατηγικό βάθος, Η διεθνής θέση της Τουρκίας*, Ποιότητα, Αθήνα, 2010, σελ. 207

συμμετείχαν ενεργά στην προσπάθεια ανατροπής της κυβέρνησης Αλίγιεφ. Η εξέλιξη αυτή είχε σοβαρό αντίκτυπο στις σχέσεις των δύο χωρών και προκάλεσε πρωτοφανή ένταση. Η κυβέρνηση του Αζερμπαϊτζάν αντέδρασε με μαζική απέλαση τούρκων πολιτών αλλά και τούρκων αποστράτων που είχε προσκαλέσει η προηγούμενη κυβέρνηση Ελτσιμπέη, με σκοπό να αναδιοργανώσουν τις αζέρικες ένοπλες δυνάμεις.⁶⁷

Στο ίδιο πλαίσιο η Άγκυρα, φιλοδοξώντας να ασκήσει την επιρροή της στο Αζερμπαϊτζάν, δεν μπόρεσε ποτέ να κατανοήσει την ψυχολογία των Αζέρων. Η ένδυσση του ρωσικού μανδύα από τη χώρα για εβδομήντα περίπου χρόνια έχει επηρεάσει σημαντικά την ψυχοσύνθεση του λαού και τον έχει ευαισθητοποιήσει ιδιαίτερα στο θέμα της ανεξαρτησίας του. Το Αζερμπαϊτζάν, επιθυμώντας όχι απλώς να αποτινάξει την σοβιετική κηδεμονία αλλά να πορευτεί ανεξάρτητο, από την αρχή αντιμετώπισε με δυσπιστία την προσπάθεια της Τουρκίας να διαδραματίσει ενεργό ρόλο στις εσωτερικές του υποθέσεις. Η απόφαση της κυβέρνησης Ελτσιμπέη να θεσπίσει την «τουρκική» ως επίσημη γλώσσα της νεοϊδρυθείσας δημοκρατίας αντί της αζέρικης, που αποτελεί τουρκική διάλεκτο με ιρανικά στοιχεία, προκάλεσε θύελλα αντιδράσεων στο εσωτερικό της χώρας. Γενικά, η ανικανότητα της Τουρκίας να κατανοήσει σε βάθος την ψυχολογία των Αζέρων επέφερε την ψυχρότητα ανάμεσα στις δύο χώρες, η οποία βέβαια δεν ήταν ορατή δια γυμνού οφθαλμού, λόγω των στενών φυλετικών σχέσεών τους.

Υπήρχε όμως και ένας άλλος αρνητικός παράγοντας που δυναμίτισε το κλίμα στις σχέσεις των δύο χωρών. Η Τουρκία, παρά τις αρχικές εξαγγελίες, δεν μπόρεσε να κρύψει την αδυναμία της στην εγκαθίδρυση της ελεύθερης οικονομίας που επιθυμούσαν διακαώς οι Αζέροι. Η συγκεκριμένη αδυναμία έχει δύο αναγνώσεις. Η πρώτη από αυτές είναι ότι δεν διέθετε τα απαιτούμενα εργαλεία, τα οικονομικά κεφάλαια στην προκειμένη περίπτωση, ώστε να μπορέσει να αναλάβει την μετάλλαξη της κεντρικά κατευθυνόμενης, μέχρι τότε, οικονομίας του Αζερμπαϊτζάν σε οικονομία της ελεύθερης αγοράς. Πράγματι, οι περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες της Τουρκίας τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο οδήγησαν τους Αζέρους στην αναζήτηση άλλων πηγών, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση. Η δεύτερη ανάγνωση είναι ότι η Άγκυρα δεν ήθελε να προκαλέσει τη δυσαρέσκεια της Μόσχας. Η Μόσχα συνέχισε να διατηρεί στενούς οικονομικούς δεσμούς με το Μπακού, ακόμα και μετά την ίδρυση του ανεξάρτητου κράτους, γεγονός ορατό στην τουρκική κυβέρνηση.

Η κατά καιρούς διακήρυξη της εξομάλυνσης των τουρκο-αρμένικων σχέσεων, από την πλευρά της Τουρκίας, ακόμη και αν αυτή γίνονταν για διπλωματικούς λόγους, προκαλούσε πάντα τη δυσαρέσκεια του Αζερμπαϊτζάν. Το Μπακού, έχοντας βιώσει τα γεγονότα του Ναγκόρνο Καραμπάχ και γνωρίζοντας τις παραδοσιακά καλές σχέσεις της Ρωσίας με τη μεγάλη του αντίπαλο, την Αρμενία, αισθανόταν να απομονώνεται κάθε φορά που η Άγκυρα προέβαινε σε σχετικές δηλώσεις εξομάλυνσης των σχέσεων. Μια τέτοια κρίση στις σχέσεις των δύο χωρών προέκυψε τον Απρίλιο του 2009 από τη διακηρυγμένη πρόθεση της κυβέρνησης Ερντογάν να εξομαλύνει τις σχέσεις της Άγκυρας με το Γερεβάν. Στην συγκεκριμένη περίπτωση μάλιστα το πάζλ συμπληρώνονταν από το γεγονός της πρωτοβουλίας των ΗΠΑ για τη συγκεκριμένη προσπάθεια. Η εξέλιξη αυτή προκάλεσε, όπως ήταν αναμενόμενο, την οργή της αζέρικης κυβέρνησης, η οποία πίεσε για ακύρωση της συγκεκριμένης

⁶⁷ Καραγιάννης Μ., ό.π. no 52, σελ. 62 – 63.

προσέγγισης. Τελικά η κυβέρνηση Ερντογάν, πιεζόμενη και από την αντιπολίτευση της Τουρκίας, δεν προχώρησε στην υλοποίηση της εκπεφρασμένης πρόθεσης.

Ένα πρόσκαιρα αρνητικό κλίμα στις σχέσεις των δύο χωρών δημιουργήθηκε και κατά τις διαπραγματεύσεις των οικονομικών λεπτομερειών, σε ότι αφορά στη διαμετακόμιση του ενεργειακού πλούτου της Κασπίας, διαμέσου των τουρκικών εδαφών. Η Άγκυρα απαιτούσε από την κρατική αζερική εταιρεία SOCAR την αγορά του φυσικού αερίου σε φθηνότερη τιμή, θεωρώντας ταυτόχρονα ότι θα έπρεπε να αυξηθούν τα τέλη διαμετακόμισης από τη χώρα της. Τελικά πρυτάνευσε η λογική και οι δύο πλευρές κατέληξαν σε συμφωνία.

4.4 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι ισχυροί φυλετικοί δεσμοί ανάμεσα στους Αζέρους και τους Τούρκους έχουν σημαδέψει τις σχέσεις των δύο χωρών στη διάρκεια της ιστορίας. Ο λαός του Αζερμπαϊτζάν είναι τουρκογενής και η επίσημη γλώσσα της χώρας, είναι μια παραλλαγή της τουρκικής διαλέκτου, εμπλουτισμένη με ιρανικά στοιχεία. Οι στενές σχέσεις των δύο χωρών συνεχίστηκαν και στη νεότερη ιστορία, μετά την ανακήρυξη της ανεξάρτητης «Δημοκρατίας του Αζερμπαϊτζάν», χωρίς βέβαια να είναι πάντα ανέφελες.

Οι παράγοντες που επιδρούν στην εγγύτητα των δύο χωρών, είναι η διαιώνιση του προβλήματος του Ναγκόρνο Καραμπάχ, οι στενές επαφές της Ρωσίας με την διακηρυγμένη αντίπαλο, την Αρμενία καθώς και οι συμφωνίες διαμετακόμισης του ενεργειακού πλούτου της Κασπίας που ανήκει στο Αζερμπαϊτζάν, προς τη Δύση, μέσα από τα εδάφη της Τουρκίας. Εκτός λοιπόν από την κοινή καταγωγή, οι δύο χώρες μοιράζονται κοινά συμφέροντα στην περιοχή του Καυκάσου, γεγονός που καθιστά ως πιθανότερο σενάριο τη διατήρηση των προνομιακών σχέσεων μεταξύ τους καθώς και τη σύμπλευση σε θέματα εξωτερικής πολιτικής της περιοχής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ - ΑΡΜΕΝΙΑΣ

5.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο λαός της Αρμενίας είναι ινδοευρωπαϊκής καταγωγής, σε αντίθεση με αυτόν της Τουρκίας που κατάγεται από νομαδικά φύλα που κατοικούσαν στη Μογγολία. Η ιστορική Αρμενία απλώνονταν από την οροσειρά του Καυκάσου έως την οροσειρά του Ταύρου. Η συντριπτική πλειοψηφία των Αρμένιων ασπάζεται το μονοφυσικό δόγμα του Χριστιανισμού ενώ ο Μωαμεθανισμός αποτελεί την επικρατούσα θρησκεία της Τουρκίας, με κυρίαρχο δόγμα τη Χαναφική σχολή του Σουνιτικού Ισλάμ.

Το μεγαλύτερο μέρος των εδαφών της Αρμενίας κατακτήθηκε από τους Οθωμανούς, στα τέλη του 14^{ου} αιώνα μ.Χ., με την πλειοψηφία του αρμένικου λαού να κατοικεί στη Δυτική Αρμενία. Η κατάσταση παρέμεινε η ίδια έως τις αρχές του 19^{ου} αιώνα, οπότε και η Μόσχα προσάρτησε τις ανατολικές επαρχίες της σημερινής Αρμενίας, ενώ οι δυτικές παρέμειναν υπό Οθωμανική κυριαρχία. Η εξέλιξη αυτή προκάλεσε το θυμό των Οθωμανών, που θεώρησαν προδοσία την υποστηρικτική στάση των Αρμένιων προς τον προελαύνοντα ρωσικό στρατό. Εκτός βέβαια από το συγκεκριμένο γεγονός, οι Οθωμανοί είχαν αρχίσει να ανησυχούν και για τη συγκέντρωση των Αρμένιων στις ανατολικές τους επαρχίες, διότι ένιωθαν πως οι χριστιανικοί αυτοί πληθυσμοί αποτελούν το μεγαλύτερο εμπόδιο – απειλή στα συμφέροντά τους.

Τα γεγονότα της Γαλλικής επανάστασης είχαν ήδη αρχίσει να επηρεάζουν όχι μόνο τους λαούς της νοτιοανατολικής Ευρώπης αλλά και τους Αρμένιους του Καυκάσου, που επιθυμούσαν να αποτινάξουν τον Οθωμανικό ζυγό. Το γεγονός αυτό αποτέλεσε τη σταγόνα για να ξεχειλίσει το ποτήρι και να επιλύσουν οι Οθωμανοί το πρόβλημα, επιλέγοντας την μέθοδο της εξόντωσης του αρμένικου πληθυσμού. Η πρώτη φάση του σχεδίου της Υψηλής Πύλης πραγματοποιήθηκε το 1894 – 1896, περιλαμβάνοντας σφαγές σε μεγάλο τμήμα του αρμένικου πληθυσμού. Ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος πρόσφερε στους Οθωμανούς την κάλυψη που επιθυμούσαν για να αποκρύψουν την τελική και χειρότερη φάση του σχεδίου τους στη σκιά του πολέμου. Ο συνολικός αριθμός των Αρμένιων που έχασαν τη ζωή τους, είτε επειδή σφαγιάστηκαν είτε διότι πέθαναν εκτοπισμένοι από τα πατρογονικά τους εδάφη, ανέρχεται, σύμφωνα με τους περισσότερους ιστορικούς μελετητές, στο 1,5 εκατομμύριο. Η αναγνώριση της συγκεκριμένης γενοκτονίας από τη διεθνή κοινή γνώμη έχει αναδειχθεί σε ζήτημα υψίστης σημασίας για την ηγεσία της Αρμενίας.

Το Φεβρουάριο του 1917 η Αρμενία ανακήρυξε των ανεξαρτησία της από τη Ρωσία και μαζί με το Αζερμπαϊτζάν και τη Γεωργία ίδρυσαν την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Υπερκαυκασίας. Η συγκεκριμένη ομοσπονδία διαλύθηκε μόλις ένα χρόνο αργότερα και η Αρμενία κήρυξε την ανεξαρτησία της. Την περίοδο αυτή ξέσπασε ο Αρμενο-Αζέριος πόλεμος, στον οποίο η θέση της Τουρκίας ήταν υπέρ του Αζερμπαϊτζάν. Τον Αύγουστο του 1920 ψηφίστηκε η «Συνθήκη των Σεβρών», που προέβλεπε τη δημιουργία της μεγάλης Αρμενίας. Το Νοέμβριο της ίδιας χρονιάς το Σοβιετικό κράτος ενσωμάτωσε τη νεοϊδρυθείσα Δημοκρατία, με την Τουρκία να αποτραβιέται στο παρασκήνιο και να διατηρεί στάση αναμονής.

Το 1922 η Αρμενία, η Γεωργία και το Αζερμπαϊτζάν συνέστησαν την Ομοσπονδιακή Σοβιετική Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Υπερκαυκασίας (ΟΣΣΔΥ), η οποία διαλύθηκε το 1936, οπότε και δημιουργήθηκε η Σοβιετική Σοσιαλιστική Δημοκρατία (ΣΣΔ) της Αρμενίας. Καθόλη τη διάρκεια της Σοβιετικής κηδεμονίας, η Τουρκία τηρούσε φιλική στάση προς τους ομοεθνείς Αζέρους, ενώ η αντιπαλότητα προς τους Αρμένιους ήταν παραπάνω από έκδηλη.

5.2 ΑΡΜΕΝΟΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης έδωσε το δικαίωμα στους Αρμένιους να κηρύξουν της ανεξαρτησία του κράτους τους το 1991, ύστερα από εβδομήντα και πλέον χρόνια διαβίωσης υπό τη ρωσική σκέπη. Η Τουρκία αναγνώρισε το ανεξάρτητο κράτος της «Δημοκρατίας της Αρμενίας» τον Δεκέμβριο της ίδιας χρονιάς, θέτοντας όμως ως όρο την αποδοχή των υφιστάμενων συνόρων μεταξύ των δύο κρατών. Η αρμένικη κυβέρνηση διεμήνυσε ότι δεν αναγνωρίζει τη «Συνθήκη του Καρς», η οποία οριοθετούσε τότε τα σύνορα της Σοβιετικής Ένωσης με την Τουρκία και επομένως τώρα οριοθετεί τα σύνορα της Αρμενίας με την Τουρκία. Η Άγκυρα αντέδρασε, μεταφέροντας έναν μεγάλο αριθμό στρατευμάτων στα σύνορα με το Γερεβάν για την πραγματοποίηση ασκήσεων, στέλνοντας με τον τρόπο αυτό ηχηρό μήνυμα προς την αντίπαλη μεριά.

Σε ότι αφορά στη διαμάχη για την περιοχή του Ναγκόρνο Καραμπάχ, η αρχική πρόθεση της Τουρκίας ήταν να κρατήσει ουδέτερη στάση, στην προσπάθειά της να προωθήσει καλύτερα τα συμφέροντά της στην περιοχή του Καυκάσου. Στο πλαίσιο αυτής της προσπάθειας αλλά και της γενικότερης στρατηγικής της να εξομαλύνει τις σχέσεις της με την Αρμενία, εντάσσεται η πρόθεσή της να αποστείλει ειρηνευτικές δυνάμεις στον θύλακα του Ναγκόρνο Καραμπάχ αλλά και να πουλήσει ηλεκτρική ενέργεια στην Αρμενία. Αποτέλεσμα των συγκεκριμένων ενεργειών ήταν να ξεσπάσουν έντονες διαμαρτυρίες στο εσωτερικό της Τουρκίας, δηλώνοντας την αντίθεση της κοινής γνώμης στις προσπάθειες προσέγγισης των δύο χωρών. Στο ίδιο μήκος κύματος κινήθηκε και η κυβέρνηση του Αζερμπαϊτζάν, η οποία θεώρησε ότι οι κινήσεις της Τουρκίας τορπιλίζουν τους στενούς φυλετικούς δεσμούς των δύο χωρών. Υπό το βάρος των εξελίξεων, η τουρκική κυβέρνηση αναγκάστηκε να αναθεωρήσει τη στάση της και να ματαιώσει την προσέγγιση με την Αρμενία. Τελικά, συνεκτιμώντας τους δύο αυτούς παράγοντες, σε συνδυασμό με τα γεγονότα στο Ναγκόρνο Καραμπάχ, η Άγκυρα προχώρησε το 1993 στο κλείσιμο των συνόρων της με το Γερεβάν καθώς και στην επιβολή οικονομικών κυρώσεων.

Το καλοκαίρι του 1993 πραγματοποιήθηκαν συγκρούσεις μεγάλης έντασης μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν, στα σύνορα του θύλακα Ναχιτσεβάν, γεγονός που ανησύχησε ιδιαίτερα την τουρκική πλευρά. Η Άγκυρα φοβούμενη επίθεση των Αρμένιων στον θύλακα, διεμήνυσε στο Γερεβάν την πρόθεσή της να αναλάβει στρατιωτική δράση, στην περίπτωση που δεν σταματήσουν αμέσως οι εχθροπραξίες. Οι πολεμικές απειλές της Τουρκίας προκάλεσαν την άμεση αντίδραση της ρωσικής πλευράς, η οποία σε καμία περίπτωση δεν επιθυμούσε την εμπλοκή της Άγκυρας στη συγκεκριμένη διένεξη. Έτσι, η ρωσική κυβέρνηση γνωστοποίησε προς κάθε κατεύθυνση ότι η στρατιωτική ανάμιξη οποιασδήποτε χώρας στη σύγκρουση Αρμενίας – Αζερμπαϊτζάν θα σημάνει ταυτόχρονα την έναρξη του Γ' Παγκοσμίου Πολέμου. Η εξέλιξη αυτή ανάγκασε την τουρκική πλευρά σε αναθεώρηση της στρατηγικής της, φοβούμενη τελικά ότι η στρατιωτική της εμπλοκή στο Ναγκόρνο Καραμπάχ θα μετέτρεπε τη διαμάχη Αρμενίας – Αζερμπαϊτζάν σε χριστιανο – μουσουλμανική σύρραξη, με ανυπολόγιστες συνέπειες.

Η Άγκυρα προσπάθησε να προωθήσει, στα μέσα της δεκαετίας του 1990, μια συμφωνία ανταλλαγής εδαφών μεταξύ του Γερεβάν και του Μπακού, στο πλαίσιο της επίλυσης του προβλήματος του Ναγκόρνο Καραμπάχ. Η συμφωνία αυτή, που

είχε την έγκριση των ΗΠΑ, προέβλεπε την ενσωμάτωση του θύλακα στην Αρμενία και την παραχώρηση στο Αζερμπαϊτζάν της περιοχής που το χωρίζει από το Ναχίτσεβάν. Με την υλοποίηση του συγκεκριμένου σχεδίου η Τουρκία θα αποκτούσε κοινά σύνορα με το Αζερμπαϊτζάν, εξέλιξη κομβικής σημασίας για τη διαμετακόμιση των υδρογονανθράκων της Κασπίας, διαμέσου των εδαφών της, προς τη Δύση. Όπως όμως ήταν αναμενόμενο, η Μόσχα απέρριψε τη συγκεκριμένη πρόταση, γιατί ήταν παραπάνω από προφανές ότι ανέτρεπε τους συσχετισμούς στην περιοχή και επέτρεπε στην Τουρκία να δημιουργήσει ένα τόξο, αποκτώντας κοινά σύνορα με άλλα τουρκογενή κράτη. Το Γερεβάν απέρριψε και αυτό με τη σειρά του το συγκεκριμένο σχέδιο, επειδή θεώρησε ότι η αποκοπή των συνόρων του από το Ιράν οδηγεί στον εναγκαλισμό του από την Τουρκία και το Αζερμπαϊτζάν, δημιουργώντας θέμα ύψιστης εθνικής ασφάλειας. Τελικά, όπως γίνεται εύκολα κατανοητό, το συγκεκριμένο σχέδιο εγκαταλείφθηκε.

Οι σχέσεις μεταξύ Τουρκίας και Αρμενίας παρουσίασαν πρόσκαιρη βελτίωση, όταν στην ηγεσία της πρώτης ανήλθε το κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης του Προέδρου Ερντογάν, το 2002. Η προσπάθεια εξομάλυνσης των σχέσεων αποτελούσε διακηρυγμένη δέσμευση του προεκλογικού προγράμματος του κόμματος, γεγονός που εντάσσεται στην προσπάθεια επίτευξης μηδενικών προβλημάτων με τις γειτονικές χώρες, στην ισχυροποίηση του ρόλου της Τουρκίας ως πυλώνα σταθερότητας στην περιοχή της καθώς και στην περεταίρω ώθηση της τουρκικής οικονομίας με το άνοιγμα νέων αγορών. Πράγματι, μια μεγάλη ομάδα της τουρκικής κοινωνίας, από τον επιχειρηματικό κυρίως κλάδο, επιθυμούσε το άνοιγμα των συνόρων και την εξομάλυνση των σχέσεων των δύο χωρών στοχεύοντας στα οικονομικά οφέλη, που στις περιπτώσεις αυτές προκύπτουν από την ανάπτυξη του εμπορίου. Παρόλα αυτά, οι ισχυροί δεσμοί της Άγκυρας με το Μπακού, έχουν δημιουργήσει την ακλόνητη πεποίθηση στο Γερεβάν ότι η συνεχής σύσφιξη των σχέσεων με τη Ρωσία αποτελεί αναγκαιότητα της εξωτερικής του πολιτικής. Οι Αρμένιοι, έχοντας προσανατολίσει τη στρατιωτική τους προσπάθεια ανατολικά, αισθάνονται μεγαλύτερη σιγουριά με τη φύλαξη των δυτικών συνόρων τους από τους Ρώσους, εξοικονομώντας με τον τρόπο αυτό πολύτιμους πόρους. Το επιστέγασμα της συγκεκριμένης προσέγγισης είναι η ύπαρξη δύο ρωσικών βάσεων στο έδαφος της Αρμενίας, όπου σταθμεύουν ρωσικά μαχητικά αεροσκάφη αλλά και αντιαεροπορικά συστήματα. Η συγκεκριμένη στρατιωτική συμμαχία δεν εξυπηρετεί βέβαια μόνο την Αρμενία. Η Ρωσία επιθυμεί να έχει παρουσία στην περιοχή, θυμίζοντας σε όλους όχι μόνο το αυτοκρατορικό της παρελθόν αλλά και την ηγεμονική της θέση στο διεθνές σύστημα, όπως αυτό διαμορφώνεται στις απαρχές του 21^{ου} αιώνα, τουλάχιστον στο εγγύς εξωτερικό της. Έτσι, η στρατιωτική της παρουσία στα εδάφη της Αρμενίας, σε συνδυασμό με την απουσία της από τις υπόλοιπες χώρες του Καυκάσου, λαμβάνει στρατηγικό χαρακτήρα στη χάραξη της εξωτερικής της πολιτικής, στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής.

5.3 ΑΡΜΕΝΟΤΟΥΡΚΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Το σημαντικότερο πρόβλημα στις σχέσεις των δύο κρατών, το οποίο αποτελεί τροχοπέδη στην οποιαδήποτε προσπάθεια επίλυσης των διαφορών τους, ακούει στο όνομα «Γενοκτονία των Αρμενίων». Η Τουρκία προσπαθεί με διάφορους τρόπους να αποποιηθεί τις ευθύνες της και να πείσει τη διεθνή κοινή γνώμη ότι δεν

υφίσταται τέτοιο θέμα, στηρίζοντας την επιχειρηματολογία της στους εξής δύο πυλώνες: πρώτον, οι απώλειες σε ανθρώπινες ζωές που βίωσε ο αρμένικος λαός δεν συνιστούν γενοκτονία, αφού παρόμοιες απώλειες βίωσε και ο αντίστοιχος τουρκικός λαός, κατά τη διάρκεια εξέλιξης της πολεμικής διαδικασίας του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και δεύτερον, το τουρκικό κράτος δημιουργήθηκε το 1923 και επομένως δεν είναι υπεύθυνο, ούτε θα πρέπει να απολογείται για οποιοδήποτε γεγονός συνέβη σε παρελθούσα χρονολογία όπως το συγκεκριμένο, που συνέβη την περίοδο 1915 – 1916. Γίνεται λοιπόν εύκολα κατανοητό στον απλό μελετητή της ιστορίας ότι το θέμα της αναγνώρισης της γενοκτονίας είναι κομβικής σημασίας στην προσπάθεια εξομάλυνσης των σχέσεων των δύο χωρών.

Ένα άλλο θέμα διακρατικής διαφοράς ανάμεσα στις δύο χώρες αποτελούν τα εδάφη που αυτά κατέχουν σήμερα. Οι Αρμένιοι θεωρούν ότι είναι απόγονοι του Νώε, που εγκαταστάθηκε στο όρος Αραράτ μετά τον μεγάλο κατακλυσμό. Η συγκεκριμένη πατρογονική περιοχή τους όμως αποτελεί σήμερα έδαφος της ανατολικής Τουρκίας. Γενικά, η σημερινή Αρμενία κατέχει το ένα έκτο περίπου της ιστορικής Αρμενίας. Ωστόσο, αν εξαιρεθεί η τοποθέτησή της το 1991 ότι δεν αναγνωρίζει τη «Συνθήκη του Καρς», ποτέ δεν έφτασε στο σημείο να θέσει επίσημα θέμα αλλαγής συνόρων στο δυτικό της τμήμα. Η Άγκυρα βέβαια, συνυπολογίζοντας τους Αρμένιους που διαμένουν στο ανατολικό της τμήμα, δεν θεωρεί τη συγκεκριμένη εξέλιξη απίθανη να συμβεί στο μέλλον.

Την ένταση στις σχέσεις των δύο χωρών τροφοδοτεί και η άποψη της Άγκυρας ότι το Γερεβάν παρέχει άσυλο στους Κούρδους αντάρτες του ΡΚΚ. Η συγκεκριμένη άποψη λαμβάνει χώρα μάλλον υπό το πρίσμα της εσωτερικής κατανάλωσης καθώς και της δημιουργίας εντυπώσεων στη διεθνή πολιτική σκηνή. Οι ανηλεείς συμπλοκές των τουρκικών στρατευμάτων με τους κουρδικούς πληθυσμούς τις προηγούμενες δεκαετίες, εφοδίασαν την ιδεοληψία τους με χώρες του εγγύς περιβάλλοντός τους που υποθάλλουν τους χαρακτηρισμένους «Κούρδους τρομοκράτες». Δυστυχώς, ένα παρόμοιο αποκύημα της τουρκικής φαντασίας αποτελεί και η περίπτωση της Ελλάδας.

5.4 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι σχέσεις των δύο χωρών έχουν παραμείνει στάσιμα αρνητικές από την ίδρυση της αρμένικης δημοκρατίας, με αρκετούς παράγοντες να συνεισφέρουν στη συγκεκριμένη κατάσταση. Το σημαντικότερο ζήτημα της αναγνώρισης της «Γενοκτονίας των Αρμενίων» έχει δημιουργήσει κλίμα έντασης και καχυποψίας ανάμεσα στις δύο χώρες. Επίσης, η στάση της Τουρκίας στο χρονίζον πρόβλημα του Ναγκόρνο Καραμπάχ, παρά τους ισχυρισμούς της Άγκυρας και τις επιτηδευμένες προσπάθειές της να χαρακτηριστεί ουδέτερη και εποικοδομητική, ως προς την εξεύρεση μελλοντικής λύσης, από το Γερεβάν μεταφράζεται ως μεροληπτική, που εξυπηρετεί τα συμφέροντα του μεγάλου αντιπάλου.

Η ασφάλεια που νιώθει το Γερεβάν από τη συμμαχία με τη Μόσχα, παρεμποδίζει την εξομάλυνση των σχέσεων με την Άγκυρα. Επίσης, μια υποτιθέμενη μελλοντική εξομάλυνση είναι βέβαιο ότι θα δυναμιτίσει τις σχέσεις της Άγκυρας με το Μπακού, εξέλιξη που απορρίπτεται συλλήβδην από την τουρκική πλευρά, εξαιτίας του ρόλου που έχει αναλάβει ως διαμετακομιστής του ενεργειακού πλούτου της Κασπίας

στη Δύση. Με άλλα λόγια, η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας σε σχέση με την Αρμενία μοιάζει να έχει αυτοπεριορισθεί από την εξυπηρέτηση των τουρκο-αζέρικων συμφερόντων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΣΧΕΣΕΙΣ ΑΡΜΕΝΙΑΣ - ΑΖΕΡΜΠΑΪΤΖΑΝ

6.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο Φεβρουάριος του 2018 αποτέλεσε τη θλιβερή 30^η επέτειο της κρίσης, για μια περιοχή του Νοτίου Καυκάσου, που αποτελεί de facto ανεξάρτητο κράτος, το Ναγκόρνο Καραμπάχ. Η περιοχή αναγνωρίζεται διεθνώς ως μέρος του Αζερμπαϊτζάν αλλά βρίσκεται υπό τον έλεγχο της «Δημοκρατίας του Αρτσάχ».⁶⁸ Το Ναγκόρνο Καραμπάχ κήρυξε την ανεξαρτησία του από το Αζερμπαϊτζάν το 1991, μετά από ένα καθολικό δημοψήφισμα.

Η σύγκρουση του Καραμπάχ αποτελεί πλέον μια διεθνή αντιπαράθεση μεταξύ της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν. Έχει μεταλλαχθεί από μια διαμάχη για το καθεστώς μιας μικρής περιοχής, σε μια διακρατική αμφισβήτηση μεταξύ δύο ανεξάρτητων κρατών. Οι Αζέροι υποστηρίζουν ότι η περιοχή τους ανήκει και οι στρατιωτικές τους επιχειρήσεις αποβλέπουν στην αποκατάσταση της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας τους. Από την άλλη μεριά, οι Αρμένιοι υπογραμμίζουν τα ιστορικά τους δικαιώματα σε μια γη που κατοικούσαν πολύ πριν την εμφάνιση των Αζέρων αλλά και το διεθνώς κατοχυρωμένο δικαίωμα της αυτοδιάθεσης των λαών.

6.2 ΑΡΜΕΝΟΑΖΕΡΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Οι σχέσεις των δύο γειτονικών κρατών χαρακτηρίζονται από έντονη αντιπαλότητα κατά τις περισσότερες περιόδους της κοινής τους συμβίωσης στην περιοχή του Καυκάσου, χωρίς βέβαια να λείπουν και οι περίοδοι ειρηνικής συνύπαρξης, κυρίως κατά τα χρόνια της Σοβιετικής κηδεμονίας. Οι πρώτες επίσημες κυβερνητικές τους σχέσεις έλαβαν χώρα κατά την περίοδο 1918 – 1921, κατά τη διάρκεια της πρώτης ανεξαρτησίας τους από τη «Ρωσική Αυτοκρατορία».

Η Ρωσική επανάσταση του 1917 έδωσε την ευκαιρία στις τρεις χώρες του Νοτίου Καυκάσου, την Αρμενία, το Αζερμπαϊτζάν και τη Γεωργία να δημιουργήσουν την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Υπερκαυκασίας. Την άνοιξη του 1918 τα συμβαλλόμενα κράτη αποφάσισαν τη διάλυσή της και το Μάιο του 1918 κήρυξαν την ανεξαρτησία τους. Η διακήρυξη αυτή έφερε στην επιφάνεια τις εδαφικές διεκδικήσεις της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν στην περιοχή, που οδήγησαν τα δύο νεοσύστατα κράτη στην υιοθέτηση της πολεμικής διαδικασίας ως μέσου επίλυσης της διαφοράς τους. Ο πόλεμος τελείωσε το 1922 με τη σύσταση της ΟΣΣΔΥ, μέρη της οποίας αποτελούσαν η Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν. Η διάλυση της ΟΣΣΔΥ το 1936 επέτρεψε στα δύο κράτη να συνεχίσουν την πορεία τους εντός της ΕΣΣΔ ως ΣΣΔ της Αρμενίας και ΣΣΔ του Αζερμπαϊτζάν αντίστοιχα. Αν και συνέβαιναν κατά καιρούς διάφορες συγκρούσεις, σε τοπικό επίπεδο και κυρίως μεταξύ του θύλακα Ναγκόρνο Καραμπάχ και του Αζερμπαϊτζάν, σε γενικές γραμμές οι σχέσεις των δύο κρατών την εποχή της Σοβιετικής κηδεμονίας μπορούν να χαρακτηριστούν ήρεμες.

⁶⁸ Η **Δημοκρατία του Αρτσάχ**, κοινώς γνωστή με το προηγούμενο όνομά της **Δημοκρατία του Ναγκόρνο-Καραμπάχ** (1991 - 2017), είναι μια μονομερώς ανακηρυγμένη, μη αναγνωρισμένη δημοκρατία στο Νότιο Καύκασο. Η περιοχή είναι υπό τον έλεγχο των Αρμενίων αυτονομιστών και ελέγχει το μεγαλύτερο μέρος της παλαιάς αυτόνομης περιοχής του Ναγκόρνο-Καραμπάχ.

Η κατάσταση ανατράπηκε πλήρως το 1988 όταν τα δύο κράτη ενεπλάκησαν σε πόλεμο, με αφορμή την επιθυμία απόσχισης του θύλακα από το Μπακού και την ένωσή του με το Γερεβάν. Η κατάπαυση του πυρός, που υπογράφηκε το 1994, βρήκε το Γερεβάν να ελέγχει την πρώην αυτόνομη περιφέρεια του Ναγκόρνο Καραμπάχ καθώς και επτά ακόμη αζέρικες περιοχές. Τις προσπάθειες επίλυσης του προβλήματος, μετά τον τερματισμό του πολέμου, ανέλαβε η «Ομάδα Μινσκ» του ΟΑΣΕ.

Οι σχέσεις των δύο χωρών παραμένουν τεταμένες από την κατάπαυση του πυρός, το 1994, έως και σήμερα. Πρόσφατο χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η δήλωση του Προέδρου του Αζερμπαϊτζάν Ιλχάμ Αλίγιεφ, σε συνέδριο του κόμματός του στις 9 Φεβρουαρίου 2018, ότι «*Το Γερεβάν είναι η ιστορική γη μας και εμείς οι Αζέροι πρέπει να επιστρέψουμε σε αυτές τις ιστορικές πατρίδες*». Στην ομιλία του, ο Αλίγιεφ αναφέρθηκε επίσης στην περιοχή Ζάνγκεζουρ στη νότια Αρμενία και στην περιοχή γύρω από τη λίμνη Sevan της Αρμενίας ως «ιστορικά εδάφη του Αζερμπαϊτζάν». «*Η επιστροφή του Αζερμπαϊτζάν στα εδάφη αυτά, είναι ο πολιτικός και στρατηγικός μας στόχος και πρέπει να εργαστούμε βήμα-βήμα για να προσεγγίσουμε το θέμα*», δήλωσε σε άλλο σημείο της ομιλίας του ο Αζέρος Πρόεδρος.⁶⁹

6.3 ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΟΥ «ΝΑΓΚΟΡΝΟ ΚΑΡΑΜΠΑΧ»⁷⁰

6.3.1 Η πρώτη περίοδος εντάσεων

Η γεωγραφική θέση της Αρμενίας τον 19ο αιώνα παρουσιάζεται ως παρέμβαση στη συνέχεια του Ισλάμ, από το Βόσπορο μέχρι την Κεντρική Ασία. Οι Αρμένιοι ζουν ανάμεσα σε Τούρκους Μουσουλμάνους και τους λεγόμενους «Τατάρους του Καυκάσου», τους σημερινούς Αζέρους. Ο συγκεκριμένος παράγοντας καταδεικνύει τη δυσκολία του εγχειρήματος εδραίωσης καλών σχέσεων ανάμεσα στις δύο χώρες, παρόλη τη μακράιωνη γειτνίασή τους.

Το 1867 δημιουργήθηκαν για πρώτη φορά αυτόνομες περιοχές, που χώρισαν ουσιαστικά το ανατολικό τμήμα της Αρμενίας σε τρεις επαρχίες: την επαρχία του Γερεβάν (περιλάμβανε το Ναχιτσεβάν), του Καραμπάχ και της Ζάνγκεζουρ. Η πλειοψηφία του πληθυσμού στις περιοχές αυτές ήταν αρμένικης καταγωγής. Λίγα χρόνια αργότερα, η άνοδος στον τσαρικό θρόνο του Αλέξανδρου Γ' σηματοδότησε τη στροφή του ενδιαφέροντος της Ρωσίας στην Άπω Ανατολή, γεγονός που ενίσχυσε τη θέση των Τατάρων απέναντι στους Αρμένιους. Οι Οθωμανοί προσπάθησαν να επωφεληθούν από το κενό ισχύος που εμφανίστηκε στην περιοχή και προέβησαν σε σφαγές και λεηλασίες αρμένικων περιοχών το 1895. Έτσι, η δημιουργηθείσα ανάγκη αυτοάμυνας των Αρμένιων οδήγησε στην ίδρυση της «Επαναστατικής Ομοσπονδίας των Αρμένιων», ευρύτερα γνωστής με την ονομασία «Dashnak».

Το Φεβρουάριο του 1905 ξέσπασαν συγκρούσεις μεταξύ των δύο λαών, στο Μπακού, με την υποστήριξη της Ρωσίας. Οι συγκρούσεις επεκτάθηκαν αρχικά στο Ναχιτσεβάν και στη συνέχεια στο Καραμπάχ, τη Ζανγκεζούρ και το Γερεβάν. Από τη μία πλευρά οι Τάταροι ενέτειναν τις επιθέσεις τους ενάντια στην αδύναμη Αρμενία και από την άλλη η «Dashnak» πρόβαλε ισχυρή αντίσταση, ιδίως στην περιοχή του ορεινού (Ναγκόρνο) Καραμπάχ.

⁶⁹ <https://eurasianet.org/azerbaijan-president-calls-for-return-to-historic-lands-in-armenia>

⁷⁰ Αλεξόπουλος Η., *Οι πολιτικοστρατηγικές επιπτώσεις από την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης στις τρεις ανεξάρτητες Δημοκρατίες του Καυκάσου: Αζερμπαϊτζάν, Αρμενίας, Γεωργίας*. Παπαζήση, Αθήνα, 2001

Η ιδεολογία του «παντουρκισμού» που προωθούνταν τη συγκεκριμένη περίοδο από την Τουρκία εκφράστηκε στην πράξη μέσω δύο τουρκικών κομμάτων: το «Ittihad» ή αλλιώς «Επιτροπή για την Ένωση και την Πρόοδο», με κύριο τομέα ευθύνης την «Οθωμανική Αυτοκρατορία» και το κόμμα του «Musavat», που δραστηριοποιούνταν στον Καύκασο. Έτσι, το 1915 το «Ittihad» επωφελήθηκε της ταραχώδους κατάστασης στην περιοχή και ανέλαβε το φρικτό έργο της εκτέλεσης της γενοκτονίας των Οθωμανών Αρμενίων. Η στρατιωτική επέμβαση της «Ρωσικής Αυτοκρατορίας» στην Οθωμανική, κατά την εκστρατεία του Καυκάσου στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, έδωσε ελπίδες στους γηγενείς αρμενικούς πληθυσμούς για αποδέσμευση της Δυτικής Αρμενίας από την υπόλοιπη «Οθωμανική Αυτοκρατορία». Σχηματίστηκαν αρκετά αρμενικά τάγματα στον ρωσικό στρατό, κάτι που ήταν αποτέλεσμα προσέλευσης Αρμενίων εθελοντών. Τα αρμενικά τάγματα συνέβαλαν στην πρόοδο που σημείωσε ο ρωσικός στρατός, ο οποίος προέλασε μέχρι και το Ερζερούμ, το 1916. Η προέλαση των ρωσικών στρατευμάτων ανακόπηκε το 1917, όταν και έγινε η Ρωσική Επανάσταση, οπότε ο ρωσικός στρατός αποσύρθηκε και οι θέσεις τους αντικαταστάθηκαν από ένοπλες ομάδες Αρμενίων εθελοντών.

Οι συγκρούσεις στην περιοχή συνεχίστηκαν και το επόμενο έτος, με την υπογραφή της «Συνθήκης του Μπρέστ – Λιτόφσκ».⁷¹ Ο τουρκικός στρατός κινήθηκε ανατολικά, λεηλατώντας περιοχές που κατοικούσαν γηγενείς αρμενικοί πληθυσμοί. Στις διαπραγματεύσεις που ακολούθησαν έγινε φανερό για ακόμη μια φορά ότι οι Τούρκοι συμπεριφέρθηκαν στους Τατάρους ως αδέρφια τους που ήθελαν να ελευθερώσουν ενώ στους Αρμένιους με φανερή εχθρότητα. Στις 27 Μαΐου 1918 το Αζερμπαϊτζάν κήρυξε την ανεξαρτησία του, με την υποστήριξη της Τουρκίας. Η Αρμενία περικυκλωμένη από δύο ανεξάρτητες δημοκρατίες κήρυξε και αυτή την ανεξαρτησία της στις 28 Μαΐου 1918. Η κατάσταση παρόλα αυτά εξακολουθούσε να παραμένει κρίσιμη, με τα σύνορα στη Δυτική Αρμενία να έχουν αλλάξει, ενώ στα ανατολικά υπήρχαν ακόμη οι διαφιλονικούμενες περιοχές του Καραμπάχ και της Ζάνγκεζουρ.

Στις 5 Αυγούστου 1918 πραγματοποιήθηκε το Πρώτο Συνέδριο των Αρμενίων του θύλακα, κατά το οποίο ανακηρύχθηκε η ανεξαρτησία του. Οι Τούρκοι, με τη βοήθεια των Τατάρων, απέκλεισαν την περιοχή προκαλώντας λεηλασίες στα αρμενικά χωριά του Καραμπάχ. Αποτέλεσμα των ραγδαίων εξελίξεων ήταν η οργάνωση του Δεύτερου Συνεδρίου στις 20 Σεπτεμβρίου 1918 κατά το οποίο οι Αρμένιοι της περιοχής διακήρυξαν την άρνησή τους να υποταχθούν στους Αζέρους. Τελικά, ο τουρκικός στρατός εισέβαλε στην πρωτεύουσα Σούσι, πραγματοποιώντας λεηλασίες και σφαγές, χωρίς όμως να μπορεί να εξασφαλίσει τον έλεγχο της περιοχής, λόγω της σθεναρής αντίστασης που προέβαλαν οι Αρμένιοι κάτοικοι. Οι εξελίξεις αυτές προκάλεσαν το ενδιαφέρον των Βρετανών, οι οποίοι μετακίνησαν ένα τμήμα του στρατού τους από τη Βαγδάτη στο Βόρειο Ιράν. Τελικά, το φθινόπωρο του 1918 υπογράφηκε η «Συνθήκη του Μούδρου»,⁷² σύμφωνα με την οποία ο Καύκασος ανήκε στη σφαίρα επιρροής της Βρετανίας. Παρόλες τις ελπίδες των Αρμενίων ότι η

⁷¹ «**Συνθήκη Μπρέστ–Λιτόφσκ**»: Ιστορική συνθήκη που υπογράφηκε στις 3 Μαρτίου του 1918, στην ομώνυμη πόλη της άλλοτε Λευκορωσίας, μεταξύ της Μπολσεβίκικης Ρωσίας και των Κεντρικών δυνάμεων, κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Ένας από τους όρους της συνθήκης ήταν η παράδοση της Υπερκαυκασίας στην «Οθωμανική Αυτοκρατορία».

⁷² «**Συνθήκη του Μούδρου**»: Η συμφωνία ανακωχής, που υπογράφηκε στον όρμο του Μούδρου της Λήμνου, στις 31 Οκτωβρίου 1918, μεταξύ της Αντάντ (Entente) και της «Οθωμανικής Αυτοκρατορίας», σηματοδοτώντας ουσιαστικά και τη λήξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

είσοδος των Βρετανών στο Μπακού θα βελτιώσει την κατάσταση, γρήγορα έγινε αντιληπτό ότι οι Βρετανοί δεν συμμερίζονταν τις προσδοκίες τους.

Μόλις ένα χρόνο αργότερα οι Βρετανοί, έχοντας ήδη ανοικτά πολλά μέτωπα ανά την υφήλιο, αποχώρισαν από την περιοχή, τη στιγμή που είχε επιβληθεί στρατιωτικός αποκλεισμός του Καραμπάχ από τους Αζέρους. Η συνεχιζόμενη πίεσή τους απέδωσε τους πρώτους καρπούς στο Έβδομο Συνέδριο, που πραγματοποιήθηκε στις 12 Αυγούστου, όπου και αναγνωρίστηκε προσωρινά, μέχρι την ολοκλήρωση των διαπραγματεύσεων για την ειρήνη, η εξουσία της κυβέρνησης των Αζέρων στο Ναγκόρνο Καραμπάχ, παραμένοντας όμως στην ηγεσία το Εθνικό Συμβούλιο των Αρμένιων.

6.3.2 Η σοβιετική περίοδος

Στις 29 Απριλίου 1920 ο ρωσικός στρατός επωφελήθηκε από την αναταραχή στην περιοχή και εισέβαλε στο Μπακού, μετατρέποντας το Αζερμπαϊτζάν σε Σοβιετική Δημοκρατία. Μια από τις πρώτες κινήσεις του Σοβιετικού Αζερμπαϊτζάν ήταν η επίδοση τελεσιγράφου στην μη Σοβιετική Αρμενία να αποσύρει τις δυνάμεις της από τις περιοχές της Ζάνγκεζουρ και του Καραμπάχ, προκειμένου να τερματιστούν οι εχθροπραξίες. Οι Αρμένιοι του Καραμπάχ απέρριψαν κατηγορηματικά το αζέρικο τελεσίγραφο, αφού πρώτα συγκάλεσαν το Ένατο Συνέδριο (23 Απριλίου 1920) και αποφάσισαν την ένωσή τους με την Αρμενία, θεωρώντας ταυτόχρονα άκυρες τις αποφάσεις του Συνεδρίου του προηγούμενου Αυγούστου. Τελικά, υπό το φόβο της πτώσης της περιοχής στα χέρια των Αζέρων, αποφασίστηκε να παραδοθεί ο θύλακας στους μπολσεβίκους, ως μικρότερο αναγκαίο κακό.

Στη Γενική Συνέλευση του Κομμουνιστικού Κόμματος, που πραγματοποιήθηκε στις 7 Ιουλίου 1920 αποφασίστηκε ότι τα ρωσικά στρατεύματα θα κατέχουν τις τρεις διαφιλονικούμενες επαρχίες. Η Αρμενία, μη έχοντας την απαιτούμενη δύναμη να αντιδράσει, υπέγραψε στις 10 Αυγούστου τη συγκεκριμένη συμφωνία στην Τιφλίδα της Γεωργίας.

Παράλληλα με τις κινήσεις των μπολσεβίκων στην περιοχή, οι κεμαλιστές παρέμεναν πάντα σε ετοιμότητα, επιθυμώντας να εκμεταλλευτούν την οποιαδήποτε ευκαιρία που θα τους παρουσιαζόταν. Η ευκαιρία δεν άργησε να δοθεί, όταν το Σεπτέμβριο του 1920 ο Κεμάλ αντιλήφθηκε ότι η Ρωσία δεν ήταν διατεθειμένη τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή να βοηθήσει την Αρμενία και εξαπέλυσε εναντίων της σφοδρή επίθεση. Οι τουρκικές νίκες στο πεδίο της μάχης προκάλεσαν την έντονη ανησυχία της Μόσχας που αποφάσισε να διατηρήσει στη σφαίρα επιρροής της την Αρμενία, διασπώντας με τον τρόπο αυτό το κοινό μέτωπο Τουρκίας Αζερμπαϊτζάν. Έτσι ο ρωσικός στρατός εισέβαλε από το βορρά το Νοέμβριο, προκαλώντας τη σοβιετοποίηση της Αρμενίας.

Η εξέλιξη αυτή δημιούργησε νέα δεδομένα στην περιοχή, αφού πλέον δυο Σοβιετικές Δημοκρατίες (Αρμενία και Αζερμπαϊτζάν) διεκδικούσαν τρεις διαφιλονικούμενες περιοχές (Ναχιτσεβάν, Καραμπάχ και Ζάνγκεζουρ). Το κλίμα που επικρατούσε εκείνη την περίοδο και διατυπώθηκε και από τον ίδιο το Στάλιν είναι ότι το Σοβιετικό Αζερμπαϊτζάν θα παραιτηθεί από τις αξιώσεις του. Πράγματι, το Γραφείο του Καυκάσου του Κομμουνιστικού Κόμματος αποφάσισε στις 3 Ιουνίου 1921 ότι το Ναγκόρνο Καραμπάχ ανήκει στην Σοβιετική Αρμενία ενώ την επόμενη μέρα το συγκεκριμένο διάταγμα κοινοποιήθηκε στις πρωτεύουσες των δύο χωρών. Στις 4 Ιουλίου το Γραφείο αποφάσισε να ενώσει την Αρμενία με το Καραμπάχ, ύστερα από την διεξαγωγή δημοψηφίσματος. Η πλευρά των Αζέρων πρόβαλε ισχυρές ενστάσεις στην εξέλιξη αυτή, υποχρεώνοντας το Γραφείο να συγκαλέσει νέα συνεδρίαση την

επόμενη μέρα. Η νέα απόφαση που εκδόθηκε ήταν διαμετρικά αντίθετη από την αρχική, υποστηρίζοντας ότι για λόγους ειρηνικής διαβίωσης των χριστιανικών και μουσουλμανικών πληθυσμών της περιοχής αλλά και για οικονομικούς λόγους, το Ναγκόρνο Καραμπάχ θα παραμείνει στο εσωτερικό των συνόρων του Σοβιετικού Αζερμπαϊτζάν. Η εξήγηση που δίνεται ως η πλέον πιθανή για την συγκεκριμένη αλλαγή κατεύθυνσης είναι ότι συνεκτιμήθηκαν η δημογραφική και οικονομική σπουδαιότητα του Αζερμπαϊτζάν, οι στενές σχέσεις των ανώτατων αρχών της Μόσχας με την Άγκυρα και η επιθυμία να ικανοποιηθεί η μουσουλμανική ανατολή.

Το Ναγκόρνο Καραμπάχ εντάχθηκε στα εδάφη του Αζερμπαϊτζάν στις 5 Ιουλίου 1921, υπό τον όρο της «εκτεταμένης τοπικής αυτονομίας». Ομοίως, στις 9 Φεβρουαρίου 1924 και η «Σοβιετική Σοσιαλιστική Δημοκρατία του Ναχitseβάν» ενώθηκε διοικητικά με το Αζερμπαϊτζάν, ενώ η τρίτη διαφιλονικούμενη περιοχή (Ζάνγκεζουρ) παρέμεινε στη κατοχή της Σοβιετικής Αρμενίας.

6.3.3 Προσπάθειες επανένωσης Αρμενίας - Καραμπάχ

Το 1936 καταργήθηκε η ΟΣΣΔΥ και δημιουργήθηκαν οι Σοβιετικές Σοσιαλιστικές Δημοκρατίες των τριών κρατών της Υπερκαυκασίας, χωρίς να επέλθει καμία αλλαγή στα εδαφικά τους σύνορα. Η κατάργηση της Ομοσπονδίας, όπως ήταν αναμενόμενο αύξησε την εξάρτηση του Ορεινού Καραμπάχ από το Αζερμπαϊτζάν. Το Γεραβάν έθεσε αμέσως στον Στάλιν το θέμα της συνένωσής του με τον θύλακα, χωρίς όμως η κίνηση αυτή να καταφέρει να αλλάξει την επιλογή των σοβιετικών.

Ο επόμενος σταθμός, στην προσπάθεια αλλαγής του status quo στην περιοχή, ταυτίζεται με την συμπλήρωση των σαράντα χρόνων από την ένταξη της Αρμενίας στη Σοβιετική Ομοσπονδία, στις αρχές δηλαδή της δεκαετίας του '60. Πιο συγκεκριμένα, τον Μάιο του 1963 παραδόθηκε αίτημα στον Γενικό Γραμματέα του Κομμουνιστικού Κόμματος και ηγέτη της Σοβιετικής Ένωσης Νικήτα Χρουστσόφ, το οποίο έφερε την υπογραφή 2500 Αρμενίων του Καραμπάχ και ανέφερε την επιθυμία τους για ένωση είτε με την Αρμενία είτε ακόμη και με τη Ρωσία. Οι λόγοι τους οποίους επικαλούνταν οι Αρμένιοι στο αίτημά τους αφορούσαν τις διάφορες μορφές καταπιεστικής πολιτικής του Αζερμπαϊτζάν αναφορικά με τον θύλακα. Το συγκεκριμένο αίτημα δεν έτυχε θετικής αντιμετώπισης από το Κρεμλίνο, γεγονός που δεν αποθάρρυνε το λαό του Καραμπάχ αλλά τους οδήγησε σε εντατικοποίηση των προσπαθειών τους. Τον Απρίλιο του 1965, πραγματοποιήθηκε μια μεγαλειώδης συγκέντρωση στην πρωτεύουσα της Αρμενίας, κατά τη διάρκεια του εορτασμού των 50 χρόνων από την αρμένικη γενοκτονία. Το κύριο αίτημα της συγκεκριμένης συγκέντρωσης παρέμενε η ένωση του θύλακα με την Αρμενία ή τη Ρωσία, με το Κρεμλίνο όμως να απαντά ότι δεν είναι δυνατή η αλλαγή των εσωτερικών συνόρων της Σοβιετικής Ένωσης.

Η άνοδος στην ηγεσία της Σοβιετικής Ένωσης του Μιχαήλ Γκορμπατσόφ, καθώς και η υιοθέτηση των όρων της «αναδιάρθρωσης – διαφάνειας» (perestroika – glasnost) δημιούργησαν νέες προσδοκίες στην πλευρά των Αρμενίων για επίλυση του χρονίζοντος προβλήματος, μέσω της συνένωσης του θύλακα με την Αρμενία. Οι προσδοκίες αυτές αποτυπώθηκαν σε ένα νέο αίτημα της Αρμένικης Ακαδημίας Επιστημών, που απεστάλη στον ηγέτη της Σοβιετικής Ένωσης. Η διαμορφωθείσα μάλιστα, εδώ και δεκαετίες, κατάσταση άρχισε να αλλάζει κατεύθυνση όταν τον Φεβρουάριο του 1988 το Σοβιέτ του Καραμπάχ ζήτησε από τα αντίστοιχα της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν να συνεργαστούν, ώστε να υπάρξει θετική εξέλιξη στη μεταφορά της περιοχής από τη διοικητική εξουσία της ΣΣΔ του Αζερμπαϊτζάν στην αντίστοιχη της Αρμενίας. Όπως ήταν αναμενόμενο, τα νέα έτυχαν θερμής υποδοχής

από το Γερεβάν, με τους Αρμένιους να πραγματοποιούν μεγάλες συγκεντρώσεις στην πρωτεύουσα, αλλά και έντονης αντίδρασης από το Μπακού, με τη βία να κυριαρχεί τόσο στην περιοχή του θύλακα όσο και σε περιοχές κοντά στην πρωτεύουσα του Αζερμπαϊτζάν. Ο Σοβιετικός ηγέτης, αντικρύζοντας την έκρυθμη κατάσταση, ζήτησε και από τις δύο μεριές να σταματήσουν οι διαδηλώσεις και η βία και να ξεκινήσουν οι διαπραγματεύσεις, με σκοπό τη δίκαιη επίλυση του προβλήματος.

Την υπόθεση ανέλαβε να διεκπεραιώσει το Ινστιτούτο Ανατολικών Σπουδών της Μόσχας, το οποίο κατέληξε στην ετυμηγορία του το Μάρτιο του 1988. Τα κυριότερα σημεία της ετυμηγορίας αυτής συντάσσονταν πλήρως με τις θέσεις του Μπακού και ανέφεραν ότι η ένωση του θύλακα με την Αρμενία δεν ήταν επιθυμητή, ο λαός θα έπρεπε να επιστρέψει στην καθημερινή – ήσυχη ζωή του και θα έπρεπε επίσης να καταλογιστούν ευθύνες στους Αρμένιους για τις κατά καιρούς συγκρούσεις στην περιοχή. Για ακόμη μία φορά οι Αρμένιοι αισθάνθηκαν προδομένοι και αντιλήφθηκαν ότι η πολυπόθητη λύση στο χρονίζον πρόβλημα του θύλακα δεν θα έρχονταν, ούτε από την κυβέρνηση Γκορμπατσόφ. Οι διαδηλώσεις στην πρωτεύουσα Γερεβάν εντάθηκαν, όπως επίσης και οι συγκρούσεις, τις περισσότερες φορές αιματηρές, μεταξύ Αρμένιων και Αζέρων.

Η τεταμένη κατάσταση οδήγησε στη σύγκλιση του Δέκατου Ένατου Συνεδρίου στη Μόσχα, χωρίς όμως να υπάρξει κάποια ουσιαστική διαφοροποίηση. Η ρωσική πλευρά απέκλεισε για άλλη μια φορά οποιαδήποτε αλλαγή στα εσωτερικά της σύνορα. Το γεγονός αυτό οδήγησε την ηγεσία του Ναγκόρνο Καραμπάχ να αποφασίσει να ασκήσει περισσότερη πίεση στη Μόσχα, μέσω της μονομερούς απόσχισης του από το Αζερμπαϊτζάν, κίνηση πρωτοφανή στα χρονικά της Ένωσης. Η ετυμηγορία της Μόσχας δεν μεταβλήθηκε, γεγονός που προκάλεσε την απογοήτευση των Αρμένιων για ακόμα μια φορά. Οι κατά τόπους συγκρούσεις μεταξύ των δύο λαών συνεχίστηκαν, ενώ εντάθηκε το κύμα των διωγμών των Αρμένιων, τόσο από το Μπακού όσο και από άλλες μεγάλες αζέρικες πόλεις και χωριά. Περίπου 200.000 Αρμένιοι εγκατέλειψαν τις πατρογονικές περιοχές τους, που τώρα ανήκαν στη δικαιοδοσία των Αζέρων.

Στις αρχές του 1989 υπήρξε μια μετακίνηση στην αδιάλλακτη στάση της Ρωσίας, η οποία όμως δεν ικανοποίησε τα αιτήματα του Γερεβάν. Πιο συγκεκριμένα, η Μόσχα εγγυήθηκε για τον θύλακα μια ειδική μορφή διοίκησης, γεγονός που σήμαινε ότι θα διοικούσαν απευθείας από τη Μόσχα, θα παρέμενε όμως στο εσωτερικό του Αζερμπαϊτζάν. Η θετική ανάγνωση της εξέλιξης ήταν η απεμπλοκή από την αυθαίρετη και ορισμένες φορές αυταρχική διοίκηση του θύλακα από το Μπακού. Παρόλα αυτά, οι Αρμένιοι δεν μπορούσαν να παραβλέψουν το γεγονός ότι ούτε ένωση με την Αρμενία προβλέπονταν ούτε διαχείριση της περιοχής από το Γερεβάν. Η υιοθέτηση της συγκεκριμένης πρότασης δεν οδήγησε σε αποκλιμάκωση της κατάστασης και αντικαταστάθηκε, πριν το τέλος του 1989, από στρατιωτική διοίκηση. Το κλίμα έντασης και οι βίαιες, σε αρκετές περιπτώσεις συγκρούσεις συνεχίστηκαν με αμείωτο ρυθμό. Τα σύνορα των δύο χωρών, που είχαν χαραχτεί το 1923, έπαιρναν ολοένα και περισσότερο το χαρακτήρα εθνικών συνόρων ενώ η κατάσταση είχε οδηγηθεί στην πόλωση.

Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης το 1991 οδήγησε στην ανεξαρτητοποίηση των δύο αντιμαχόμενων κρατών. Τα κύρια χαρακτηριστικά των πρώτων χρόνων, μακριά από την Σοβιετική κηδεμονία, ήταν οι εκτεταμένες οικονομικές δυσκολίες των κρατών της περιοχής καθώς και η εισβολή της Αρμενίας στο Καραμπάχ.

Τα οικονομικά προβλήματα των Αρμενίων επιδεινώθηκαν ακόμη περισσότερο από αυτή τη σύγκρουση, καθώς το Μπακού επέβαλε αεροπορικό και σιδηροδρομικό αποκλεισμό στο Γερεβάν. Το εμπάργκο τσάκισε την οικονομία της Αρμενίας καθώς το 85% των εισαγωγών και εξαγωγών της γίνονταν μέσω σιδηροδρόμου. Το 1993 οι Τούρκοι, συντασσόμενοι πλήρως με την πολιτική των αδερφών Αζέρων, επέβαλαν τον δικό τους αποκλεισμό στο Γερεβάν, σε μια προσπάθεια να προκαλέσουν ασφυξία στον ανατολικό τους γείτονα.

Η πολεμική αντιπαράθεση του Ναγκόρνο Καραμπάχ τελείωσε με την κατάπαυση του πυρός που υπογράφηκε το 1994, ύστερα από συντονισμένες προσπάθειες κυρίως της ρωσικής ηγεσίας. Επιχειρώντας έναν απολογισμό, ο πόλεμος θεωρείται μάλλον επιτυχημένος για τους Αρμένιους του Καραμπάχ, διότι κατόρθωσαν να ελέγξουν το 14% του εδάφους του Αζερμπαϊτζάν, χωρίς όμως να επιτύχουν την διεθνή αναγνώριση της ανεξαρτησίας του θύλακα. Τα σύνορα της Αρμενίας με το Αζερμπαϊτζάν και την Τουρκία παραμένουν κλειστά, γεγονός που επιδρά καταλυτικά στην προσπάθεια περεταίρω ανάπτυξης των οικονομιών των χωρών αυτών. Την προσπάθεια για εξεύρεση καθολικά αποδεκτής λύσης στο πρόβλημα του Ναγκόρνο Καραμπάχ έχει αναλάβει η «Ομάδα Μινσκ» του Οργανισμού για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ).

6.3.4 Τελευταίες εξελίξεις

Το τεταμένο κλίμα των σχέσεων των δύο χωρών, που επικράτησε από τις αρχές του τρέχοντος αιώνα έως και τις μέρες μας, υπογραμμίστηκε τόσο από τις σποραδικές συγκρούσεις μεταξύ διαφορετικών εθνοτικών και θρησκευτικών ομάδων, που ανήκουν σε αυτές, όσο και από το πλήθος των αποτυχημένων συναντήσεων σε ανώτατο επίπεδο αλλά και των δηλώσεων που ακολούθησαν. Μια τέτοια χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί η σύνοδος κορυφής που πραγματοποίησε ο ΟΑΣΕ στο Μόναχο το Νοέμβριο του 2009, μεταξύ των Προέδρων των δύο χωρών. Ο Αζέρος Πρόεδρος πριν από τη σύνοδο είχε δηλώσει ότι *«Εάν η συνάντηση αυτή τελειώσει χωρίς αποτέλεσμα, τότε οι ελπίδες μας στη διαδικασία διαπραγμάτευσης θα εξαντληθούν, οπότε δεν θα έχουμε άλλη επιλογή. Έχουμε το πλήρες δικαίωμα να ελευθερώσουμε τα εδάφη μας με στρατιωτικά μέσα»*.⁷³ Τελικά η συνάντηση δεν απέδωσε τα αναμενόμενα αποτελέσματα και η ένταση μεταξύ των δύο χωρών διατηρήθηκε.

Στα τέλη του 2015 οι Πρόεδροι της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν συναντήθηκαν ξανά στην Ελβετία, σε μια προσπάθεια διερεύνησης των περιπτώσεων εκείνων που οδηγούν κατά καιρούς στην παραβίαση της εκεχειρίας. Οι συζητήσεις απέβησαν τελικά άκαρπες, χωρίς να μπορέσουν οι δύο ηγέτες να συμφωνήσουν σε μια κατεύθυνση απομάκρυνσης της πιθανότητας μελλοντικής σύγκρουσης.

Έτσι, τα μεθοριακά επεισόδια στη Γραμμή Επαφής του θύλακα με το Αζερμπαϊτζάν συνεχίστηκαν και τον Απρίλιο του 2016 η κατάσταση οδηγήθηκε στην ένοπλη σύγκρουση μεταξύ των δύο χωρών. Ύστερα από τέσσερις ημέρες πολεμικών επιχειρήσεων το Αζερμπαϊτζάν, που είχε καταφέρει να εξοπλιστεί καλύτερα, ανέκτησε την κυριαρχία μερικών περιοχών γύρω από το Καραμπάχ. Η εκεχειρία που

⁷³ <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/azerbaijan/6631572/Azerbaijan-military-threat-to-Armenia.html>

υπογράφηκε τις επόμενες ημέρες, δεν επέφερε τον πλήρη τερματισμό των συγκρούσεων στα χρόνια που ακολούθησαν.

Στο πλαίσιο των προσπαθειών της «Ομάδας Μινσκ», διοργανώθηκε στην Ελβετία στα τέλη του 2017 μια σύσκεψη κορυφής, όπου και συναντήθηκαν εκ νέου οι Πρόεδροι των δύο χωρών, προκειμένου να συζητήσουν για την εξεύρεση μιας κοινά αποδεκτής λύσης στο πρόβλημα. Οι Πρόεδροι συμφώνησαν να μειώσουν τις εντάσεις στη Γραμμή Επαφής του θύλακα με το Αζερμπαϊτζάν.

6.4 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η νότια περιοχή του Καυκάσου φιλοξενεί δύο κράτη, οι λαοί των οποίων διακρίνονται από τη διαφορετική τους καταγωγή, τις διαφορετικές θρησκευτικές πεποιθήσεις, το διαφορετικό πολιτιστικό τους υπόβαθρο, τη διαφορετική γλώσσα, τον διαφορετικό τους γενικά πολιτισμό. Η διαφορετικότητα αυτή που χαρακτηρίζει την Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν εξέλαβε τη μορφή της απλής αντιδικίας, κατά την περίοδο της Σοβιετικής κηδεμονίας και μετουσιώθηκε σε πολεμική διαδικασία, υπό το καθεστώς της ανεξαρτησίας των δύο κρατών.

Το διαφιλονικούμενο καθεστώς της διοικητικής υπαγωγής του ανεξάρτητου, από τη μία πλευρά, ταυτόχρονα όμως και αμφισβητούμενου, από την άλλη, θύλακα του Ναγκόρνο Καραμπάχ εξακολουθεί να διατηρεί το αρνητικό επίπεδο στις σχέσεις των δύο χωρών. Αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα «frozen conflict», δηλαδή μιας κατάστασης που ενώ υπάρχει κατάπαυση του πυρός, μετά από ένοπλη σύγκρουση, εντούτοις δεν έχει υπογραφεί καμία συνθήκη ειρήνης, διατηρώντας έτσι το ενδεχόμενο της αναζωπύρωσης.

Την επίλυση του συγκεκριμένου χρονίζοντος προβλήματος έχει αναλάβει η «Ομάδα Μινσκ» του ΟΑΣΕ, χωρίς όμως να έχει καταγραφεί, έως τις μέρες μας, σημαντική θετική εξέλιξη στις διαπραγματεύσεις, γεγονός που αποδεικνύεται από τα σχετικά πρόσφατα γεγονότα του Απριλίου του 2016. Παρόλα αυτά, τόσο ο ρόλος της «Ομάδας Μινσκ» όσο και της Ρωσίας (που αποτελεί μέλος της Ομάδας), στο μαλακό υπογάστριο της οποίας λαμβάνει χώρα η συγκεκριμένη διένεξη, θεωρείται κομβικός στην εξεύρεση μιας κοινά αποδεκτής λύσης, που θα επιφέρει την ειρήνευση στην περιοχή αλλά και την οικονομική πρόοδο των νεοσύστατων, πρώην Σοβιετικών, δημοκρατιών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: ΜΕΓΑΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΚΑΙ ΕΛΛΑΔΑ

7.1 ΡΩΣΙΑ

Η ξαφνική κατάρρευση της ΕΣΣΔ, εκτός από τα μεγάλα οικονομικά προβλήματα που κληροδότησε στο διάδοχο ρωσικό κράτος, έφερε στην επιφάνεια και άλλα θέματα ύψιστης σημασίας, που άπτονταν της εξωτερικής πολιτικής της χώρας. Πιο συγκεκριμένα, η έλλειψη ξεκάθαρης στρατηγικής κατεύθυνσης ήρθε στο προσκήνιο μέσα από τρεις ευρείες και εν μέρει αλληλοκαλυπτόμενες στρατηγικές επιλογές, που σχετιζόνταν με το ενδιαφέρον της Ρωσίας για τη θέση της έναντι της Αμερικής. Η πρώτη σχολή σκέψης έδινε προτεραιότητα στην «ώριμη στρατηγική σχέση εταιρών», άποψη που για μερικούς υποστηρικτές της ήταν στην πραγματικότητα ο κωδικός όρος που προσδιόριζε την παγκόσμια συγκυριαρχία. Η δεύτερη σχολή σκέψης έδινε έμφαση στο «εγγύς εξωτερικό», ως το κύριο μέλημα της Ρωσίας. Ενώ μερικοί οπαδοί αυτής της άποψης υποστήριζαν ένα είδος οικονομικής ολοκλήρωσης, υπό την κυριαρχία της Μόσχας, άλλοι ανέμεναν ότι τελικά ο αυτοκρατορικός έλεγχος θα αποκατασταθεί σε κάποιο βαθμό, δημιουργώντας έτσι μια δύναμη πιο ικανή να αντισταθμίσει την αντίστοιχη της Αμερικής και της Ευρώπης. Η τρίτη επιλογή κατεύθυνσης υποστήριζε την ανάγκη δημιουργίας «αντισυμμαχίας», που θα περιλάμβανε κάποιο είδος ευρασιατικού αντιαμερικανικού συνασπισμού, με στόχο τη μείωση της αμερικανικής υπεροχής στην Ευρασία. Αν και αρχικά, η πρώτη επιλογή παρουσιαζόταν ως κυρίαρχη μεταξύ της ηγετικής ομάδας του Προέδρου Γιέλτσιν, αργότερα η δεύτερη επιλογή επικράτησε πολιτικά. Η αντίστοιχη τρίτη παρουσίαστηκε κυρίως ως αντίδραση στο εξαπλωνόμενο αίσθημα ότι η μετασοβιετική στρατηγική της Ρωσίας ήταν ασαφής και ελλιπής.⁷⁴

Οι πολεμικές επιχειρήσεις στο Ναγκόρνο Καραμπάχ, που είχαν ξεκινήσει πριν την κατάρρευση της ΕΣΣΔ, συνεχίζονταν με αμείωτο ρυθμό και αποτελούσαν πηγή κινδύνου στα νότια σύνορα της χώρας, απαιτώντας την άμεση εξεύρεση λύσης. Τα μεγάλα προβλήματα που αντιμετώπιζε το διάδοχο ρωσικό κράτος την συγκεκριμένη περίοδο δεν του επέτρεπαν την αποκλειστική ενασχόλησή του με το πρόβλημα, για τον τερματισμό της σύγκρουσης. Παράλληλα, η διακήρυξη της επιθυμίας των ΗΠΑ για κατάπαυση της σύγκρουσης συμβάδιζε με την αντίστοιχη ρωσική, έχοντας βέβαια διαφορετική στόχευση από αυτή της Μόσχας για την περιοχή. Έτσι οι δύο δυνάμεις εντάχθηκαν το 1992 στην «Ομάδα Μινσκ» του ΟΑΣΕ, ενθάρρυναν την ειρηνική και διαπραγματευτική επίλυση της σύγκρουσης και κατάφεραν, το 1994, την πολυπόθητη κατάπαυση του πυρός.

Ένας από τους βασικότερους πυλώνες της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, με απτά αποτελέσματα στην ανάκαμψη της αρχικά πολύπαθης ρωσικής οικονομίας, αποτελεί ο έλεγχος της διαμετακόμισης του μεγάλου ενεργειακού πλούτου της Κασπίας, που ανήκει στο Αζερμπαϊτζάν. Η Μόσχα μετέλθε διάφορων μεθόδων προκειμένου να πετύχει το σκοπό της. Η φυσική παρουσία των ρωσικών στρατευμάτων στο αζέρικο έδαφος δεν απέδωσε τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Όταν λοιπόν ο στρατός αποχώρησε το 1993, η Μόσχα επιχείρησε να αξιοποιήσει την παροχή προστασίας προς το Γερεβάν, ως μοχλό πίεσης που θα ευθυγράμμιζε το Μπακού με τα συμφέροντά της. Επίσης, προσπάθησε να τερματίσει τις συγκρούσεις στην Τσετσενία, ώστε να μην αχρηστεύσει τον αγωγό Μπακού – Νοβόροσισκ.

Οι στενοί θρησκευτικοί δεσμοί της Μόσχας με το Γερεβάν αλλά και οι διαμορφούμενοι διεθνείς στρατηγικοί συσχετισμοί στην περιοχή του Καυκάσου, επέτρεψαν

⁷⁴ Brzezinski Z., ό.π. no 1, σελ. 172 - 173

στη Ρωσία τη διατήρηση ισχυρής στρατιωτικής δύναμης στα αρμένικα εδάφη, γεγονός που έβρισκε καθόλα σύμφωνη και την ίδια την Αρμενία, εξασφαλίζοντάς της αποτρεπτική δύναμη ενάντια στην Τουρκία. Ο άξονας Τουρκία – Αζερμπαϊτζάν «εξισορροπήθηκε» από τον άξονα Αρμενία – Ρωσία. Το επιστέγασμα αυτής της προσέγγισης μεταξύ των δύο χωρών ήταν η υπογραφή, το 1997, της «Συμφωνίας Φιλίας, Συνεργασίας και Αμοιβαίας Υποστήριξης», που εξασφάλιζε τη συνδρομή βοήθειας σε περίπτωση επίθεσης από τρίτο κράτος. Η συγκεκριμένη συμφωνία αποτέλεσε την πρώτη προσπάθεια της Ρωσίας στη μετασοβιετική εποχή να αναλάβει τον αυξημένο ρόλο εποπτείας στην περιοχή του Νοτίου Καυκάσου, που θεωρούσε ότι της αναλογεί.

Η έλευση του 21^{ου} αιώνα σημαδεύτηκε από την ανάδειξη στην εξουσία της Ρωσίας του Βλαντιμίρ Πούτιν. Ο Ρώσος Πρόεδρος επιχείρησε αρχικά να απαλλάξει τη χώρα του από τα προβλήματα που κληρονόμησε από τον προκάτοχό του. Μόλις κατάφερε να σταθεροποιήσει την οικονομία και να ισχυροποιήσει τη θέση της στο εσωτερικό, προσπάθησε να αυξήσει την επιρροή της στο εγγύς εξωτερικό και στην συνέχεια σε όλο τον κόσμο. Σχεδόν ταυτόχρονα με την ανάδειξή του στην εξουσία της Ρωσίας συνέβη και η αλλαγή της ηγεσίας στις ΗΠΑ, γεγονός που ο Πρόεδρος Πούτιν προσπάθησε να εκμεταλλευτεί, οικοδομώντας μια στενή σχέση με τον Πρόεδρο Μπους. Γενικά, η εξωτερική πολιτική του Ρώσου Προέδρου, μέχρι το 2004, παρουσίασε αξιοσημείωτη σύμπλευση με την αντίστοιχη της Αμερικής και προσανατολίστηκε στην ισχυροποίηση της θέσης της Ρωσίας, μέσα από τη διεθνή συνεργασία, τη διατήρηση του status quo, τη δραστηριοποίησή της στον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας αλλά και τη μη αμφισβήτηση της υπεροχής των ΗΠΑ.

Η πρώτη αξιοσημείωτη αλλαγή στη συγκεκριμένη στόχευση παρατηρήθηκε την περίοδο 2005 – 2008, με την Μόσχα να παρουσιάζει μια περισσότερο επιθετική εξωτερική πολιτική, κυρίως προς τις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, επιχειρώντας με τον τρόπο αυτό να αυξήσει την επιρροή της στο εγγύς εξωτερικό. Η εμπλοκή της στο πόλεμο της Νότιας Οσετίας το 2008 διέλυσε τις αυταπάτες της Γεωργίας για περαιτέρω προσέγγιση με τους δυτικούς θεσμούς και έστειλε ένα σαφές μήνυμα στις ΗΠΑ αλλά και στην Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν ότι δεν θα ανεχθεί την επέκταση του NATO στην περιοχή του Καυκάσου.

Η διαδοχή του Προέδρου Πούτιν από τον Ντμίτρι Μεντβέντεφ εγκαινίασε μια νέα περίοδο στις σχέσεις με την Αμερική, η οποία υποστήριξε την επαναπροσέγγιση των δύο χωρών. Ο Πρόεδρος Μεντβέντεφ μαζί με τον ομόλογό του Πρόεδρο Ομπάμα επιχείρησαν να βελτιώσουν τις σχέσεις Μόσχας – Ουάσιγκτον, επιτυγχάνοντας μια σειρά συμφωνιών, όπως το προσωρινό πάγωμα της εγκατάστασης της αμερικανικής αντιβαλλιστικής ασπίδας στην Αν. Ευρώπη καθώς και η μείωση των πυρηνικών όπλων. Στο χρονίζον πρόβλημα του Ναγκόρνο Καραμπάχ η συμβολή των δύο δυνάμεων απέτυχε στην εξεύρεση μιας κοινά αποδεκτής λύσης, ώστε να επέλθει η οριστική ειρήνευση στην περιοχή. Τελικά, η προσπάθεια επαναπροσέγγισης Ρωσίας – ΗΠΑ δεν κράτησε για πολύ, με τα πρώτα σημάδια της νέας εποχής να κάνουν την εμφάνισή τους ήδη από το 2010.

Η επάνοδος του Προέδρου Πούτιν στο ύπατο αξίωμα της Ρωσίας, σε συνδυασμό με τη στρατιωτική επέμβαση του NATO στη Λιβύη αλλά και την εξάπλωση των αραβικών εξεγέρσεων στη Συρία, αποτέλεσαν το εφαλτήριο της υιοθέτησης μιας πιο συγκρουσιακής εξωτερικής πολιτικής για τη Μόσχα. Η νέα στόχευση δημοσιοποιήθηκε με τον πλέον κατηγορηματικό τρόπο με την προσάρτηση της Κριμαίας αλλά και τη στρατιωτική εμπλοκή στη Συρία, καθιστώντας σαφές στην Ουάσιγκτον ότι η

Μόσχα θεωρεί ενταγμένο το εγγύς εξωτερικό της αλλά και τις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες του Καυκάσου στη σφαίρα επιρροής της.⁷⁵

Το αποτέλεσμα των συγκεκριμένων επιλογών της Ρωσίας αποτυπώθηκε με διαφορετικό τρόπο στις δυο πρώην σοβιετικές δημοκρατίες του Καυκάσου. Η οικονομικά υποδεέστερη Αρμενία υιοθέτησε τη μέθοδο της «εξωτερικής εξισορρόπησης», στηρίζοντας το σύνολο των ζητημάτων ασφαλείας που αντιμετώπιζε στη στρατηγική της συμμαχία με τη Ρωσία. Παράλληλα βέβαια, όντας απογοητευμένη από συγκεκριμένες κινήσεις της Ρωσίας, όπως η πώληση όπλων στο Αζερμπαϊτζάν και ο τετραήμερος πόλεμος του 2016 για το Ναγκόρνο Καραμπάχ, προσπάθησε να αναπτύξει ή και να ισχυροποιήσει τους δεσμούς της με τη Δύση, χωρίς όμως να επηρεάσει τη συμμαχία με τη Μόσχα. Από την άλλη μεριά, το πλουσιότερο Αζερμπαϊτζάν επιχείρησε να ισορροπήσει ανάμεσα στη Δύση και τη Ρωσία. Η εξόρυξη του ενεργειακού του πλούτου και η διαμετακόμισή του προς την Ευρώπη εγγυόνταν την οικονομική του ανάπτυξη περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη επιλογή. Η εγγύτητά του όμως με τη Ρωσία και οι πολυεπίπεδες σχέσεις που αναπτύχθηκαν στα 70 χρόνια της σοβιετικής κηδεμονίας απέρριπταν τη μονοδιάστατη στροφή του προς τη Δύση και επέβαλαν την υιοθέτηση επιλογών που δεν θα προκαλέσουν την αντίδραση της Μόσχας. Γενικά, η Ρωσία κατάφερε να οικειοποιηθεί σε μεγάλο βαθμό το ρόλο του ρυθμιστή των εξελίξεων στην περιοχή του Νοτίου Καυκάσου.

Οι σχέσεις Ρωσίας – Τουρκίας χαρακτηρίζονται από μεγάλη ιδιαιτερότητα, αφού στις περισσότερες των περιπτώσεων το όφελος της μιας μεταφράζονταν αυτόματα σε ζημία για την άλλη. Η περιοχή του Καυκάσου αποτέλεσε για πολλούς αιώνες πεδίο αντιπαράθεσης μεταξύ των δύο χωρών. Η άνοδος στην Προεδρία του Αζερμπαϊτζάν του τουρκικής καταγωγής Προέδρου Ελτσιμπέη το 1992 επέτρεψε στην Τουρκία να διεισδύσει στην περιοχή και δυσaráεστησε τη Ρωσία. Η πραξικοπηματική αντικατάστασή του (με ρωσική υποστήριξη) από τον Χέινταρ Αλίγιεφ άλλαξε τους διεθνείς στρατηγικούς συσχετισμούς, προκαλώντας τα αντίθετα συναισθήματα σε Τουρκία και Ρωσία. Παρόλες βέβαια τις πολιτικές αναταραχές στη νεοσύστατη αζέρικη δημοκρατία, η τουρκική διπλωματία, έχοντας τη συμπαράσταση των ΗΠΑ, κατάφερε να προωθήσει την κατασκευή του αγωγού Μπακού – Τιφλίδα – Τσευχάν, της διαμετακόμισης δηλαδή των υδρογονανθράκων της Κασπίας, διαμέσου των εδαφών της.

Στο πλαίσιο του ενεργειακού ανταγωνισμού των δύο χωρών εντάσσονται και οι αλλαγές που επέβαλε η Τουρκία ως προς το καθεστώς της ναυσιπλοΐας των στενών του Βοσπόρου. Σύμφωνα με τη «Συνθήκη του Μοντρέ»⁷⁶ δεν υπάρχει κανένας περιορισμός στην ελεύθερη ναυσιπλοΐα των εμπορικών πλοίων από τα στενά. Η Τουρκία, με αφορμή ένα ναυτικό ατύχημα το 1994, επέβαλε περιορισμούς στον αριθμό των πλοίων που κινούνται καθημερινά, στοχεύοντας προφανώς στον περιορισμό των δεξαμενόπλοιων που μεταφέρουν το «μαύρο χρυσό» από τα ρωσικά λιμάνια και στην επιβολή της αναγκαιότητας ύπαρξης του αγωγού που περνάει από το έδαφός της.

⁷⁵ <https://www.huffingtonpost.gr/entry/e-rosike-exoterike-politike-sta-18-chronia-pantodenamias-potetin-gr-5aad8405e4b0337adf844335>

⁷⁶ Η «Συνθήκη του Μοντρέ» ή «Συνθήκη για το καθεστώς των Στενών» αφορά στο καθεστώς των Στενών του Βοσπόρου και των Δαρδανελίων. Η συμφωνία υπογράφηκε το 1936 και παραχωρεί τον πλήρη έλεγχο των Στενών στην Τουρκία και εγγυάται την ελεύθερη ναυσιπλοΐα από τα μη στρατιωτικά πλοία σε καιρό ειρήνης. Οι όροι της αποτέλεσαν πηγή διαμάχης για χρόνια, κυρίως όσον αφορά τη διέλευση πολεμικών σκαφών της Σοβιετικής Ένωσης από τα Στενά στη Μεσόγειο θάλασσα.

Παρόλα αυτά, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια μεγάλη βελτίωση στις σχέσεις Μόσχας – Άγκυρας, η οποία οφείλεται κυρίως στη ιδεολογική αλλαγή στόχευσης της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, η οποία δεν δείχνει να συμπλέει υποχρεωτικά με τα συμφέροντα της Δύσης αλλά έχει στραμμένο το βλέμμα της και στην Ανατολή, προκειμένου να διασφαλίσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τα εθνικά της συμφέροντα. Εκτός από τη ραγδαία αύξηση των τουρκικών επενδύσεων στη ρωσική οικονομία, την εξαγωγή του ρωσικού αερίου στη Τουρκία μέσω του αγωγού Blue Stream, τη γενικότερη ανάπτυξη των εμπορικών δεσμών των δύο χωρών καθώς και την κατασκευή του πρώτου πυρηνικού εργοστασίου της Τουρκίας από ρωσική εταιρία,⁷⁷ η Τουρκία φαίνεται να έχει ανοίξει τις πύλες της για τον εκσυγχρονισμό ενός μέρους του οπλοστασίου της μέσω των ρωσικής κατασκευής αντιαεροπορικών πυραύλων S-400.⁷⁸ Η αποδέσμευση στρατιωτικού υλικού τελευταίας τεχνολογίας από την πλευρά της Ρωσίας και η πώλησή του στην Τουρκία αποτελεί κομβικό παράγοντα στη σύσφιξη των σχέσεων των δύο χωρών, συναντά όμως ταυτόχρονα την ισχυρή αντίδραση των ΗΠΑ.

7.2 ΗΠΑ

Στην τελευταία δεκαετία του 20^{ου} αιώνα συντελέστηκε μια τεκτονική μετατόπιση στις παγκόσμιες υποθέσεις. Για πρώτη φορά, μια μη ευρασιατική δύναμη αναδείχτηκε ως ο βασικός διαιτητής στον ευρασιατικό συσχετισμό δυνάμεων, απολαμβάνοντας ταυτόχρονα το χαρακτηρισμό της μεγαλύτερης παγκόσμιας δύναμης. Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης αποτέλεσε το τελευταίο βήμα στην ανάδυση μιας δύναμης του δυτικού ημισφαιρίου, των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, ως της μόνης και στην πραγματικότητα της πρώτης πραγματικά παγκόσμιας δύναμης. Η διατήρηση της στρατηγικής σπουδαιότητας της Ευρασίας γενικότερα αλλά και της ευρύτερης περιοχής της Κασπίας ειδικότερα, ως ζωτικού κέντρου ενεργειακής και οικονομικής ανάπτυξης, επηρέασε και εξακολουθεί να επηρεάζει την εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ. Το ζήτημα του τρόπου με τον οποίο μια Αμερική, με παγκόσμιες δεσμεύσεις, θα ασχοληθεί με τους πολύπλοκους συσχετισμούς δυνάμεων της περιοχής και ιδιαίτερα το αν θα εμποδίσει να εμφανιστεί μια κυρίαρχη και ανταγωνιστική ευρασιατική δύναμη, εξακολουθεί να έχει κεντρική σημασία για την ικανότητα της Αμερικής να ασκεί την παγκόσμια πρωτοκαθεδρία.⁷⁹

Στο πλαίσιο της ανάλυσης των διεθνών σχέσεων, ο Zbigniew Brzezinski⁸⁰ διακρίνει στρατηγικούς παίκτες και στρατηγικούς άξονες, η συμβολή και οι κινήσεις

⁷⁷ Το 2023 αναμένεται να τεθεί σε λειτουργία το πρώτο πυρηνικό εργοστάσιο της Τουρκίας στο Ακουγίου, το οποίο βρίσκεται στη περιοχή της Μερσίνας, βόρεια της Κύπρου. Την κατασκευή έχει αναλάβει η ρωσική εταιρία ROSATOM, ενώ η πυρηνική ισχύς των τεσσάρων πυρηνικών αντιδραστήρων του θα ισοδυναμεί με περίπου 4500 μεγαβάτ. Για περισσότερες πληροφορίες <http://www.kathimerini.gr/955469/article/epikairothta/politikh/toyrkia-pyrhnikes-filodo3ies--me-prwto-sta8mo-to-akoygiou-to-2023>

⁷⁸ **S-400 Triumph** (ονομασία NATO: SA-21 Growler): ρωσικής κατασκευής αντιαεροπορικό όπλο που αναπτύχθηκε ως αναβάθμιση του S-300. Χρησιμοποιεί τέσσερις πυραύλους για να καλύψει το φάκελό του απόδοσης: μέγιστη απόσταση αποκάλυψης 600 km, μέγιστη απόσταση εμπλοκής 400 km, δυνατότητα ταυτόχρονης εμπλοκής 80 στόχων. Το 2017 το σύστημα περιγράφηκε από το «The Economist» ως «ένα από τα καλύτερα συστήματα αεροπορικής άμυνας που υπάρχουν σήμερα».

⁷⁹ Brzezinski Z., ό.π. no 1, σελ. 17 - 18

⁸⁰ Ο ZBIGNIEW BRZEZINSKI (28 Μαρτίου 1928 - 26 Μαΐου 2017) ήταν πολωνοαμερικανός διπλωμάτης και πολιτικός επιστήμονας. Υπηρέτησε ως σύμβουλος του Προέδρου Lyndon B. Johnson από το 1966 έως το 1968 και ήταν Σύμβουλος Εθνικής Ασφάλειας του Προέδρου Jimmy Carter από το 1977 έως το 1981. Ο Brzezinski ανήκε στην ρεαλιστική σχολή διεθνών σχέσεων, ενώ οι απόψεις του επηρεάστηκαν από τις θεωρίες που διατύπωσαν οι παλαιότεροι θεωρητικοί Halford Mackinder και Nikolas J. Spykman.

των οποίων διαμορφώνουν τη διεθνή σκηνή. Γενικά, στρατηγικοί παίκτες είναι τα κράτη που έχουν την ικανότητα και την εθνική θέληση να ασκήσουν δύναμη ή επιρροή πέρα από τα σύνορά τους, ώστε να μεταβάλλουν την υπάρχουσα κατάσταση. Από την άλλη μεριά, στρατηγικοί άξονες είναι τα κράτη των οποίων η σημασία δεν προέρχεται από τη δύναμή τους ή τα κίνητρά τους, αλλά από την ευαίσθητη θέση τους και από τις συνέπειες τις οποίες έχει η δυνητικά ευάλωτη κατάστασή τους στη συμπεριφορά των στρατηγικών παικτών. Στην περίπτωση της Ευρασίας μπορούμε να εντοπίσουμε τουλάχιστον πέντε βασικούς στρατηγικούς παίκτες και πέντε στρατηγικούς άξονες. Η Γαλλία, η Γερμανία, η Ρωσία, η Κίνα και η Ινδία είναι σημαντικοί δραστήριοι παίκτες, ενώ η Μεγάλη Βρετανία, η Ιαπωνία και η Ινδονησία παρότι είναι ομολογουμένως πολύ σημαντικές χώρες, δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ως στρατηγικοί παίκτες. Η Ουκρανία, το Αζερμπαϊτζάν, η Νότια Κορέα, η Τουρκία και το Ιράν παίζουν το ρόλο κρίσιμα σημαντικών στρατηγικών αξόνων, αν και τόσο η Τουρκία όσο και το Ιράν είναι σε κάποιο βαθμό, εντός των περιορισμένων ικανότητων τους, δραστήριες στρατηγικές χώρες.⁸¹ Εύκολα λοιπόν γίνεται κατανοητό ότι η ευρύτερη περιοχή του Καυκάσου, η οποία είναι ενταγμένη στη ζωτικής σημασίας, για τα συμφέροντα της Αμερικής, περιοχή της Ευρασίας, περιλαμβάνει πλήθος στρατηγικών παικτών αλλά και στρατηγικών αξόνων.

Η ξαφνική διάλυση της ΕΣΣΔ άλλαξε το σκηνικό στην περιοχή του Νοτίου Καυκάσου, εμφανίζοντας νέες οντότητες, οι οποίες δεν είχαν απασχολήσει στο παρελθόν την εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ, διότι πολύ απλά δεν υπήρχαν. Το κενό ισχύος που δημιουργήθηκε στην περιοχή από την κατάρρευση του κομμουνιστικού καθεστώτος έμοιαζε να οικοδομεί τις κατάλληλες συνθήκες για επέκταση της δημοκρατίας και του καπιταλισμού, διαχρονικές αξίες της αμερικανικής παράδοσης. Εντούτοις, ούτε οι ΗΠΑ είχαν έτοιμο ένα συνεκτικό σχέδιο υποστήριξης των συγκεκριμένων στόχων, ούτε οι νεοσύστατες δημοκρατίες ήταν έτοιμες να αντιμετωπίσουν τη δύσκολη πραγματικότητα της μετάβασης στη μετα-σοβιετική εποχή.

Αρχικά, η προτεραιότητα της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής δεν ήταν η μεταρρύθμιση της αγοράς και ο εκδημοκρατισμός των νέων κρατών του Νοτίου Καυκάσου αλλά η παύση των συγκρούσεων και η παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας στις κοινωνίες των χωρών αυτών. Η συγκεκριμένη στόχευση αποτέλεσε κορυφαία προτεραιότητα για τις ΗΠΑ, διότι η επιβίωση των νέων κρατών σε καμία περίπτωση δεν μπορούσε να θεωρηθεί δεδομένη κατά τα πρώτα χρόνια της ανεξάρτητης πορείας τους. Η συνέχιση της εμπόλεμης κατάστασης μεταξύ των Αρμένιων και των Αζέρων, για την διαφιλονικούμενη περιοχή του Ναγκόρνο Καραμπάχ, διατηρούσε πάντα πιθανή την αμεσότερη εμπλοκή της Τουρκίας στο πλευρό του Αζερμπαϊτζάν και της Ρωσίας στο πλευρό της Αρμενίας, άρα μιας δυνητικής σύγκρουσης της Ρωσίας με ένα σύμμαχο των ΗΠΑ στο ΝΑΤΟ, εξέλιξη που θα έπρεπε να αποφευχθεί με κάθε τρόπο. Παράλληλα βέβαια, αναδύθηκε και το ζήτημα των αμερικανικών συμφερόντων στο Νότιο Καύκασο αλλά και στην ευρύτερη περιοχή της Κασπίας. Παρόλο που ούτε το Γερεβάν ούτε το Μπακού είχαν ιστορικά σχέσεις με την Ουάσιγκτον, τόσο η καλά οργανωμένη αρμένικη κοινότητα στην Αμερική, που πίεζε για σύσφιξη των σχέσεων των δύο χωρών, όσο και τα ενεργειακά αποθέματα των Αζέρων, δημιούργησαν μια νέα προοπτική στην αμερικανική εξωτερική πολιτική. Σε κανένα όμως από τα συμφέροντα αυτά ή τους προαναφερθέντες δεσμούς δεν αποδόθηκε από την αμερικανική ηγεσία της εποχής ο χαρακτηρισμός του «κατεπείγοντος», γεγονός που δικαιολογεί την άρνηση της άμεσης εμπλοκής της Ουάσιγκτον στην περιοχή. Επίσης, η προσπάθεια των Αμερικανών για πολιτική και οικονομική στήριξη

⁸¹ Brzezinski Z., ό.π. no 1, σελ. 87 - 80

της κυβέρνησης του πρώτου μετασοβιετικού Προέδρου Μπόρις Γιέλτσιν⁸² καθώς και η προσπάθεια ενσωμάτωσης της Ρωσίας σε δυτικούς οργανισμούς, αποτελεί ένα παράγοντα που δικαιολογεί την ανησυχία τους για πιθανή αντίδραση της Μόσχας, σε περίπτωση ενεργότερης και αμεσότερης εμπλοκής τους και ενδεχομένως να συνετέλεσε στην υιοθέτηση της συγκεκριμένης προσέγγισης.⁸³

Η λύση που προκρίθηκε αναφορικά με το συγκεκριμένο πρόβλημα ήταν η υιοθέτηση μιας σειράς διπλωματικών επαφών και η συμμετοχή σε Οργανισμούς Ασφάλειας, προκειμένου να τερματιστούν ή να παγώσουν οι συγκρούσεις στην περιοχή, εξέλιξη η οποία έβρισκε σύμφωνη και τη ρωσική διπλωματία. Ουάσιγκτον και Μόσχα αποτέλεσαν τα προεδρεύοντα μέλη της «Ομάδας Μινσκ» του ΟΑΣΕ και ενέταξαν σε αυτή και το Παρίσι, σε μια επιχείρηση διεθνοποίησης της προσπάθειας τερματισμού των εχθροπραξιών της περιοχής. Η «Ομάδα Μινσκ» εξυπηρετούσε σε μεγάλο βαθμό τα συμφέροντα και της Ουάσιγκτον αλλά και της Μόσχας αφού τους έδινε το δικαίωμα της αρνησικυρίας, απομάκρυνε τη μακρόχρονη και δαπανηρή εμπλοκή μόνο της μιας εκ των δύο στην περιοχή και ταυτόχρονα απέτρεπε τον αποκλειστικό ρόλο της αντίπαλης δύναμης στη διευθέτηση του προβλήματος.

Η αρμένικη κοινότητα της Αμερικής έπαιξε αποφασιστικό ρόλο στην εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ στον Καύκασο. Η Ουάσιγκτον αντιλαμβανόμενη τη δύσκολη οικονομική κατάσταση του Γερεβάν, απότοκο της κατάρρευσης της ΕΣΣΔ, της συνεχιζόμενης σύγκρουσης αλλά και του αποκλεισμού των συνόρων του από την Άγκυρα και το Μπακού, αναδείχθηκε στο μεγαλύτερο δωρητή οικονομικής βοήθειας της Αρμενίας.

Τελικά οι εχθροπραξίες μεταξύ των αντιμαχόμενων πλευρών σταμάτησαν την άνοιξη του 1994, χωρίς όμως να υπογραφεί συμφωνία ειρήνης, εξέλιξη που μετέτρεψε την πολεμική διαδικασία σε «frozen conflict». Η συγκριμένη εξέλιξη, παρόλο που δεν ήταν η ιδεατή, κατέστησε δυνατή τη μετάβαση στο επόμενο στάδιο της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής, αυτό της οικονομικής και πολιτικής ανασυγκρότησης των νέων κρατών. Ως όχημα για την επίτευξη του νέου στόχου στην εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ, για το υπόλοιπο της τελευταίας δεκαετίας του προηγούμενου αιώνα, υιοθετήθηκε η εκμετάλλευση του ενεργειακού πλούτου των Αζέρων προς όφελος της Δύσης, μέσω της διαμετακόμισής του προς αυτή, γεγονός με πολλαπλασιαστικά οφέλη στην ανασυγκρότηση της χώρας αλλά και στο σύνολο της περιοχής. Το ενεργειακά πλούσιο Μπακού λοιπόν αποκτούσε ιδιαίτερη σημασία για την Ουάσιγκτον, συνεξετάζοντας το γεγονός ότι το Αζερμπαϊτζάν δεν αποτελούσε μέλος του ΟΠΕΚ.⁸⁴ Η επικράτηση του σχεδίου κατασκευής αγωγού, που θα ένωνε το Μπακού με την Τιφλίδα και το Τσεϋχάν, εκτιμήθηκε ότι θα αναβάθμιζε το στρατηγικό ρόλο της Γεωργίας και της Τουρκίας, εξασφαλίζοντας ταυτόχρονα την παράκαμψη της

⁸² Ο Μπόρις Νικολάγιεβιτς Γιέλτσιν (1 Φεβρουαρίου 1931 - 23 Απριλίου 2007) ήταν Ρώσος πολιτικός και Πρόεδρος της Ρωσικής Ομοσπονδίας από το 1991 έως και το 1999. Τα χρόνια της διακυβέρνησής του χαρακτηρίστηκαν από ακραίο και άκραιο φιλελευθερισμό.

⁸³ <https://carnegieendowment.org/2017/05/31/u.s.-policy-toward-south-caucasus-take-three-pub-70122>

⁸⁴ Ο Οργανισμός Εξαγωγών Πετρελαιοπαραγωγών Χωρών (ΟΠΕΚ) είναι ένας διεθνής οικονομικός οργανισμός που δημιουργήθηκε στο Ιράκ το 1960. Ιδρυτικά μέλη του είναι το Ιράν, το Ιράκ, το Κουβέιτ, η Σαουδική Αραβία και η Βενεζουέλα ενώ στη συνέχεια και άλλες πετρελαιοπαραγωγές χώρες προσχώρησαν στον Οργανισμό. Πρωταρχικός του στόχος είναι η καθιέρωση μίας δίκαιης και ομαλής πετρελαϊκής βιομηχανικής ανάπτυξης μέσω της ενιαίας πετρελαϊκής πολιτικής μεταξύ των κρατών μελών, καθώς και της επίτευξης σταθεροποιητικών τιμών της διεθνούς αγοράς.

Ρωσίας και την ανεξαρτησία της Δύσης από το μονοπώλιο της Μόσχας και της Τεχεράνης. Η στόχευση βέβαια του συγκεκριμένου σχεδιασμού δεν εξαντλούνταν στην οικονομική ανάπτυξη της περιοχής αλλά είχε και προεκτάσεις περιφερειακής ασφάλειας. Η άνοδος του βιοτικού επιπέδου των πρώην σοβιετικών κοινωνιών, μέσω της εκμετάλλευσης των ενεργειακών πόρων της Κασπίας, θεωρήθηκε ότι θα αποτελούσε ισχυρό κίνητρο μεταξύ Γερεβάν και Μπακού, προκειμένου να βρουν λύση στο Ναγκόρνο Καραμπάχ αλλά και μεταξύ Γερεβάν και Μπακού – Άγκυρας για την άρση του αποκλεισμού των συνόρων. Οι συγκεκριμένοι παράγοντες ανέδειξαν το σχεδιασμό της κατεύθυνσης των ενεργειακών πόρων του Αζερμπαϊτζάν προς τη Δύση ως κομβική προτεραιότητα της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ, μετατρέποντας τη γνωστή σε όλους «διπλωματία του πετρελαίου» σε «διπλωματία των αγωγών».

Το τέλος της δεκαετίας του '90 βρήκε την οικονομία των Αζέρων να έχει ήδη ανταπεξέλθει τις κακουχίες της μετα-σοβιετικής εποχής και να έχει ανακάμψει στα επίπεδα προ της κατάρρευσής της, εξέλιξη που δεν συνέβη στην περίπτωση της Αρμενίας. Το Μπακού, κατάφερε να επιτύχει την εσωτερική πολιτική του σταθερότητα, καθοδηγούμενο όμως από ένα μάλλον αυταρχικό καθεστώς. Το Γερεβάν σημείωσε και αυτό με τη σειρά του πρόοδο όσον αφορά στην εγκαθίδρυση δημοκρατικών θεσμών, η διακυβέρνησή του όμως παρέμεινε εξατομικευμένη. Τα χρόνια που ακολούθησαν διέψευσαν με τον πλέον κατηγορηματικό τρόπο τα αναμενόμενα αποτελέσματα της αμερικανικής στόχευσης ασφάλειας. Το κλίμα αντιπαλότητας ανάμεσα στην Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν διατηρήθηκε αμείωτο, «ξεπαγώνοντας» σε αρκετές περιπτώσεις την κατάσταση του Ναγκόρνο Καραμπάχ, με παραβιάσεις της κατάπαυσης του πυρός, ανθρώπινες απώλειες αλλά και κύμα προσφυγικών ροών.

Τα γεγονότα που σημάδεψαν την έλευση του 21^{ου} αιώνα οδήγησαν τις ΗΠΑ σε μια διαφορετική στόχευση, όσον αφορά στην εξωτερική πολιτική τους στο Νότιο Καύκασο. Η εξόρυξη και διαμετακόμιση του ενεργειακού πλούτου της Κασπίας προς τη Δύση εξακολουθούσε να αποτελεί παράγοντα στους σχεδιασμούς της Αμερικής, οι τρομοκρατικές όμως επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, σε συνδυασμό με τους πολέμους στη Μέση Ανατολή, ανέδειξαν ως κορυφαία προτεραιότητα την καταπολέμηση της τρομοκρατίας και την υποστήριξη της διεξαγωγής των επιχειρήσεων στην ευρύτερη περιοχή. Η κυβέρνηση των ΗΠΑ ανησυχούσε πολύ για το κλίμα ανασφάλειας που άρχιζε να εξαπλώνεται, λόγω την έξαρσης της ισλαμιστικής τρομοκρατίας, εναντίον της Δύσης. Ο φόβος αυτός της Αμερικής μεταφράζονταν είτε στη μελλοντική αποσταθεροποίηση των ενεργειακά πλούσιων χωρών της Κασπίας και της Μέσης Ανατολής είτε στην πιθανή αύξηση των τιμών του «μαύρου χρυσού», της ατμομηχανής δηλαδή της παγκόσμιας οικονομίας. Προκειμένου να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της τρομοκρατίας, η Ουάσιγκτον προώθησε και πέτυχε πάλι τη συνεργασία της με τη Μόσχα, στο όνομα αυτή τη φορά του «κοινού εχθρού». Όσον αφορά στις επιχειρήσεις στη Μέση Ανατολή, Αρμένιοι και Αζέροι αντιλήφθηκαν την νέα πραγματικότητα ως μια ευκαιρία σύσφιξης των σχέσεων και αποκόμισης κερδών από τις επιχειρήσεις των Αμερικανών και υποστήριξαν τη νέα στόχευση της Ουάσιγκτον, συμβάλλοντας με στρατεύματά τους στις επιχειρήσεις, υπό την ηγεσία των ΗΠΑ. Το Αζερμπαϊτζάν αποτέλεσε μάλιστα σημαντικό κόμβο εφοδιαστικής υποστήριξης για τα αμερικανικά στρατεύματα στο Αφγανιστάν.

Παρόλα αυτά, όσο σοβαρές και αν υπήρξαν οι δεσμεύσεις των δυο νέων κρατών, η ανάδειξη του στόχου της καταπολέμησης της τρομοκρατίας ως πρωταρχικού για την εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ, περιόρισε την ενασχόληση των Αμερικανών με τα δικά τους προβλήματα. Παράλληλα, η Επανάσταση των «Ρόδων» στη Γεωργία το 2003 και η πιθανότητα ένταξης της Τιφλίδας στη Δύση, μετατόπισαν το

ενδιαφέρον της Αμερικής βορειότερα. Η Γεωργία μετατράπηκε γρήγορα στην αγαπημένη μετασοβιετική τους δημοκρατία και η πιθανότητα ένταξής της στο Βορειοατλαντικό Σύμφωνο της προσέδωσε κομβική σημασία. Την ίδια περίοδο στο Αζερμπαϊτζάν η παράδοση της διακυβέρνησης της χώρας στον Ιλχάμ Αλίγιεφ, από τον πατέρα του Χεϊντάρ, εδραίωνε μια περισσότερο αυταρχική μορφή εξουσίας ενώ και στην Αρμενία η εξουσία συγκεντρώθηκε στα χέρια μιας μικρής ομάδας πολιτικών και επιχειρηματικών ελίτ, εμποδίζοντας την ουσιαστική μετάβαση της χώρας στη δημοκρατική εποχή.⁸⁵

Η πολεμική αναμέτρηση του 2008 μεταξύ Ρωσίας και Γεωργίας έθεσε την αμερικανική διπλωματία ενώπιον του κρίσιμου ερωτήματος της δυνατότητας περαιτέρω επέκτασης του NATO στην «γειτονιά» της Ρωσίας και η προσάρτηση της Κριμαίας το 2014 διέλυσε την οποιαδήποτε αμφιβολία περί της ματαιότητας της συγκεκριμένης στόχευσης. Μετά τον πόλεμο Ρωσίας – Γεωργίας η αμερικανική εξωτερική πολιτική προσανατολίστηκε στη διατήρηση του status quo της περιοχής ενώ μετά την προσάρτηση της Κριμαίας συμπεριέλαβε και την απαγόρευση της επανάληψης της συγκεκριμένης εξέλιξης στο Νότιο Καύκασο.

Η εξέταση του συνόλου των γεγονότων που αναφέρθηκαν υποδεικνύει την πολυπλοκότητα της κατάστασης που επικρατεί στην περιοχή, λίγο πριν το τέλος της δεύτερης δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα. Η εξαγγελία του δόγματος Τράμπ⁸⁶ «Πρώτα η Αμερική» δεν έχει δώσει ακόμη απτά δείγματα συγκεκριμένης πολιτικής για την περιοχή, με καταγεγραμμένους στόχους.

Ο Αμερικανός Πρόεδρος, σε επιστολή του προς τον Πρωθυπουργό της Αρμενίας, με αφορμή τον εορτασμό των 27 χρόνων από την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της χώρας, διακήρυξε την επιθυμία του για σύσφιξη των σχέσεων των δύο χωρών,⁸⁷ γεγονός που χαιρέτιστηκε με απόλυτη ικανοποίηση από το Γερεβάν, η ανακοίνωση όμως αργότερα της περικοπής της αμερικανικής βοήθειας προς τη χώρα κατά 70% δημιούργησε έντονο προβληματισμό.⁸⁸ Η περίπτωση της Αρμενίας είναι ιδιόζουσα για την εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ στην περιοχή. Τόσο η ρωσική στρατιωτική παρουσία σε δύο βάσεις της χώρας, αποτέλεσμα των απαιτήσεων ασφαλείας της, όσο και η στενή στρατιωτική συνεργασία Μόσχας - Γερεβάν, όπως αυτή αποδεικνύεται από τις συχνές κοινές ασκήσεις που πραγματοποιούν, έχουν προκαλέσει κατά καιρούς την έντονη δυσφορία του αμερικάνικου παράγοντα. Δυσφορία βέβαια έχει εκφραστεί και από ορισμένους Αρμένιους, οι οποίοι αμφισβήτησαν την αξιοπιστία της Ρωσίας ως συμμάχου, μετά την τετραήμερη σύρραξη με το Αζερμπαϊτζάν, το 2016. Η Αρμενία έχει αναπτύξει δεσμούς τόσο με την Ευρώπη όσο και με τις ΗΠΑ, τους οποίους επιθυμεί να διευρύνει. Ειδικά για την περίπτωση της Αμερικής, καταλυτικός μπορεί να χαρακτηριστεί ο ρόλος της αρμένικης κοινότητας που ζει στην Καλιφόρνια, η οποία είναι πολύ σημαντική, λόγω του μεγέθους της, για την αμερικάνικη προεδρία.

Οι σχέσεις του Μπακού με την Ουάσιγκτον κινούνται σε διαφορετική κατεύθυνση. Ο Αμερικανός Πρόεδρος, σε επιστολή του στον Πρόεδρο του Αζερμπαϊτζάν, με αφορμή τον εορτασμό της 25^{ης} επετείου της Caspian Oil, υπερθεμάτισε την αξία

⁸⁵ Ο.π. no 83

⁸⁶ **Donald John Trump**: Ο 45^{ος} Πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής, από τις 20 Ιανουαρίου 2017

⁸⁷ <https://armenianweekly.com/2018/09/22/trump-congratulates-armenia-on-27-years-of-independence-from-ussr/>

⁸⁸ <https://anca.org/trumps-budget-cuts-armenia-assistance-by-almost-70-percent/>

των κοιτασμάτων της χώρας, για την ενεργειακή ασφάλεια της Ευρώπης και υπογράμμισε την επιθυμία του για σύσφιξη της συνεργασίας των δύο χωρών.⁸⁹ Βέβαια, όπως και στην περίπτωση της Αρμενίας, η αμερικανική βοήθεια προς τη χώρα εμφανίζεται αρκετά μειωμένη για το 2018. Το Μπακού, αντιλαμβανόμενο τη στρατηγική του αξία στην παγκόσμια αγορά ενέργειας αρνήθηκε να προσδεθεί ξεκάθαρα στο άρμα της Δύσης ή της Ρωσίας. Γενικά, ο πλούτος που υπάρχει στο υπέδαφος της γης των Αζέρων δεν αφήνει περιθώρια για δεύτερες σκέψεις σε Ουάσιγκτον και Μόσχα, παρά μόνο για στενή συνεργασία και ευθυγράμμιση στοχεύσεων.

Οι σχέσεις των ΗΠΑ με την Τουρκία κινούνται σε ένα ευρύ φάσμα, προσλαμβάνοντας άλλοτε το χαρακτηρισμό της στρατηγικής συμμαχίας και άλλοτε αυτόν της κλιμάκωσης, που οδηγείται στα όρια της σύγκρουσης. Η σύμπλευση των συμφερόντων των δύο χωρών οδήγησε στην αρχική προώθηση του σχεδίου και την τελική κατασκευή του αγωγού Μπακού – Τιφλίδα – Τσεϋχάν. Ο αγωγός αυτός εκτός από την αναβάθμιση της Τουρκίας στη διεθνή πολιτική σκηνή, εξυπηρετεί εξίσου, στη θεωρία τουλάχιστον, τα συμφέροντα της Δύσης μέσω της απρόσκοπτης πρόσβασης της στον ενεργειακό πλούτο της Κασπίας, παρακάμπτοντας της Ρωσία. Η συγκεκριμένη ταύτιση συμφερόντων λειτουργούσε όσο η πολιτική κατάσταση στην Τουρκία αντιπροσώπευε το μετριοπαθές φιλοδυτικό Ισλάμ και παρουσιάζονταν ως πρότυπο σε όλο τον μουσουλμανικό κόσμο.

Την τελευταία όμως πενταετία παρατηρείται μια θεμελιακή αλλαγή στόχευσης στην εξωτερική πολιτική της Τουρκίας από το κυβερνών κόμμα «Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης». Ο Πρόεδρος Ερντογάν ξεδίπλωσε σταδιακά την πολιτική του ατζέντα, επικρατώντας στον πόλεμο με το βαθύ κεμαλικό κράτος, ύστερα από το αποτυχημένο πραξικόπημα του 2016 και δρομολογώντας στη συνέχεια όχι μόνο την ισλαμοποίηση της χώρας αλλά και την αυτονόμησή της από τη Δύση.⁹⁰ Στο πλαίσιο της προσπάθειας αυτής κατάφερε να συγκεντρώσει, τον Ιούλιο του 2018, το σύνολο σχεδόν των εξουσιών στο πρόσωπό του, προωθώντας τη μετάβαση του πολιτικού συστήματος της χώρας σε προεδρικό, εγκαθιστώντας όμως ουσιαστικά ένα αυταρχικό πολιτικό σύστημα, που επιφέρει βαρύτατο πλήγμα στους δημοκρατικούς θεσμούς της χώρας. Η Τουρκία έχει ουσιαστικά εγκαταλείψει την απαραίτητη μεταρρυθμιστική προσπάθεια, που θα της επιτρέψει την ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση, έχει αρνηθεί την παραχώρηση εδαφών της στις αμερικανικές ένοπλες δυνάμεις και έχει έρθει σε συμφωνία για την αγορά ρωσικών οπλικών συστημάτων, με κυριότερο το αντιαεροπορικό πυραυλικό σύστημα S-400. Η τελευταία εξέλιξη ήταν αυτή που «ξεχείλισε το ποτήρι» και οδήγησε στην υπογραφή, τον Αύγουστο του 2018, νομοσχεδίου σύμφωνα με το οποίο παγώνει προσωρινά η παράδοση των μαχητικών αεροσκαφών 5^{ης} γενιάς F-35 από τις ΗΠΑ στην Τουρκία.⁹¹

Συμπερασματικά οι ΗΠΑ, αντιλαμβανόμενες τη στρατηγική θέση της Τουρκίας, ποτέ δεν έπαψαν να τη θεωρούν κομβικό κράτος στο συνολικό σχεδιασμό τους για τη Μέση Ανατολή. Η διαμετακόμιση, μέσω του τουρκικού εδάφους, των πλούσιων αζέρικων κοιτασμάτων πετρελαίου και φυσικού αερίου παρέχει στις ΗΠΑ το προνόμιο της παράκαμψης του ρωσικού εδάφους αλλά και της απεξάρτησης από το αραβικό κατεστημένο του Κόλπου. Επιπρόσθετα, οι Αμερικανοί ενδιαφέρονται ιδιαίτερα για την επιρροή που ασκεί στο παρόν ή που μπορεί να ασκήσει στο μέλλον

⁸⁹ <https://az.usembassy.gov/letter-from-president-trump-to-president-aliyev-on-the-25th-anniversary-of-the-caspian-oilgas-show-first-gas-flowing-into-the-southern-gas-corridor/>

⁹⁰ <https://slpress.gr/ethnika/giati-ipa-kai-toyrkia-echoyn-fthasei-sta-oria-tis-rixis/>

⁹¹ <http://www.kathimerini.gr/979821/article/epikairothta/kosmos/o-tramp-pagwse-thn-paradosh-twn-maxhtikwn-f-35-sthn-toyrkia>

η Άγκυρα στις μουσουλμανικές χώρες της Κεντρικής Ασίας, διότι θεωρούν την Τουρκία μια μουσουλμανική χώρα που στο βάθος διακατέχεται από δυτικό προσανατολισμό.⁹²

7.3 ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΝΩΣΗ

Η περιοχή του Καυκάσου παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την Ένωση των χωρών της «Γηραιάς Ηπείρου» για μια σειρά από λόγους, οι σημαντικότεροι από τους οποίους είναι: Πρώτον, η γεωγραφική της θέση την καθιστά ανάχωμα ενάντια σε ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα της Δύσης, άρα και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την ισλαμιστική τρομοκρατία. Δεύτερον, η συγκεκριμένη περιοχή έχει αναπτύξει κατά καιρούς ισχυρούς πολιτισμικούς δεσμούς με την Ευρώπη, με αποτέλεσμα αρκετοί να τη θεωρούν κομμάτι της και άλλοι ανατολικό της σύνορο. Τέλος, ο πλούτος των υδρογονανθράκων που υπάρχουν στο υπέδαφός της αποτελεί ακρογωνιαίο λίθο για τη διψασμένη για ενέργεια Ευρώπη και η προοπτική απεξάρτησης από τη Ρωσία και τις πετρελαιοπαραγωγές χώρες του Περσικού Κόλπου καθιστά τη συγκεκριμένη εξέλιξη ακόμα περισσότερο δελεαστική.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση βέβαια χαρακτηρίζεται σε πολλές περιπτώσεις από την αναμενόμενη πολυφωνία των κρατών της, που επιθυμούν να προωθήσουν μέσω αυτής τα εθνικά τους συμφέροντα, γεγονός που περιορίζει τη χάραξη μιας συνεκτικής πολιτικής σε θέματα διεθνών σχέσεων. Ο περιορισμός αυτός οριοθέτησε τις προσπάθειές της στην οικονομική μεταρρύθμιση και την επιτάχυνση της διαδικασίας του εκδημοκρατισμού των νεοσύστατων κρατών της περιοχής. Ως «οχήματα» για την επίτευξη των στόχων αυτών χρησιμοποιήθηκαν διάφορα προγράμματα, με κυριότερα το TACIS,⁹³ το TRACECA,⁹⁴ και το INOGATE.⁹⁵ Επιπρόσθετα, η Ευρωπαϊκή Ένωση, στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Γειτονίας,⁹⁶ προσπαθεί να ενισχύσει και θεσμικά τις σχέσεις της με τις χώρες του Καυκάσου. Έτσι, στα τέλη του

⁹² Λυγερός Σ., Μελάς Κ., *Μετά τον Ερντογάν τι;*, Πατάκη, Αθήνα, 2013, σελ.263

⁹³ **T**echnical **A**ssistance to the **C**ommonwealth of **I**ndependent **S**tates (TACIS): είναι η ιδιαίτερη προσπάθεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης να υποστηρίξει την συνεχιζόμενη διαδικασία οικονομικής μεταρρύθμισης και ανάπτυξης στις 11 πολιτείες της ΚΑΚ. Οι τομείς στους οποίους δίνεται προτεραιότητα είναι η εκπαίδευση, η ενέργεια, οι μεταφορές, οι χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες και η διανομή τροφίμων. Περισσότερες πληροφορίες στο: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-92-54_en.htm

⁹⁴ **T**RANsport **C**orridor **E**urope- **C**aucasus- **A**SI (TRACECA): Το πρόγραμμα υποστηρίζει την πολιτική και οικονομική ανεξαρτησία των δημοκρατιών της πρώην Σοβιετικής Ένωσης μέσω της ενίσχυσης της πρόσβασής τους στις ευρωπαϊκές και παγκόσμιες αγορές μέσω οδικών, σιδηροδρομικών και θαλάσσιων μεταφορών. Περισσότερες πληροφορίες στο: <https://aric.adb.org/initiative/transport-corridor-europe-caucasus-asia>

⁹⁵ **I**nterstate **O**il and **G**As **T**ransport to **E**urope (INOATE): διεθνές πρόγραμμα ενεργειακής συνεργασίας μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), των παράκτιων κρατών της Μαύρης και της Κασπίας θάλασσας, καθώς και των γειτονικών χωρών. Το πρόγραμμα περιλάμβανε πρωτοβουλίες για τη βελτίωση της ασφάλειας των δομών διαμετακόμισης πετρελαίου και φυσικού αερίου, την ανάπτυξη συντονισμένων εθνικών ενεργειακών πολιτικών στην Κεντρική Ασία και την υποστήριξη της ολοκλήρωσης της αγοράς και των πρωτοβουλιών αειφόρου ενέργειας στις χώρες εταίρους. Τέθηκε σε λειτουργία από το 1996 έως το 2016. Περισσότερες πληροφορίες στο:

<http://www.inogate.org/>

⁹⁶ Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας (ΕΠΓ) διέπει τις σχέσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης με 16 από τις πλησιέστερες ανατολικές και νότιες χώρες – εταίρους της. Βασικό στοιχείο της εξωτερικής πολιτικής

προηγούμενου αιώνα υπέγραψε συμφωνίες συνεταιρισμού και συνεργασίας με την Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν, επιδιώκοντας την ισόρροπη ανάπτυξη και με τις δύο χώρες.

Στις 24 Νοεμβρίου 2017 υπογράφηκε η «Συμφωνία Συνολικής και Ενισχυμένης Εταιρικής Σχέσης ΕΕ-Αρμενίας» (Comprehensive Economic Partnership Agreement - CEPA). Η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Δημοκρατία της Αρμενίας δεσμεύτηκαν να συνεργαστούν προς όφελος των πολιτών τους, με σκοπό να συμβάλουν στην ενίσχυση της δημοκρατίας και της πολιτικής, οικονομικής και θεσμικής σταθερότητας. Οι δύο πλευρές δεσμεύονται επίσης να προωθήσουν, να διατηρήσουν και να ενισχύσουν την ειρήνη και τη σταθερότητα, τόσο σε περιφερειακό όσο και σε διεθνές επίπεδο και να ενισχύσουν τη συνεργασία στον τομέα της ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης, με στόχο την ενίσχυση του κράτους δικαίου καθώς και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών. Η Αρμενία συμπεριλήφθηκε (ως χώρα του Νοτίου Καυκάσου) στην Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας (ΕΠΓ) το 2004 και στην Ανατολική Εταιρική Σχέση το 2009. Στο πλαίσιο της αναθεωρημένης Ευρωπαϊκής Πολιτικής Γειτονίας και της Ανατολικής Εταιρικής Σχέσης, η νέα συμφωνία αντικαθιστά την προηγούμενη Συμφωνία Εταιρικής Σχέσης και Συνεργασίας ΕΕ - Αρμενίας (1999), η οποία προέβλεπε ευρεία συνεργασία στους τομείς του πολιτικού διαλόγου, του εμπορίου, των επενδύσεων, της οικονομίας, της νομοθεσίας και του πολιτισμού.⁹⁷ Οι οικονομικές σχέσεις των Βρυξελλών με το Γερεβάν είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένες. Το 2017 οι εξαγωγές της Αρμενίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση ανήλθαν στα 384 εκατ. ευρώ ενώ οι αντίστοιχες της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς την Αρμενία έφτασαν τα 718 εκατ. ευρώ.⁹⁸

Οι σχέσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης με το Αζερμπαϊτζάν χρονολογούνται από το 1991 και βασίζονται στη Συμφωνία Εταιρικής Σχέσης και Συνεργασίας ΕΕ-Αζερμπαϊτζάν (1999), η οποία προέβλεπε ευρεία συνεργασία στους τομείς του πολιτικού διαλόγου, του εμπορίου, των επενδύσεων, της νομοθεσίας και του πολιτισμού. Έκτοτε, η Ευρωπαϊκή Ένωση επέκτεινε σταδιακά το πεδίο συνεργασίας της με το Αζερμπαϊτζάν. Τον Ιούλιο του 2003, η ΕΕ όρισε Ειδικό Εκπρόσωπο για τον Νότιο Καύκασο. Από το 2004, το Αζερμπαϊτζάν συμπεριλήφθηκε (ως χώρα του Νοτίου Καυκάσου) στην Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας (ΕΠΓ) καθώς και στην πρωτοβουλία της Ανατολικής Εταιρικής Σχέσης, από την έναρξή της το 2009. Στις 14 Νοεμβρίου 2016, το Συμβούλιο ενέκρινε εντολή προς την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και τον Ύπατο Εκπρόσωπο Εξωτερικών και Πολιτικής Ασφαλείας να διαπραγματευθεί, εξ ονόματος της ΕΕ και των κρατών μελών της, μια συνολική συμφωνία με τη Δημοκρατία του Αζερμπαϊτζάν. Η νέα συμφωνία θα πρέπει να αντικαταστήσει τη Συμφωνία Εταιρικής Σχέσης και Συνεργασίας και να λάβει καλύτερα υπόψη τους κοινούς στόχους και προκλήσεις που αντιμετωπίζει σήμερα η ΕΕ και το Αζερμπαϊτζάν. Οι διαπραγματεύσεις για τη νέα συμφωνία ξεκίνησαν στις 7 Φεβρουαρίου

της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η ΕΠΓ επικεντρώνεται στη σταθεροποίηση της περιοχής από πολιτική και οικονομική άποψη, καθώς και από άποψη ασφάλειας. Περισσότερες πληροφορίες στο:

https://ec.europa.eu/info/policies/european-neighbourhood-policy_el

⁹⁷ https://eeas.europa.eu/delegations/armenia/896/node/896_en

⁹⁸ http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113345.pdf

2017, μετά την επίσκεψη του Προέδρου Αλίγιεφ στις Βρυξέλλες στις 6 Φεβρουαρίου. Η νέα συμφωνία θα ακολουθήσει τις αρχές που εγκρίθηκαν στην αναθεώρηση της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Γειτονίας το 2015 και θα προσφέρει μια νέα βάση για πολιτικό διάλογο και αμοιβαία επωφεληή συνεργασία μεταξύ της ΕΕ και του Αζερμπαϊτζάν. Οι εμπορικές σχέσεις ΕΕ-Αζερμπαϊτζάν διέπονται από τη Συμφωνία Εταιρικής Σχέσης και Συνεργασίας. Η ΕΕ είναι ο πρώτος εμπορικός εταίρος του Αζερμπαϊτζάν και αντιπροσωπεύει το 48,6% του συνολικού του εμπορίου. Η ΕΕ είναι η μεγαλύτερη αγορά εξαγωγών και εισαγωγών του Αζερμπαϊτζάν με μερίδιο 60,7% και 31,8% στις συνολικές εξαγωγές και εισαγωγές του Αζερμπαϊτζάν αντίστοιχα. Οι εξαγωγές της ΕΕ προς το Αζερμπαϊτζάν, οι οποίες ανήλθαν σε 1,8 δισ. ευρώ το 2016, συνίστανται κυρίως σε μηχανήματα και εξοπλισμό μεταφορών, ενώ οι εισαγωγές από το Αζερμπαϊτζάν, ύψους 7,6 δισ. ευρώ το 2016, καλύπτουν κυρίως το πετρέλαιο και το φυσικό αέριο (98% των συνολικών εισαγωγών). Το διμερές εμπόριο ανέρχεται σε περίπου 9,4 δισ. ευρώ.⁹⁹

Η Τουρκία υπέγραψε τη «Συνθήκη της Άγκυρας» το 1963, που της εξασφάλιζε τη σύνδεση με την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) και υπέβαλε αίτηση για πλήρη ένταξη στην ΕΟΚ το 1987. Το 1996 προχώρησε στην τελωνειακή ένωση ενώ το 1999 έγινε υποψήφια χώρα για ένταξη στην ΕΕ. Τη συγκεκριμένη δεκαετία υπήρξε πλήρης ταύτιση απόψεων στις σχέσεις των Βρυξελλών με την Άγκυρα σε θέματα που αφορούσαν τον ενεργειακό τομέα, γεγονός που αποτυπώθηκε ξεκάθαρα με την κατασκευή του αγωγού Μπακού – Τιφλίδα – Τσεύχάν. Παρόλα αυτά, πολλοί έχουν θέσει το αφετηριακό ερώτημα αν η Τουρκία ανήκει στην Ευρώπη ή αν θα πρέπει να γίνει μέλος της ευρωπαϊκής οικογένειας. Η επίσημα διακηρυγμένη θέση του Ζισκάρ Ντ' Εστέν¹⁰⁰ ότι «η Τουρκία είναι ξένο σώμα για την Ευρώπη» δεν είναι η μόνη. Το μεγάλο πρόβλημα της συγκεκριμένης θεώρησης δεν είναι βέβαια η θρησκευτική διαφοροποίηση αλλά κυρίως η πολιτισμική. Οι σχέσεις της «Οθωμανικής Αυτοκρατορίας» με την Ευρώπη χαρακτηρίζονταν από μια ιστορική αντιπαλότητα. Το γεγονός αυτό καταγράφεται στις μέρες μας στις κατά καιρούς δημοσκοπήσεις που λαμβάνουν χώρα στα ευρωπαϊκά κράτη και αποτυπώνουν την ένταξη της Τουρκίας στην ευρωπαϊκή οικογένεια ως απειλή, στη συνείδηση των ευρωπαϊκών πολιτών. Γενικά, οι περισσότερες ευρωπαϊκές κυβερνήσεις δεν θέλουν να δουν την Τουρκία να γίνεται πλήρες μέλος της Ένωσης αλλά επιθυμούν, για οικονομικούς και λόγους διεθνούς πολιτικής, την υιοθέτηση μιας «ειδικής σχέσης».¹⁰¹

7.4 ΕΛΛΑΔΑ

Η πρώτη προσέγγιση των Ελλήνων στην περιοχή του Καυκάσου χρονολογείται περίπου στον 8^ο αιώνα π.Χ., όταν Ίωνες Έλληνες ναυτικοί εγκαταστάθηκαν γύρω από τις νότιες ακτές της Μαύρης Θάλασσας. Η ουσιαστική εξάπλωση του ελληνισμού στον Νότιο Καύκασο χρονολογείται από την εποχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου, μέσω της Αυτοκρατορίας που δημιούργησε ο μεγάλος στρατηλάτης. Αργότερα, η διάδοση του Χριστιανισμού στην περιοχή, τον 4^ο αιώνα μ.Χ., διευκόλυνε την

⁹⁹ https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/4013/EU-Azerbaijan%20relations

¹⁰⁰ Ζισκάρ Ντ' Εστέν: Γάλλος Πολιτικός και Πρόεδρος της Γαλλικής Δημοκρατίας από το 1974 ως το 1981.

¹⁰¹ Λυγερός Σ., ό.π. no 92, σελ.209

περαιτέρω διείδυση των Ελλήνων. Η κοινή δράση ποντιακών και αρμενικών εθνοκοιταπειλευθερωτικών ομάδων, στις αρχές του προηγούμενου αιώνα, πιστοποιεί τους διαχρονικούς δεσμούς των δύο λαών.

Η ξαφνική και απρόσμενη διάλυση της ΕΣΣΔ, στα τέλη του προηγούμενου αιώνα, είχε ως φυσικό επακόλουθο την άμεση ανεξαρτητοποίηση των δημοκρατιών του Καυκάσου. Η τεκτονική αυτή αλλαγή βρήκε όχι μόνο τις ΗΠΑ αλλά και το σύνολο των κρατών που ιστορικά δραστηριοποιούνταν στην περιοχή, μεταξύ των οποίων και την Ελλάδα, απροετοίμαστα στην έκφραση μιας αποτελεσματικής εξωτερικής πολιτικής, με συγκεκριμένο πλαίσιο στόχων. Η Ελλάδα αναγνώρισε αμέσως τις νεοσύστατες δημοκρατίες της Υπερκαυκασίας ενώ αρνήθηκε να αναγνωρίσει τη μονομερώς ανακηρυχθείσα ανεξαρτησία του Ναγκόρνο Καραμπάχ, υπογραμμίζοντας με τον τρόπο αυτό την πάγια θέση της για επίλυση των διακρατικών διαφορών στη βάση του διεθνούς δίκαιου.

Η Αρμενία αποτελεί τον στρατηγικό εταίρο της Ελλάδας στον Καύκασο. Οι στενοί δεσμοί των δύο χωρών έχουν ιστορικό και πολιτιστικό υπόβαθρο και συνδέονται με την κοινή συνύπαρξη των δύο λαών στην περιοχή, τόσο κατά τη Βυζαντινή όσο και κατά την περίοδο της «Οθωμανικής Αυτοκρατορίας».¹⁰² Αξίζει να σημειωθεί ότι μέχρι τον 5^ο αιώνα μ.Χ. οι Αρμένιοι χρησιμοποιούσαν το ελληνικό αλφάβητο. Το ενδιαφέρον των Αρμενίων για τον ελληνικό πολιτισμό υπογραμμίζεται με τον καλύτερο τρόπο από το γεγονός ότι η ελληνική γλώσσα διδάσκεται ως δεύτερη ξένη γλώσσα στο Πανεπιστήμιο του Γερεβάν, στη Θεολογική Σχολή αλλά και στη Στρατιωτική Ακαδημία. Η Ελλάδα εντάσσεται στις χώρες που έχουν αναγνωρίσει επίσημα τη «Γενοκτονία των Αρμενίων» από τους Οθωμανούς ενώ με τη σειρά της και η Αρμενία έχει αναγνωρίσει επίσημα τη «Γενοκτονία των Ποντίων».

Στον οικονομικό τομέα, μεγάλες ελληνικές επιχειρήσεις έχουν επενδύσει σημαντικά κεφάλαια στην Αρμενία, μέσω της εξαγοράς ποσοστού εγχώριων επιχειρήσεων. Το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αποτελεί ο ΟΤΕ, κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας του προηγούμενου αιώνα. Εντός των προσεχών ετών αναμένεται να ολοκληρωθούν οι διαδικασίες πλήρους ένταξης της Αρμενίας στην τελωνειακή ένωση με τη Ρωσία, τη Λευκορωσία και το Καζακστάν, γεγονός που καθιστά το Γερεβάν πιθανή γέφυρα για ανάπτυξη εμπορικών και εξαγωγικών δραστηριοτήτων της Αθήνας σε μια αγορά 200 εκ. καταναλωτών περίπου. Επίσης, η Αρμενία διαθέτει ισχυρή επιστημονική βάση αλλά και εργατικό δυναμικό εξοπλισμένο με τεχνολογικές δεξιότητες, παράγοντες ικανούς να εμβαθύνουν τη συνεργασία με την Ελλάδα σε τομείς τεχνολογίας αιχμής.

Στο στρατιωτικό επίπεδο οι σχέσεις Ελλάδας - Αρμενίας περιγράφονται στα Προγράμματα Στρατιωτικής Συνεργασίας (ΠΣΣ), που υπογράφονται μεταξύ τους σε τακτά χρονικά διαστήματα.¹⁰³ Η τακτική αυτή προκαλεί δικαιολογημένα ανησυχία

¹⁰² Οι αυτοκράτορες του Βυζαντίου Λέων Ε' και Νικηφόρος Β' Φωκάς ήταν Αρμενικής καταγωγής.

¹⁰³ Στις 27 Νοεμβρίου 2017 υπογράφηκε το ΠΣΣ Ελλάδας - Αρμενίας για το 2018, που περιλαμβάνει δραστηριότητες στους τομείς της ατομικής εκπαίδευσης στελεχών καθώς και των Ενόπλων Δυνάμεων. <http://www.geetha.mil.gr/el/briefing-el/press-el/6373-programma-stratiwtikhhs-synergasias-elladas-armenias-2018.html>

στην Άγκυρα, που φοβάται την ισχυροποίηση της ελληνικής παρουσίας στα ανατολικά της σύνορα.

Όσον αφορά στο χρονίζον πρόβλημα του Ναγκόρνο Καραμπάχ, η Ελλάδα υποστηρίζει την εξεύρεση λύσης, στο πλαίσιο του Διεθνούς Δικαίου και επομένως τις προσπάθειες της «Ομάδας Μινσκ». Σε κάθε περίπτωση προέχει ο ειλικρινής διάλογος μεταξύ των δυο αντίπαλων πλευρών αλλά και η θέληση για εξεύρεση λύσης, γεγονός που θα οδηγήσει στην ειρήνευση στην περιοχή.

Η Ελλάδα, σε συνεργασία με τους Διεθνείς Οργανισμούς, στους οποίους είναι μέλος, παρέχει την αταλάντευτη υποστήριξή της για την προσέγγιση της Αρμενίας στους ευρωπαϊκούς θεσμούς. Με τον τρόπο αυτό η χώρα μας συμβάλλει στην περαιτέρω ανάπτυξη των σχέσεων της Αρμενίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Γενικά, οι στενές σχέσεις εταίρων που έχουν οικοδομήσει οι δύο χώρες αποτυπώθηκαν με τον καλύτερο τρόπο στην κοινή δήλωση των Υπουργών Εξωτερικών τους, κατά τη διάρκεια της συνάντησής τους, το Δεκέμβριο του 2017: *«Συμφωνήσαμε να αναπτύξουμε την τριμερή σχέση Ελλάδος, Κύπρου, Αρμενίας σε μόνιμη πλέον βάση...Συμφωνήσαμε για εντατικοποίηση της συνεργασίας μας σε όλα τα επίπεδα...Ιδιαίτερη σημασία έχει η συνεργασία μας για την Ευρωπαϊκή Ένωση, όπου η Ελλάδα διαθέτει την εμπειρογνομοσύνη και μπορεί να την μεταλαμπαδεύσει, να τη μεταφέρει στην Αρμενία...Και ιδιαίτερα, να δούμε πώς μπορούμε να συνεργαστούμε σε τομείς τεχνολογίας αιχμής. Ξέρουμε ότι έχει παλιά παράδοση και επί Σοβιετικής Ένωσης, η Αρμενία, στο να είναι πρωτοπόρος σε τομείς τεχνολογίας, σε ζητήματα ενέργειας, ιδιαίτερα ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, υγείας και τουρισμού...Θέλω να πω ότι είναι γνωστό ότι η Αρμενία στηρίζει πάντα, σταθερά και με πνεύμα φιλίας, τα θέματα που σχετίζονται με το Κυπριακό. Και είμαστε πάντα ευγνώμονες στις τοποθετήσεις της φίλης χώρας. Θέλω να πω επίσης ότι η Ελλάδα στηρίζει τη διαδικασία του Μινσκ, όσον αφορά το ιδιαίτερο πρόβλημα του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, το οποίο αποτελεί μια ιδιάζουσα περίπτωση στο διεθνές σκηνικό και στο διεθνές δίκαιο. Στηρίζουμε τις πολλαπλές τοποθετήσεις των ηγετών της Ευρώπης, της Ρωσίας, των ΗΠΑ, που συμμετέχουν στη διαδικασία του Μινσκ. Στηρίζουμε τις τρεις αρχές, όπως τις έχουν διατυπώσει εκείνοι. Την αρχή ότι το πρόβλημα πρέπει να λυθεί με ειρηνικό τρόπο και όχι με στρατιωτική βία ή με απειλή τέτοιας βίας. Να στηρίζεται στην διασφάλιση της εδαφικής ακεραιότητας της περιοχής και στην αυτοδιάθεση του πληθυσμού που ζει σ' αυτήν...Οι σχέσεις Ελλήνων και Αρμένιων είναι σχέσεις φιλίας, εκτίμησης και κοινού πόνου. Έχουμε αναγνωρίσει, το 1996, τη Γενοκτονία σε βάρος του φίλου λαού της Αρμενίας...» (Ν. ΚΟΤΖΙΑΣ). «Η Αρμενία και η Ελλάδα είναι αδελφικά έθνη. Συνδέονται με εγκάρδιες σχέσεις αιώνων και υπάρχει αμοιβαία υποστήριξη και αλληλεγγύη μεταξύ των δύο χωρών μας...Η Αρμενία υποστηρίζει όλες τις προσπάθειες για επίλυση του Κυπριακού. Εγώ ενημέρωσα το συνάδελφό μου για τις εξελίξεις ως προς το Ναγκόρνο-Καραμπάχ και τις προσπάθειες που καταβάλλει η ομάδα του Μινσκ, του ΟΑΣΕ. Εκτιμούμε ιδιαίτερω την ισορροπημένη θέση που έχει η Ελλάδα ως προς αυτό και συμφωνεί με τις προσεγγίσεις των τριών συμπροέδρων της ομάδας του Μινσκ...» (Ε. ΝΑΛΒΑΝΔΙΑΝ)¹⁰⁴*

¹⁰⁴ <https://www.mfa.gr/missionsabroad/el/armenia/news/koines-deloseis-upeks-kotzia-kai-armeniou-omologou-tou-nalbandian-athena-13122017.html>

Η περίπτωση του Αζερμπαϊτζάν είναι τελείως διαφορετική σε σχέση με αυτή της Αρμενίας και οι σχέσεις που έχει ή θα πρέπει να αναπτύξει η Ελλάδα μαζί του κινούνται σε διαφορετικό μήκος κύματος.

Η κυριαρχία των επιγόνων του Μεγάλου Αλεξάνδρου στην ευρύτερη περιοχή έχει επιδράσει στις αξίες του πολιτισμού των γηγενών κατοίκων της, με αποτέλεσμα την οικοδόμηση του σημερινού Αζερμπαϊτζάν σε θεμέλια του ελληνιστικού πολιτισμού. Επίσης, ένας τομέας εξαιρετικής σπουδαιότητας, που διαλανθάνει αρκετές φορές της προσοχής των μελετητών, είναι η Ορθόδοξη Χριστιανική παράδοση που συνδέει την Αθήνα με το Μπακού. Στις αρχές του 4^{ου} αιώνα μ.Χ. ο Χριστιανισμός έγινε η επίσημη θρησκεία στην Καυκάσια Αλβανία, η τοπική εκκλησία έγινε ανεξάρτητη και διατηρούσε ισχυρούς δεσμούς με το Βυζάντιο. Τον 7^ο αιώνα επικράτησε το Ισλάμ, ο Χριστιανισμός όμως εξακολούθησε να αναπτύσσεται, ενώ την περίοδο μεταξύ του 11^{ου} και 14^{ου} αιώνα χτίστηκε ο μεγαλύτερος αριθμός εκκλησιών και ναών. Οι πρόγονοι λοιπόν των σημερινών Αζέρων ήταν Χριστιανοί, με την δική τους ανεξάρτητη Ορθόδοξη Εκκλησία.¹⁰⁵

Ένας άλλος τομέας κομβικού χαρακτήρα στις σχέσεις Ελλάδας – Αζερμπαϊτζάν είναι ο Διαδριατικός αγωγός (TAP),¹⁰⁶ ο οποίος θα μεταφέρει, μέσω της Ελλάδας, φυσικό αέριο από την Κασπία στην Ευρώπη. Το συγκεκριμένο έργο αναβαθμίζει σημαντικά τον ενεργειακό ρόλο της χώρας μας, ως διαμετακομιστή ενέργειας στην Ευρώπη, τοποθετώντας την στο επίκεντρο του παγκόσμιου ενεργειακού χάρτη. Παράλληλα, το όφελος για το Μπακού προσλαμβάνει ζωτική σημασία, στην προσπάθειά του να προσεγγίσει το ευρωπαϊκό κεκτημένο, εξέλιξη που υποστηρίζει με σθένος η Αθήνα, ως μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Γενικά, οι οικονομικές σχέσεις Ελλάδας και Αζερμπαϊτζάν βασίζονται στη συντριπτική τους πλειοψηφία στον ενεργειακό τομέα και την εκμετάλλευση των πετρελαιοειδών. Η ίδρυση του Ελληνο-Αζέρικου Εμπορικού και Οικονομικού Επιμελητηρίου το 2004 αποτελεί μια προσπάθεια ανάδειξης και άλλων τομέων επιχειρηματικής συνεργασίας, με στόχο την περεταίρω εμβάθυνση της οικονομικής διασύνδεσης των δύο χωρών.¹⁰⁷

Το σημερινό επίπεδο των σχέσεων της Αθήνας με το Μπακού αλλά και η στόχευση της Ελλάδας για το μέλλον αποτυπώθηκαν ξεκάθαρα στη δήλωση του ΥΠΕΞ Ν. Κοτζιά, κατά τη διάρκεια της επίσκεψής του στην αζέρικη πρωτεύουσα, το Φεβρουάριο του 2016: *«Η Ελλάδα διατηρεί, παραδοσιακά, καλές σχέσεις με τη γεωγραφική περιοχή του Καυκάσου και της Κασπίας Θάλασσας...Και επιθυμούμε να συμβάλλουμε με οποιονδήποτε τρόπο μπορούμε προκειμένου να προωθήσουμε τις σχέσεις μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Αζερμπαϊτζάν. Είμαστε καλοί υποστηρικτές του Αζερμπαϊτζάν στους κόλπους της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Είμαστε*

¹⁰⁵ Ανδριανόπουλος Α., ό.π., no 24, σελ. 147

¹⁰⁶ Ο Διαδριατικός Αγωγός (Trans Adriatic Pipeline - TAP) θα διασυνδεθεί με τον αγωγό φυσικού αερίου TANAP, θα διέρχεται από τη Βόρεια Ελλάδα, την Αλβανία, την Αδριατική Θάλασσα και θα καταλήγει στις ακτές της Νότιας Ιταλίας, όπου θα συνδεθεί στο ιταλικό δίκτυο φυσικού αερίου. Στο τέλος του τρίτου τριμήνου 2018 το έργο είχε ολοκληρωθεί σε ποσοστό μεγαλύτερο από 80% ενώ στις 19 Οκτωβρίου 2018 ξεκίνησαν τα κατασκευαστικά έργα για το υποθαλάσσιο τμήμα του στην Αδριατική. Για περισσότερες πληροφορίες: <https://www.tap-ag.gr/>

¹⁰⁷ <http://www.greekazercamber.eu/>

πραγματικοί φίλοι...θα ήθελα, επίσης, να εκφράσω τη στήριξή μου στις προσπάθειες της Ομάδας του Μινσκ προκειμένου να εξευρεθεί λύση στο ζήτημα του Ναγκόρνο-Καραμπάχ...Οι χώρες μας διατηρούν στενές σχέσεις, όχι μόνο σε πολιτικό επίπεδο, αλλά και στον τομέα της ενέργειας. Ολοκληρώνουμε ένα από τα μεγαλύτερα έργα που αναλάβαμε μαζί, τον TAP, τον Διαδριατικό Αγωγό Φυσικού Αερίου, που φέρνει αέριο από το Αζερμπαϊτζάν στην Ελλάδα και τη Δυτική Ευρώπη, την Ιταλία...Όπως είπα στον Υπουργό σήμερα, η Ελλάδα είναι ο πιο στενός φίλος του Αζερμπαϊτζάν από όλες τις ευρωπαϊκές χώρες. Αφουγκραζόμαστε ό,τι συμβαίνει στην περιοχή και κατανοούμε περισσότερο από κάθε άλλη χώρα τα συναισθήματα και τον τρόπο που σκέφτεται ο λαός του Αζερμπαϊτζάν...».¹⁰⁸

Οι σχέσεις γειτονίας, που έχουν αναπτυχθεί μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, έχουν διέλθει από διάφορα στάδια, προσλαμβάνοντας άλλοτε αμοιβαία συγκρουσιακό χαρακτήρα και άλλοτε χαρακτήρα συμφιλίωσης. Μετά την ανεξαρτησία της Ελλάδας από την «Οθωμανική Αυτοκρατορία», οι δύο χώρες έχουν επιλέξει τέσσερις φορές την προσφυγή στην πολεμική διαδικασία,¹⁰⁹ ως μέσο επίλυσης των διαφορών τους.

Η περίοδος από το 1928 έως το 1954 σημαδεύτηκε από την προσπάθεια των ηγετών των δύο χωρών (Ελ. Βενιζέλος και Κεμάλ Ατατούρκ) να οικοδομήσουν ένα πνεύμα συμφιλίωσης και ειρηνικής διαβίωσης. Το 1952 αποτέλεσε τη χρονιά σταθμό για την εξωτερική πολιτική τους, μιας και προσχώρησαν και οι δύο στο Σύμφωνο της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας.

Η περίπτωση της Κύπρου ήρθε στο προσκήνιο τη δεκαετία του 1950 και το αίτημα των Ελληνοκύπριων για ένωση με την Ελλάδα, δυναμίτισε τις σχέσεις των δύο χωρών. Το στρατιωτικό πραξικόπημα του 1967 στην Ελλάδα προκάλεσε περιοδικές κρίσεις με την Τουρκία ενώ τον Ιούλιο του 1974 η κυβέρνηση των Συνταγματαρχών οργάνωσε πραξικόπημα εναντίων του Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας Αρχιεπισκόπου Μακαρίου. Η Τουρκία εισέβαλε στο νησί, με το πρόσχημα της εγγυήτριας δύναμης των Τουρκοκυπρίων, καταλαμβάνοντας το 38% της έκτασής του.

Έκτοτε, μια σειρά διαφωνιών ανάμεσα στις δύο χώρες συντηρεί μια κατάσταση αντιπαλότητας, η οποία σε ορισμένες περιπτώσεις έχει φτάσει στα όρια της ένοπλης σύρραξης. Τα κυριότερα από αυτά τα ζητήματα είναι:

- Το πλάτος των χωρικών υδάτων των νήσων του Αιγαίου. Η Τουρκία δεν αναγνωρίζει το δικαίωμα της Ελλάδας για επέκταση των χωρικών της υδάτων στα 12 ναυτικά μίλια στην περιοχή του Αιγαίου Πελάγους, απειλώντας την με πόλεμο. Αξίζει να σημειωθεί ότι η Τουρκία έχει επεκτείνει τα δικά της χωρικά ύδατα στα 12 ναυτικά μίλια, σε άλλες περιοχές.
- Ο εθνικός εναέριος χώρος της Ελλάδας. Η Τουρκία αναγνωρίζει μόνο τα 6 από τα 10 ναυτικά μίλια του εναέριου χώρου της Ελλάδας.

¹⁰⁸ <https://www.mfa.gr/epikairota/proto-thema/deloseis-upeks-kotzia-kata-ten-koine-sunenteuxetypou-me-ton-upeks-tou-azermpaitzan-mammadyarov-meta-te-sunantese-tous-mpakou-02022016.html>

¹⁰⁹ Ελληνοτουρκικός πόλεμος 1897, Α' Βαλκανικός Πόλεμος 1912 – 1913, Α' Παγκόσμιος Πόλεμος 1914 – 1918, Ελληνοτουρκικός πόλεμος 1919 – 1922.

- Ο έλεγχος της τουρκικής στρατιωτικής κυκλοφορίας στο Αιγαίο από την αρμόδια ελληνική υπηρεσία.
- Η οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας στο Αιγαίο.
- Η κυριαρχία βραχονησίδων του Αιγαίου.

Η Ελλάδα υποστηρίζει την προσπάθεια της Τουρκίας να ενταχθεί στην Ευρωπαϊκή Ένωση, θεωρώντας ότι η μετεξέλιξη του τουρκικού κράτους σε μια δημοκρατία που θα σέβεται τους θεσμούς και τα ανθρώπινα δικαιώματα, θα τοποθετήσει τα διμερή ζητήματα σε μια νέα διάσταση.

7.5 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ξαφνική κατάρρευση της ΕΣΣΔ, εκτός των υπόλοιπων προβλημάτων που κληροδότησε στο διάδοχο κράτος της Ρωσίας, επέβαλε τη χάραξη μιας νέας εξωτερικής πολιτικής. Η Μόσχα, αντιλαμβανόμενη τη μεγάλη στρατηγική αξία των ενεργειακών κοιτασμάτων της Κασπίας, προσπάθησε να εκμεταλλευτεί τη γεωγραφική της εγγύτητα με την περιοχή καθώς και τους δεσμούς που δημιούργησε με τα πρώην σοβιετικά κράτη κατά τα 70 χρόνια της σοβιετικής κυριαρχίας, ώστε να εδραιώσει την παρουσία της στην περιοχή, ως κύριος ρυθμιστής των εξελίξεων. Στην περίπτωση του Γερεβάν, πέτυχε την στενή συνεργασία (οικονομική και στρατιωτική) ενώ το Μπακού αντιλαμβάνεται πλήρως το ρόλο της στην περιοχή και προσπαθεί να προωθήσει τα συμφέροντά του, χωρίς να προκαλέσει τη δυσaráσκειά της.

Στον αντίποδα, Ουάσιγκτον και Βρυξέλες αντιλαμβανόμενες τις μακροχρόνιες σχέσεις της Μόσχας με την περιοχή του Νοτίου Καυκάσου, προσπάθησαν να αποκτήσουν ενεργότερο ρόλο στην περιοχή μέσω της συνεχούς επιδίωξης περαιτέρω εκδημοκρατισμού των χωρών, καθώς και της υποστήριξης των οικονομιών τους, προκειμένου να καταστεί ευκολότερη η μετάβαση στην φιλελεύθερη παγκόσμια οικονομία. Στην κατεύθυνση αυτή καθοριστική αποδεικνύεται η υπογραφή συμβολαίων μεγάλων εταιριών της Δύσης αναφορικά με την εκμετάλλευση των ενεργειακών κοιτασμάτων της Κασπίας.

Οι σχέσεις της Τουρκίας με τις μεγάλες δυνάμεις χαρακτηρίζονται από καιροσκοπισμό, ανάλογα με την χρονική εξυπηρέτηση των συμφερόντων της. Η Τουρκία αντιλαμβάνεται την κομβική γεωγραφική της θέση καθώς και το μέγεθός της και δεν διστάζει να μετακινηθεί από την υποστήριξη των δυτικών συμφερόντων στην αντίστοιχη των ρωσικών, εφόσον θεωρεί ότι με τον τρόπο αυτό θα ισχυροποιήσει περαιτέρω τη θέση της στη διεθνή σκηνή, σε διαφορετικές χρονικές περιόδους της ιστορίας.

Για την Ελλάδα η Αρμενία αποτελεί τον διαχρονικό στρατηγικό εταίρο της στην περιοχή, το Αζερμπαϊτζάν τον αξιόπιστο ενεργειακό συνέταιρο και η Τουρκία τον κακομαθημένο και προβληματικό γείτονα. Γενικά, η προσπάθεια της Αθήνας εντοπίζεται στην ανάδειξη της ως σταθεροποιητικού παράγοντα στην περιοχή, στην προώθηση των σχέσεων με τις δύο πρώην σοβιετικές δημοκρατίες και ταυτόχρονα την ομαλοποίηση των σχέσεων με την Άγκυρα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η τελευταία δεκαετία του 20^{ου} αιώνα επεφύλασσε για το σύνολο της ανθρωπότητας μια τεκτονική μετατόπιση στη διεθνή σκακιέρα. Η κατάρρευση της ΕΣΣΔ δημιούργησε ένα τεράστιο κενό ισχύος και προσέδωσε για πρώτη φορά σε μια μη ευρασιατική δύναμη, τις ΗΠΑ, το χαρακτηρισμό αλλά και το ρόλο της μεγαλύτερης παγκόσμιας δύναμης. Νέα κράτη δημιουργήθηκαν στην περιφέρεια της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και μάλιστα σε περιοχές ενεργειακά πλούσιες, όπως η περιοχή του Νοτίου Καυκάσου, συνθέτοντας ένα πολύπλοκο σκηνικό ανάμεσα στην επιβίωση των νεοσύστατων δημοκρατιών, την εκμετάλλευση των ενεργειακών πόρων και τα συμφέροντα των μεγάλων δυνάμεων αλλά και των γειτονικών κρατών.

Η εξωτερική πολιτική της Αρμενίας, μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ στηρίχθηκε σε δύο πυλώνες: τη σύγκρουση με το Αζερμπαϊτζάν στο Ναγκόρνο Καραμπάχ και τις τεταμένες σχέσεις με την Τουρκία.

Η Αρμενία υποστήριξε τους Αρμένιους του Καραμπάχ στην υπεράσπιση της αυτοανακηρυχθείσας ανεξάρτητης δημοκρατίας τους, στο πόλεμο που ξέσπασε στις αρχές της δεκαετίας του '90 με το Αζερμπαϊτζάν. Η κατάπαυση του πυρός επιβλήθηκε το 1994, χωρίς ωστόσο αυτό να σημάνει και την έλευση της πολυπόθητης ειρήνευσης στην περιοχή. Μεθοριακά επεισόδια που συμβαίνουν κατά καιρούς αλλά και τα πρόσφατα γεγονότα του 2016 καταμαρτυρούν την μεγάλη απόσταση που πρέπει να διανύσει ακόμη η «Ομάδα Μινσκ», προκειμένου να επιλυθεί οριστικά το χρονίζον αυτό πρόβλημα.

Η συγκρουσιακή σχέση του Γερεβάν με την Άγκυρα πηγάζει από το ζήτημα της «Γενοκτονίας των Αρμενίων» και από τη μεροληπτική στάση της δεύτερης στον πόλεμο του Ναγκόρνο Καραμπάχ. Η Αρμενία υποστηρίζει σθεναρά τη διεθνή αναγνώριση της Γενοκτονίας, γεγονός που θεωρείται ανυπόστατο και απαράδεκτο από την Τουρκία. Από την άλλη μεριά η Τουρκία ζήτησε από την Αρμενία να σταματήσει τη βοήθεια προς το Καραμπάχ, κατά τη διάρκεια της πολεμικής διαδικασίας των αρχών της δεκαετίας του '90 και όταν αυτό δεν συνέβη αποφάσισε, σε κοινή γραμμή με το Αζερμπαϊτζάν, το κλείσιμο των συνόρων της για την Αρμενία. Τα δύο αυτά φλέγοντα θέματα έχουν τορπιλίσει τις όποιες προσπάθειες προσέγγισης, που έχουν λάβει χώρα κατά καιρούς από τις κυβερνήσεις των δύο χωρών.

Οι μειωμένοι συντελεστές ισχύος της Αρμενίας (γεωγραφία, πηγές πλούτου, πληθυσμός, πολιτικό σύστημα), καθώς και η θρησκευτική της διαφοροποίηση ως το μοναδικό χριστιανικό κράτος που περικλείεται από μουσουλμανικά, σε συνδυασμό με τους προαναφερθέντες πυλώνες της εξωτερικής της πολιτικής, εξηγούν τη σύναψη στρατηγικής συμμαχίας με τη Ρωσία, στην προσπάθειά της να αντιμετωπίσει, κυρίως στρατιωτικά, την Τουρκία και το Αζερμπαϊτζάν, εφαρμόζοντας πλήρως την τακτική της «εξωτερικής εξισορρόπησης». Η σχέση αυτή εξυπηρετεί απόλυτα και τα ρωσικά συμφέροντα, διότι επιτρέπει στη Μόσχα τη στρατιωτική ανάπτυξη στο έδαφος της Αρμενίας, εξασφαλίζοντας την πολυπόθητη παρουσία στην περιοχή, η οποία αναμένεται να διατηρηθεί και στο μέλλον.

Ταυτόχρονα, η Αρμενία προσπαθεί να προωθήσει την ανάπτυξη σχέσεων με τις ΗΠΑ και την ΕΕ. Οι ΗΠΑ αποτέλεσαν, από την σύστασή της ως ανεξάρτητου κράτους στις αρχές της δεκαετίας του '90, τον μεγαλύτερο οικονομικό δωρητή της, στοχεύοντας στον εκσυγχρονισμό της οικονομίας της και στην εγκαθίδρυση δημοκρατικών δομών στο εσωτερικό της, μέσω θεμελιωδών μεταρρυθμίσεων. Στο ίδιο

πλαίσιο εντάσσεται και η «Συμφωνία Συνολικής και Ενισχυμένης Εταιρικής Σχέσης» που υπογράφηκε το Νοέμβριο του 2017 μεταξύ της ΕΕ και της Αρμενίας. Γενικά, η ισορροπημένη εξωτερική πολιτική του Γερεβάν και η διατήρηση τουλάχιστον του τρέχοντος επιπέδου συνεργασίας της Αρμενίας με τα κράτη της Δύσης αποκτούν ιδιαίτερη σημασία, εξεταζόμενες υπό το πρίσμα της αυξανόμενης Ρώσο-τουρκικής εταιρικής σχέσης την παρούσα χρονική περίοδο.

Η γεωγραφική θέση του Αζερμπαϊτζάν το καθιστά στρατηγικό άξονα, με σαφή συμμετοχή στη διαμόρφωση της διεθνούς πολιτικής σκηνής. *«Μπορεί να περιγραφεί ως το ζωτικά σημαντικό «πώμα» που ελέγχει την πρόσβαση στο μπουκάλι το οποίο περιέχει τα πλούτη της λεκάνης της Κασπίας και της Κεντρικής Ασίας».*¹¹⁰ Η Άγκυρα, βασιζόμενη στους ισχυρούς γλωσσικούς, πολιτιστικούς, και ιστορικούς δεσμούς με το Μπακού προσπαθεί διαχρονικά να ενισχύσει την προνομιακή της σχέση με τη χώρα των Αζέρων, αποκομίζοντας για αυτή πολλαπλά οφέλη. Παρόλα τα προβλήματα που εμφανίστηκαν κατά καιρούς στις σχέσεις των δύο χωρών, με κυριότερο την καχυποψία που δημιουργήθηκε ύστερα από το τουρκικά υποκινούμενο πραξικόπημα ανατροπής της κυβέρνησης του Μπακού, οι δύο λαοί μοιράζονται τον κοινό στόχο της διαμετακόμισης των ενεργειακών κοιτασμάτων της Κασπίας προς τη Δύση, γεγονός που θα επιφέρει στο μέλλον τη στρατηγική τους αναβάθμιση στο διεθνές σύστημα.

Η επένδυση δισεκατομμυρίων δολαρίων πολυεθνικών εταιριών στη χώρα, μέσω της υπογραφής του «Συμβολαίου του Αιώνα» το 1994, πιστοποιεί με τον πιο κατηγορηματικό τρόπο την κομβική σημασία της χώρας στους στρατηγικούς σχεδιασμούς της Δύσης. Ωστόσο, θα πρέπει να υπογραμμιστεί η εξάντληση των προσπαθειών της Δύσης (ΗΠΑ και ΕΕ) στη δημοκρατική και οικονομική ανασυγκρότηση της χώρας, αναγνωρίζοντας τον ρυθμιστικό ρόλο που εξακολουθεί να διαδραματίζει η Μόσχα στα τεκτονόμενα της περιοχής του Νοτίου Καυκάσου.

Η εξωτερική πολιτική του Αζερμπαϊτζάν βέβαια θα ήταν λάθος να χαρακτηριστεί καθαρά φιλοδυτική ή αντί-ρωσική. Η χώρα, παράλληλα με την επιθυμία της να αναπτύξει στενούς οικονομικούς δεσμούς με τη Δύση, αναγνωρίζει τον κομβικό ρόλο της Ρωσίας στην περιοχή και κυρίως στις διαπραγματεύσεις για τη διαφιλονικούμενη περιοχή του Ναγκόρνο Καραμπάχ. Απότοκο του γεγονότος αυτού είναι η παράλειψη έκφρασης πρόθεσης για είσοδο της χώρας στο ΝΑΤΟ αλλά και οι συντονισμένες προσπάθειες να διατηρηθούν οι καλές σχέσεις με τη Ρωσία, κυρίως στον οικονομικό τομέα, εκφράζοντας με τον τρόπο αυτό μια «multi-vector policy».

Σε ότι αφορά στις σχέσεις του με την Αρμενία, αυτές οριοθετούνται από το χρονίζον ζήτημα του Ναγκόρνο Καραμπάχ, προσδίδοντας στη στρατηγική του τον χαρακτηρισμό του «Πολέμου Τριβής». Το Μπακού, σε στενή συνεργασία με την Άγκυρα, επέβαλε οικονομική απομόνωση στο Γερεβάν, κλείνοντας το 1993 τα σύνορά του. Παράλληλα, αύξησε κατακόρυφα τις αμυντικές του δαπάνες, ασκώντας με τον τρόπο αυτό περαιτέρω πίεση στη γείτονα Αρμενία.

Η Τουρκία αποτελεί έναν μεγάλο δρώντα της περιοχής, τα συμφέροντα του οποίου συγκρούονται ευθέως με αυτά της Ρωσίας. Το συγκεκριμένο γεγονός οδήγησε τις δύο χώρες στην πολεμική αντιπαράθεση περισσότερες από δέκα φορές τους τελευταίους πέντε αιώνες. Η Τουρκία προσπάθησε ήδη από τον προηγούμενο

¹¹⁰ Brzezinski Z., ό.π. no 1, σελ. 223

αιώνα να εκμεταλλευτεί τους υλικούς και λειτουργικούς συντελεστές ισχύος που διαθέτει, ώστε να εξισορροπήσει την ισχύ της αντιπάλου. Παράλληλα με την «εσωτερική εξισορρόπηση» εντάχθηκε το 1952 στη Βορειοατλαντική συμμαχία, επιζητώντας την «εξωτερική εξισορρόπηση» αλλά και τα υπόλοιπα οφέλη που πίστευε ότι θα αποκομίσει.

Η εξωτερική της πολιτική για την περιοχή του Νότιου Καυκάσου εστιάζεται στην προσπάθειά της να εκμεταλλευτεί οποιαδήποτε ευκαιρία της δοθεί, προκειμένου να ισχυροποιήσει την παρουσία της στην ευρύτερη περιοχή. Το συμπέρασμα αυτό αποτυπώθηκε με τον πλέον κατηγορηματικό τρόπο από τον Πρόεδρο Ερντογάν, σε μια ομιλία του τον Οκτώβριο του 2016: *«Οτιδήποτε συμβαίνει στη περιοχή έχει άμεση σχέση με την Τουρκία... Γυρίσαμε ποτέ στο παρελθόν την πλάτη μας όταν αντιμετωπίσαν δυσκολίες οι ομοεθνείς μας στην Βουλγαρία, στην Ελλάδα, στη "Μακεδονία", τα αδέρφια μας στην Βοσνία, στην Αλβανία και στο Κόσοβο; Είπαμε ποτέ πως οι υποθέσεις αυτές είναι εσωτερικές; Μπορούμε να γυρίσουμε την πλάτη μας; Όπως έχω αναφέρει, άλλα είναι τα φυσικά μας σύνορα και εντελώς διαφορετικά είναι τα σύνορα της καρδιάς μας...τα αδέρφια μας, που βρίσκονται από την Ευρώπη μέχρι και την Αφρική, από τη Μεσόγειο μέχρι και τις ατελείωτες στέπες της Κεντρικής Ασίας βρίσκονται στα σύνορα της καρδιάς μας. Για εμάς τα Βαλκάνια είναι το ένα μέρος της καρδιάς μας και ο Καύκασος το άλλο μέρος».*¹¹¹

Οι σχέσεις της Άγκυρας με το Γερεβάν χαρακτηρίζονται από διαχρονική αντιπαλότητα, η οποία εκπορεύεται τόσο από τους στενούς φυλετικούς δεσμούς της πρώτης με το Μπακού, γεγονός που οδήγησε στην υποστήριξη των Αζέρων με κάθε τρόπο στο ζήτημα του Ναγκόρνο Καραμπάχ όσο και στο διαχρονικό φόβο της Τουρκίας για διεκδίκηση των ανατολικών εδαφών της από τους Αρμένιους, αποτέλεσμα του οποίου υπήρξε η «Γενοκτονία των Αρμενίων», στις αρχές του προηγούμενου αιώνα. Η αντιπαλότητα αυτή εκφράστηκε με τον πλέον ξεκάθαρο τρόπο μέσω του κλεισίματος των συνόρων της για την Αρμενία. Τα τελευταία βέβαια χρόνια έχουν γίνει κάποιες υποτονικές προσπάθειες εξομάλυνσης των σχέσεων των δύο χωρών, τα προβλήματα όμως μεταξύ τους παραμένουν αγεφύρωτα και δεν αφήνουν περιθώρια αισιοδοξίας για το άμεσο μέλλον.

Οι στενοί φυλετικοί δεσμοί της Άγκυρας με το Μπακού είναι προφανείς και δεν λείπουν οι περιπτώσεις που οι δεσμοί αυτοί επισημαίνονται σε δηλώσεις Τούρκων αξιωματούχων. Ο Τούρκος στρατηγός μάλιστα Ιλκέρ Μπασμπούγ, σε ομιλία του στο πανεπιστήμιο Ατατούρκ, δήλωσε το 2016: *«Το μεγαλύτερο όνειρό μου είναι η ένωση της Τουρκίας με το Αζερμπαϊτζάν σε ένα ενιαίο κράτος. Άλλωστε όλοι λένε ότι πρόκειται για ένα έθνος διαιρεμένο σε δύο κράτη. Μεταξύ μας συνομιλούμε χωρίς διερμηνέα...Την παρούσα περίοδο όμως οι συνθήκες δεν είναι κατάλληλες και δεν θα μας το επιτρέψουν».*¹¹² Η ολοένα και περισσότερο αναπτυσσόμενη βιομηχανία της Τουρκίας, που διψάει για τα ενεργειακά αποθέματα του Αζερμπαϊτζάν, καθώς και η γεωγραφική της θέση, ως πύλη διαμετακόμισης ενέργειας στη Δύση, σε συνδυασμό με την ύπαρξη των φυλετικών δεσμών των δύο λαών, καθιστά τη σύμπλευση των συμφερόντων των δύο χωρών αυταπόδεικτη. Γενικά, η Τουρκία προσπαθώντας να εκμεταλλευτεί τη γεωγραφική της θέση και να ισχυροποιήσει το στρατηγικό της ρόλο στη διεθνή σκηνή, δεν προβαίνει σε απρογραμμάτιστες ενέργειες αλλά φιλτράρει τις κινήσεις τόσο του δυτικού όσο και του ρωσικού παράγοντα, συντασσόμενη κατά περίπτωση σε αυτόν που εξυπηρετεί καλύτερα τα συμφέροντά

¹¹¹ <http://www.kathimerini.com.cy/gr/kosmos/252617/?ctype=ar>, 27 Οκτ 2016

¹¹² <http://www.milliyet.com.tr/lker-basbug-en-buyuk-hayalim--gundem-2227302/>

της, σε κάθε χρονική περίοδο.

*«Η Αμερική είναι πολύ μακριά για να είναι κυρίαρχη σε αυτό το τμήμα της Ευρασίας, αλλά πολύ ισχυρή για να μην εμπλακεί. Όλα τα κράτη της περιοχής θεωρούν ότι είναι αναγκαίο για την επιβίωσή τους ν' αναλάβει υποχρεώσεις στην περιοχή η Αμερική».*¹¹³ Οι ΗΠΑ συνεξετάζοντας το ρόλο της μεγαλύτερης παγκόσμιας δύναμης που κατέχουν, σε σχέση με τους στρατηγικούς παίκτες (Ρωσία και εν μέρη Τουρκία) και τους στρατηγικούς άξονες (Τουρκία, Αζερμπαϊτζάν) του Καυκάσου που διαμορφώνουν τη διεθνή σκηνή, προωθεί τον εκδημοκρατισμό της περιοχής, αποβλέποντας στη σταθερότητά της και στην ένταξή της στην παγκόσμια ελεύθερη οικονομία.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση παρουσιάζεται ιδιαίτερα προσεκτική στις κινήσεις της στην περιοχή του Νοτίου Καυκάσου, επιδιώκοντας τη βελτίωση των δημοκρατικών θεσμών των νεοσύστατων δημοκρατιών, προωθώντας τον μετασχηματισμό των οικονομιών τους και αποφεύγοντας σκόπιμα την ενασχόλησή της με ζητήματα ασφαλείας που υπάρχουν στην περιοχή. Οι συγκεκριμένες επιλογές διεθνούς πολιτικής ελήφθησαν ύστερα από την αποκρυπτογράφηση του ρόλου της Ρωσίας στο «εγγύς εξωτερικό της», λαμβάνοντας υπόψη τη γεωγραφική θέση των πρώην σοβιετικών χωρών του Καυκάσου.

*«Η Ρωσία είναι πολύ αδύναμη για να ανακτήσει την αυτοκρατορική κυριαρχία στην περιοχή ή για να αποκλείσει άλλους από αυτή, αλλά επίσης είναι πολύ κοντά και πολύ ισχυρή για να αποκλειστεί».*¹¹⁴ Οι πυλώνες στους οποίους στηρίζεται η ρωσική εξωτερική πολιτική στην περιοχή του Νοτίου Καυκάσου είναι η προσπάθεια επανένταξης του Μπακού στη σφαίρα επιρροής της Μόσχας, γεγονός που θα επιτρέψει τη διαμετακόμιση του μεγαλύτερου μέρους του «μαύρου χρυσού» του Αζερμπαϊτζάν μέσω των εδαφών της, τη διατήρηση των στρατιωτικών βάσεων στο Γερεβάν και ο περιορισμός της τουρκικής αλλά και της δυτικής επιρροής στην περιοχή. Η Ρωσία γενικά, αν και αποδυναμωμένη, παραμένει ο κυρίαρχος δρών στην περιοχή του Νοτίου Καυκάσου και αυτό διότι οι νεοσύστατες δημοκρατίες είναι αναγκασμένες να διατηρούν καλές σχέσεις μαζί της, εξαιτίας των μακροχρόνιων πολιτικών και οικονομικών δεσμών, που υφίστανται ακόμα και στις μέρες μας.

Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας στην περιοχή του Νοτίου Καυκάσου οφείλει να λαμβάνει υπόψη της τους πολύπλοκους συσχετισμούς ισχύος του συνόλου των δρώντων της περιοχής. Η Αθήνα, όπως και η Άγκυρα, αποτελούν μέλη της Βορειοατλαντικής συμμαχίας, το επίπεδο όμως των σχέσεών τους περιγράφεται καλύτερα από τους όρους της «αντιπαλότητας» και της «αντιπαράθεσης» παρά από της «συμμαχίας» και της «συνεργασίας». Το γεγονός αυτό μεταφέρεται και στις σχέσεις τους με τις χώρες του Νοτίου Καυκάσου μιας και η Ελλάδα αποτελεί παραδοσιακό σύμμαχο της Αρμενίας ενώ η Τουρκία του Αζερμπαϊτζάν. Στη συγκεκριμένη εξίσωση θα πρέπει να προστεθεί και η στρατηγική συμμαχία της Αρμενίας με τη Ρωσία, με έναν παραδοσιακό δηλαδή «αντίπαλο» της Δύσης. Επίσης τα τελευταία χρόνια, η κατάσταση στις σχέσεις μεταξύ των κρατών δείχνει να περιπλέκεται ακόμη περισσότερο εξαιτίας της έντασης που παρατηρείται στις σχέσεις της Άγκυρας με την Ουάσιγκτον αλλά και της προσπάθειας προσέγγισης της Άγκυρας με τη Μόσχα, δύο δρώντων με αντικρουόμενα συμφέροντα στην περιοχή του Καυκάσου. Παράλληλα,

¹¹³ Brzezinski Z., ό.π. no 1, σελ. 255

¹¹⁴ Στο ίδιο, σελ. 256

η περίπτωση του Ναγκόρνο Καραμπάχ παρουσιάζει αρκετές ομοιότητες με το ζήτημα της Κύπρου.

Η ανωτέρω προσέγγιση της κατάστασης στο Νότιο Καύκασο μπορεί να χαρακτηριστεί βέβαια ως ελλιπής, αφού τα κράτη δεν λειτουργούν μονοσήμαντα αλλά εξετάζουν το σύνολο των εναλλακτικών λύσεων που διαθέτουν, στην προσπάθειά τους να αυξήσουν τα επίπεδα της περιφερειακής τους ασφάλειας. Η Αρμενία, αντιλαμβανόμενη την προαναφερθείσα πολυπλοκότητα αλλά και ρευστότητα των σχέσεων, προσπαθεί να ενισχύσει τις σχέσεις της με τη Δύση, χωρίς βέβαια να τραυματίσει τη στρατηγική της συμμαχία με τη Ρωσία, ενώ το Αζερμπαϊτζάν προσπαθεί να εφαρμόσει μια «πολυδιάστατη πολιτική», αναγνωρίζοντας τον ρόλο της γειτονικής Ρωσίας στην περιοχή.

Στην προσπάθεια αποκωδικοποίησης του όποιου οφέλους ή ζημίας από την εξωτερική πολιτική της Ελλάδας στην περιοχή, οφείλουμε να υπογραμμίσουμε τη διατήρηση των σχέσεων στρατηγικής συμμαχίας με την Αρμενία, γεγονός που ασκεί πίεση στην Τουρκία από ανατολικά, αλλά και τη συνέχιση των έργων διαμετακόμισης των αζέρικων κοιτασμάτων προς τη Δύση, μέσω του αγωγού TAP. Η Αθήνα έχει κατορθώσει να αποτελεί αξιόπιστο εταίρο για το Γερεβάν, συνέταιρο για το Μπακού αλλά και ένθερμο υποστηρικτή αμφοτέρων στην προσέγγισή τους με τη Δύση, χωρίς να διαταράξει τις παραδοσιακά καλές της σχέσεις με τη Μόσχα. Η πάγια θέση της για εξεύρεση λύσης στο ζήτημα του Ναγκόρνο Καραμπάχ στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου εμφανίζει πλήρη ταύτιση με τις επιδιώξεις της στην περίπτωση του Κυπριακού.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η ιστορική και ενεργειακά πλούσια περιοχή του Νοτίου Καυκάσου προσλαμβάνει στρατηγική σημασία στη διεθνή πολιτική σκηνή και αποτελεί αρένα μεταξύ των μεγαλύτερων δυνάμεων Δύσης και Ανατολής. Το τρίγωνο ανταγωνισμού μεταξύ των κρατών που βρίσκονται ή συνορεύουν με την περιοχή (Τουρκία, Αρμενία, Αζερμπαϊτζάν) δημιουργεί άλλοτε σχέσεις συνεργασίας μεταξύ τους ή με ισχυρούς παίκτες τους διεθνούς συστήματος (Αζερμπαϊτζάν – Τουρκία, Αρμενία – Ρωσία) και άλλοτε σχέσεις διαχρονικής αντιπαλότητας (Αρμενία – Αζερμπαϊτζάν).

Εξετάζοντας την κατάσταση σε βραχυπρόθεσμο ορίζοντα, εκτιμάται ότι και οι δύο χώρες του Νοτίου Καυκάσου που ήταν ενταγμένες στη Σοβιετική Ένωση, θα συνεχίσουν την ισοσταθμισμένη εξωτερική πολιτική τους ανάμεσα στη Δύση και τη Ρωσία, για τους δικούς της λόγους η καθεμία. Η Αρμενία, απολαμβάνει από τη μία μεριά τη στρατηγική σχέση της με τη Ρωσία, παρακολουθεί όμως από την άλλη την πρόσφατη εμβάθυνση των ρωσο-τουρκικών σχέσεων αλλά και την προσέγγιση Μόσχας – Μπακού, γεγονός που καθιστά επιτακτική, όχι μόνο τη διατήρηση αλλά και την διεύρυνση των σχέσεων με τις ΗΠΑ. Το Αζερμπαϊτζάν, εξαρτάται από τους ενεργειακούς του πόρους και τη συμμαχία του με την Τουρκία, επιθυμεί όμως παράλληλα την ενδυνάμωση των σχέσεων με τη Δύση, προσδοκώντας οικονομικά οφέλη και υποστήριξη στο ζήτημα του Ναγκόρνο Καραμπάχ και παράλληλα διατηρεί «ανοιχτό το παράθυρο» συνεργασίας με τη Ρωσία.

Το «μεγάλο στοίχημα» όμως, κυρίως για τα δύο κράτη του Νοτίου Καυκάσου, παραμένει ο εκσυγχρονισμός των εσωτερικών τους δομών και η συνέχιση των συστημικών μεταρρυθμίσεων. Η επιτυχία τους στο συγκεκριμένο πεδίο θα τα μετατρέψει σε πραγματικά ανεξάρτητες δημοκρατίες και θα ενισχύσει την περιφερειακή συνεργασία και ανάπτυξη ενώ στην αντίθετη περίπτωση ελλοχεύει ο κίνδυνος της μόνης εξάρτησης από ξένες δυνάμεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΙΒΛΙΑ

- Brzezinski, Z. *Η μεγάλη σκακιέρα, Η αμερικανική υπεροχή και οι γεωστρατηγικές της επιταγές*. Αθήνα: Λιβάνη, 1997.
- Bull , H. *Η άναρχη κοινωνία*. Αθήνα: Ποιότητα, 2007.
- Carr, E. *Η εικοσαετής κρίση, 1919-1939*. Αθήνα: Ποιότητα, 2000.
- Morgenthau, H. *Politics among Nations*. New York: Knopf, 1948.
- Snyder, G.; Diesing, P. *Conflict among nations: bargaining, decision-making and system structure in international crises*. Princeton: Princeton University Press, 1977.
- Spykman, N. *America's strategy in world politics*. New York: Harcourt Brace, 1942.
- Walt, S. *The origins of alliances*. Ithaca: Cornell University Press, 1987.
- Waltz, K. *Θεωρία διεθνούς πολιτικής*. Αθήνα: Ποιότητα, 2011.
- Αλεξόπουλος, Η. *Οι πολιτικοστρατηγικές επιπτώσεις από την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης στις τρεις ανεξάρτητες δημοκρατίες του Καυκάσου*. Αθήνα: Παπαζήσης, 2001.
- Ανδριανόπουλος, Α. *Αζερμπαϊτζάν, Κυρίαρχος στο σταυροδρόμι της Ευρασίας*. Αθήνα: Επίκεντρο, 2016.
- Καραγιάννης, Μ. *Η τουρκική εξωτερική πολιτική στον καύκασο*. Αθήνα: Παπαζήσης, 2015.
- Κονδύλης, Π. *Θεωρία πολέμου*. Αθήνα: Θεμέλιο, 1999.
- Κουσκουβέλης, Η. . *Εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις*. Αθήνα: Ποιότητα, 2004.
- Λυγερός, Σ.; Μελάς, Κ. *Μετά τον Ερντογάν τι ;*. Αθήνα: Πατάκη, 2013.
- Νταβούτογλου, Α. *Το στρατηγικό βάθος, Η διεθνής θέση της Τουρκίας*. Αθήνα: Ποιότητα, 2010.
- Πλατιάς, Α. *Ελληνική αποτρεπτική στρατηγική*. Αθήνα: Παπαζήσης, 1992.

ΑΡΘΡΑ

- Abbasov S. «Eurasianet.» *Azerbaijan - Turkey military pact signals impatience with minsk talks- Analysts*. 18 Ιανουάριος 2011.
<http://www.eurasianet.org/node/62732> (πρόσβαση Οκτώβριος 08, 2018).
- AZER.COM. «Azerbaijan's "Contract of the Century".» Winter 1994.
https://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/24_folder/24_articles/24_aioc.html (πρόσβαση Οκτώβριος 07, 2018).
- Carnegie endowment for international peace. *US Policy Toward the South Caucasus*. 31 Μάιος 2017. <https://carnegieendowment.org/2017/05/31/u.s.->

policy-toward-south-caucasus-take-three-pub-70122 (πρόσβαση Δεκέμβριος 7, 2018).

CNN GREECE. «Αζερμπαϊτζάν - Αρμενία. Τουλάχιστον 64 νεκροί από τις συγκρούσεις στο Ναγκόρνο Καραμπάχ.» 05 Απρίλιος 2016. <https://www.cnn.gr/news/kosmos/story/27704/azermpaitzan-armenia-toylaxiston-64-nekroi-apo-tis-syγκroyseis-sto-nagkorno-karampax> (πρόσβαση Οκτώβριος 03, 2018).

Energia.gr. «Σχεδόν έτοιμος ο αγωγός φυσικού αερίου Ρωσίας - Κίνας.» 25 Ιούλιος 2018. <https://www.energia.gr/article/145379/shedon-etoimos-o-agogos-fysikoy-aerioy-rosiaskinas> (πρόσβαση Οκτώβριος 11, 2018).

Huffpost. *Η Ρωσική Εξωτερική Πολιτική στα 18 χρόνια παντοδυναμίας Πούτιν.* 18 Μάρτιος 2018. https://www.huffingtonpost.gr/entry/e-rosike-exoterike-politike-sta-18-chronia-pantodenamias-roetin_gr_5aad8405e4b0337adf844335 (πρόσβαση Δεκέμβριος 8, 2018).

Kucera J. «Eurasianet.» *Azerbaijan President calls for return to "Historic Lands" in Armenia.* 13 Φεβρουάριος 2018. <https://eurasianet.org/azerbaijan-president-calls-for-return-to-historic-lands-in-armenia> (πρόσβαση Οκτώβριος 12, 2018).

Milliyet. «Ilker Basbug: My biggest dream, Turkey and Azerbaijan... ..» 14 Απρίλιος 2016. <http://www.Milliyet.Com.Tr/Lker-Basbug-En-Buyuk-Hayalim--Gundem-2227302/> (πρόσβαση Οκτώβριος 20, 2018).

The Armenian Weekly. n.d. <https://armenianweekly.com/2018/09/22/trump-congratulates-armenia-on-27-years-of-independence-from-ussr/> (πρόσβαση Νοέμβριος 26, 2018).

The Telegraph. «Azerbaijan military threat to Armenia.» 22 Νοέμβριος 2009. <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/azerbaijan/6631572/Azerbaijan-military-threat-to-Armenia.html> (πρόσβαση Οκτώβριος 09, 2018).

TOYRKIKANEA.GR. «Τουρκία - Αζερμπαϊτζάν, από τη στρατιωτική συνεργασία στη στρατιωτική συμμαχία.» 24 Δεκέμβριος 2017. <https://tourkikanea.gr/2017/12/baku/> (πρόσβαση Οκτώβριος 09, 2018).

ΓΕΕΘΑ. «Έδρα "Θουκυδίδης".» *Έκθεση Ιούλιος - Αύγουστος 2018.* Σεπτέμβριος 2018. <http://www.geetha.mil.gr/media/pdf-arxeia/pamak/2018/ekthesi-ioulios-augoustos-2018.pdf> (πρόσβαση Οκτώβριος 17, 2018).

Η Καθημερινή. «Ερντογάν: Θα προστατεύσουμε τους ομοεθνείς μας στην Ελλάδα.» 27 Οκτώβριος 2016. <http://www.kathimerini.com.cy/gr/kosmos/252617/?ctype=ar>, 27 Οκτ 2016 (πρόσβαση Οκτώβριος 18, 2018).

—. «Τουρκία: Πυρηνικές φιλοδοξίες με πρώτο σταθμό το Ακούγιου το 2023.» 26 Μάρτιος 2018. <http://www.kathimerini.gr/955469/article/epikairothta/politikh/toyrkia->

pyrhnikes-filodo3ies--me-prwto-sta8mo-to-akoygiou-to-2023 (πρόσβαση Οκτώβριος 07, 2018).

Λυγερός Σ. «Γιατί ΗΠΑ και Τουρκία έχουν φτάσει στα όρια της ρήξης.» 28 Αύγουστος 2018. <https://slpress.gr/ethnika/giati-ipa-kai-toyrkia-echoyn-ftthasei-sta-oria-tis-rixis/> (πρόσβαση Οκτώβριος 01, 2018).

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

Armenian National Committee of America. «Trumps budget cuts armenian assistance by almost 70 percent.» n.d. <https://anca.org/trumps-budget-cuts-armenia-assistance-by-almost-70-percent/> (πρόσβαση Νοέμβριος 25, 2018).

Asia regional integration center. «Transport corridor Europe Caucasus Asia.» n.d. <https://aric.adb.org/initiative/transport-corridor-europe-caucasus-asia> (πρόσβαση Οκτώβριος 03, 2018).

BP. «Energy economics.» *Statistical review of world energy*. n.d. <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy/country-and-regional-insights/russia.html> (πρόσβαση Οκτώβριος 04, 2018).

European Commission. «Press release database.» 19 Φεβρουάριος 2018. http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-92-54_en.htm (πρόσβαση Οκτώβριος 04, 2018).

—. «Trade in goods with Armenia.» 16 Απρίλιος 2018. http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113345.pdf (πρόσβαση Οκτώβριος 10, 2018).

European Union. «Armenia and the EU.» 11 Μάιος 2016. https://eeas.europa.eu/delegations/armenia/896/node/896_en (πρόσβαση Οκτώβριος 14, 2018).

—. «EU - Azerbaijan relations.» 01 Νοέμβριος 2017. https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/4013/EU-Azerbaijan%20relations (πρόσβαση Οκτώβριος 16, 2018).

—. «Programme funded by the European Union.» *Inogate*. n.d. <http://www.inogate.org/> (πρόσβαση Οκτώβριος 08, 2018).

Freedom house. n.d. <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2018> (πρόσβαση Νοέμβριος 18, 2018).

Gazprom. «Gas pipeline - Blue stream.» *Russian natural gas supplies to Turkey*. n.d. <http://www.gazprom.com/projects/blue-stream/> (πρόσβαση Οκτώβριος 06, 2018).

IMF. «World economic and financial surveys.» *World economic outlook database*. Απρίλιος 2017. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/01/weodata/weorept.aspx> (πρόσβαση Οκτώβριος 01, 2018).

- Index of economic freedom. «Country ranking.» 2018.
<https://www.heritage.org/index/ranking> (πρόσβαση Οκτώβριος 05, 2018).
- NATO. «Search for Turkey has the second largest number of troops in the alliance.» n.d.
http://www.natolibguides.info/srch.php?q=Turkey+has+the+second-largest+number+of+troops+in+the+alliance&guide_id=48558 (πρόσβαση Νοέμβριος 18, 2018).
- Republic of Armenia. «Statistical Committee of the Republic of Armenia.» n.d.
<http://www.armstat.am/en/?nid=126&id=19001&submit=Search> (πρόσβαση Οκτώβριος 10, 2018).
- Republic of Azerbaijan. «The state statistical committee of Republic of Azerbaijan.» *Demographic situation in Azerbaijan*. 26 Φεβρουάριος 2018.
<https://www.stat.gov.az/news/index.php?id=3776?lang=en> (πρόσβαση Οκτώβριος 12, 2018).
- Trading Economics. n.d. <https://tradingeconomics.com/turkey/industrial-production> (πρόσβαση Νοέμβριος 18, 2018).
- Trans Adriatic Pipeline. n.d. <https://www.tap-ag.gr/> (πρόσβαση Νοέμβριος 18, 2018).
- Turkstat. 1 Φεβρουάριος 2018.
<http://www.turkstat.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=27587> (πρόσβαση Νοέμβριος 28, 2018).
- U.S. Embassy in Azerbaijan. «Letter from President Trump to President Aliyev on the 25th anniversary of the Caspian oil and Gas show .» n.d.
<https://az.usembassy.gov/letter-from-president-trump-to-president-aliyev-on-the-25th-anniversary-of-the-caspian-oilgas-show-first-gas-flowing-into-the-southern-gas-corridor/> (πρόσβαση Νοέμβριος 27, 2018).
- Worldatlas. «Europe.» 19 Σεπτέμβριος 2016.
<https://www.worldatlas.com/webimage/countrys/eu.htm> (πρόσβαση Οκτώβριος 03, 2018).
- EIA. «EIA BETA.» *Azerbaijan international analysis*. 24 Ιούνιος 2016.
<https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=AZE> (πρόσβαση Οκτώβριος 02, 2018).
- Ελληνική Δημοκρατία. «Η Ελλάδα στην Αρμενία.» *Κοινές δηλώσεις ΥΠΕΞ Ν. Κοτζιά και Αρμενίου ομολόγου του E. Nalbandian*. 13 Δεκέμβριος 2017.
<https://www.mfa.gr/missionsabroad/el/armenia/news/koines-deloseis-upeks-kotzia-kai-armeniou-omologou-tou-nalbandian-athena-13122017.htm> (πρόσβαση Νοέμβριος 28, 2018).
- . «Υπουργείο Εξωτερικών.» *Δηλώσεις ΥΠΕΞ Ν. Κοτζιά κατά την κοινή συνέντευξη τύπου με τον ΥΠΕΞ του Αζερμπαϊτζάν E. Mamtadyarov μετά τη συνάντησή τους*. 02 Φεβρουάριος 2016.
<https://www.mfa.gr/epikairotiata/proto-thema/deloseis-upeks-kotzia-kata-ten->

koine-sunenteuxe-typou-me-ton-upeks-tou-azerm-paitzan-mammadyarov-meta-te-sunantese-tous-mprakou-02022016.html (πρόσβαση Νοέμβριος 29, 2018).

Ελληνο-Αζέρικο εμπορικό και οικονομικό επιμελητήριο. n.d.
<http://www.greekazerchamber.eu/> (πρόσβαση Νοέμβριος 19, 2018).

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. «Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας.» n.d.
https://ec.europa.eu/info/policies/european-neighbourhood-policy_el
(πρόσβαση Οκτώβριος 23, 2018).

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ: ΧΑΡΤΕΣ

Εικόνα 1: Ναγκόρνο Καραμπάχ

(πηγή <http://www.capital.gr/carnegie-ru/3276061/nagorno-karabakh-mia-krisi-30-eton>)

Εικόνα 2: Gas Pipelines

(πηγή <https://carnegieendowment.org/2017/05/31/u.s.-policy-toward-south-caucasus-take-three-pub-70122>)

Εικόνα 3: Αγωγός φυσικού αερίου TANAP - TAP

(πηγή https://el.wikipedia.org/wiki/Αγωγός_φυσικού_αερίου_TANAP)

Εικόνα 4: Αγωγός BLUE STREAM

(πηγή <http://www.gazprom.com/projects/blue-stream/>)